БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1989 йил

12 МАЙ
№ 20 (3020)
ЖУМА

Барчиной ҲАСАНОВА:

ДЕҲҚОН ДАВЛАТИ—ЕР

Бундай кунларда уйга сиғмай қоласан одам. Қиши билан телевизорга тикилган кўзлар, увишган оёқлар чарчайди, ёзилгиси келади. Қишлоқ марказидаги кўримсиз чойхона ҳам жонга тегади. Болаларининг далада ишлаб эмас, турли ташкилотларда меҳнат қилиб олиб келаётган 100-150 сўм пули тирикчиликни учма-уч тебратади. Бу ёқда кир ювгани совун, чой ичгани қанд йўқ! Бир кило гўштни топиб, қозонга солиш учун битта деҳқон 20 сўтик ғўзани икки марта чопиб, ягана қилиши керак. Ҳозир эса у ҳам йўқ... Мана шундай деҳқон тирикчилиги қийинлашган —«илик узилди» бир пайтда Наврўз кириб келади. Одамлар димиққан уйларидан ташқарига отиладилар. Уларга шу дамда, тоза ҳаводан кўра ҳам, тирикчилик зарурроқ. Наврўз эса, ўзининг ташриф буюрганини хабар қилиб, ҳар гиёҳга бир исм қўяди... Ер остида бу фурсатни кутиб ётган бир илдиз ялпиз бўлиб кўкаради, бир илдиз чучмома... Наврўз келганини одамларга хабар қилади: карнайлар чалинади, ўтган йилдан сақлаб қолинган бир ҳовуч, ярим ҳовуч буғдой кўкартирилиб, дошқозонларда сумалаклар пиширилади. Кооперативчилар, савдо ходимлари омборхоналарда «босиб ётган» мол-дунёларини ёйишади... Бундай ёйма савдо пештахталарида энг танқис молларни ҳам топиш мумкин. Лекин деҳқоннинг киссаси бўм-бўш. Ўша танқис моллар яна деҳқонга насиб этмайди... Хўш, деҳқонни бойитиш, унинг йиллар мобайнида совуб қолган қалбига илиқлик бахш этиш учун нима қилиш керак! Ер аслида кимники! Нима қилса, деҳқон мустақил ишлай олади! Қачон деҳқон пландан—«кишандан» озод бўлади! Бу масалаларга КПСС Марказий Комитетининг 1989 йил март Пленумида, республика қишлоқ хўжалик ходимларининг қурултойида қандай баҳо берилди!

Избоскан район партия комитетининг биринчи секретари Барчиной ҲАСАНОВА билан суҳбатимиз ана шу масалалар атрофида бўлди.

— Аввало, деҳқонга мустақиллик бериш ҳақида. Ўтган йили айни пахта йиғим-терими кунлари эди. Райкомга бир оқсоқол одам арз қилиб келди. У оиласининг ночорлигидан эмас, етиштирган пахтасини завод тўртинчи сорт билан қабул қилаётгани ҳақида арзланди. Масалага чуқурроқ назар ташласангиз, мана шу оқсоқолнинг, оддий деҳқоннинг арзида бугунги қишлоқ меҳнаткашини занжирлаб турган кўпгина муаммоларни кўриш мумкин. Айтайлик, ўзи етиштирган пахтани паст сортга топшириши билан моддий жиҳатдан катта зарар кўради; пахта тўртинчи сорт эмас, айтайлик, учинчи сорт экани ҳам шундай кўриниб турибди. Лекин завод бу пахтани фақат тўртинчи сортга олади. Деҳқоннинг эса қўлидан ҳеч нарса келмайди. Сен олмасанг, бошқа завод олади деб, пахтасини орқалаб кетолмайди. Шу заводга, яна тўртинчи сортга тортиб беришга мажбур. Ундан ҳеч ким бу йил қандай навдаги пахтани экмоқчисан, деб сўрамайди. Аксинча, бу ерда манави, айтайлик, «Андижон — 9» нави районлаштирилган. Мана шу навни экасиз деб «силлиққина» буйруқ беришади. Бугина эмас, яна ўша навга, ўша ерга, ўша деҳқонга план ҳам беришади. Масалан, район миқёсида ҳар гектар ердан 34—35 центнер пахтани етиштириш учун ҳар қандай нав ҳам тўғри келавермайди. Серҳосил нав бўлиши керак. «Андижон—9» нави серҳосил. Ундан гектар ҳисобига 40 центнергача пахта олиш мумкин. Лекин бу навнинг толаси анча сифатсиз. Шунинг учун уни бошқа навларга нисбатан пастроқ сортга қабул қилишади... Сифатсиз бўлса ҳам, арзон нархда сотилса ҳам бизнинг районларга ўша «Андижон— 9» навини экиш тавсия этилади. Чунки планни бажариш керак... Бу наинки давлатни сифатли толадан, деҳқонни моддий даромаддан маҳрум этмоқда, айни пайтда ернинг умрини ҳам ўтказмоқда. Ахир бизда бир гектар чигит экилган ердан бор-йўғи 1500—1700 сўм атрофида даромад олинмоқда, холос. Ҳолбуки, сифатли тола берадиган пахта навини экиб, ёки бўлмаса бошқа қишлоқ хўжалик экинларини кўпайтириб кўпроқ даромад қилишимиз мумкин. Ўтган йили «Комсомол» колхозида 18 гектар ерга экилган сабзавотдан 130 минг сўм даромад қилинди... Айтмоқчиманки, пахта навларини танлаш, нима экиш ва қайси экинга қандай план белгилаш бундан кейин ҳам юқори органлардан тушаверса, деҳқоннинг турмуши ҳаливери ўзгармайди. Ҳатто бугун ҳаётимизга кириб келаётган илғор ишлаб чиқариш усули — ижара пудратини кенг оммалаштирган тақдиримизда ҳам, агар планлаштиришда ўзгаришлар қилмасак, пахтанинг харид нархини оширмасак, ижарачини ҳам қизиқтира олмаймиз. Деҳқонга тўла маънода, қонунлашган мустақиллик бериш лозим. Деҳқоннинг бойиб кетишидан қўрқмаслик керак. Ахир партиямизнинг олий мақсади халқ фаровонлиги эмасми?

КПСС Марказий Комитетининг шу йил март Пленуми материалларида таъкидланганидек, янги аграр сиёсат йўлида қишлоқларда туб социал-иқтисодий ўзгаришларни амалга ошириш керак. «Қишлоқдаги иқтисодий ўзгаришларнинг моҳияти шундан иборат бўлиши керакки, — деб айтилди Пленумда,—деҳқонга мустақиллик, омилкорлик ва ташаббус кўрсатиш учун кенг имкониятлар бериш керак».

Касбим мелиоратор. Тан олиб айтиш керакки, ерларнинг аҳволини яхшилашда, биз мелиораторлар ҳар доим ҳам жон куйдириб меҳнат қилмадик. Баъзи ҳолларда эса, минг афсуски, қош қўяман деб кўз чиқарган пайтларимиз ҳам кўп бўлди. Республикамиздаги минг-минглаб гектар ерлар бугун яроқсиз ҳолга келиб қолди. Бу рақам биргина Избоскан районида 1,5 минг гектарни ташкил этади. Мана шунча ернинг аҳволи ёмон. Мана шунча ердан кўзланган ҳосил олинмаяпти. Мана шунча ер одамни боқмаяпти... Бу шу кунгача ерга нисбатан хўжасизларча муносабатда бўлиб келганимиз, яхшимизни кўз-кўз қилиб, ёмон ишимизни яширганимиз оқибати. Ваҳоланки, ёмонимизни ҳам, «ёмон» деб пешонасига ёзиб қўйишимиз керак эди. Ахир, алмашлаб экиш деган тушунча шу пайтгача фақат қоғозларда, минбарларда айтилиб келинди, холос. Амалда биз яна ўша план исканжасида азоб чекмаслик учун алмашлаб экишни тўла жорий этолмадик. Бу эса пахта якка ҳокимлигини келтириб чиқарди. Дастурхонимиз камбағаллашди. «Пахта» деса, деҳқоннинг юраги санчадиган бўлиб қолди. Ернинг парти кетиб, шарти қолди. Бугун пахтага кўплаб миқдорда минерал ўғит солмасдан пландаги пахтани етиштириб бўлмайди. Агар ўғит бермасангиз, бизнинг ерларимиздан 15 центнердан ошириб пахта олмайсиз... Планни бугун ер эмас, ўғит бажаряпти. Шунинг учун ўғитни кўзимизга тўтиё қилмоқдамиз. Аслида у тўтиё эмас, бало... Мамлакат қишлоқларида катта ёшдаги одамларнинг ўлими шаҳардагига нисбатан 20 фоиз, болалар ўлими эса 50 фоиз юқоридир. Бу кўрсаткич, республикамизда ҳам юқори бўлса юқорики, кам эмас. Албатта, бунинг сабаблари кўп. Битта сабаби эса ерларимизга ҳаддан ташқари кўп кимёвий дорилар солинаётганидир. Битта гап шуки, бу балони бизга олимла кашф этиб беришган эди. Улардан ўтинчимиз шуки, энди ундан бизни қутқаришсин!

Мен қишлоқдаги иккита социал масалага тўхталиб ўтмоқчиман. Буларнинг бири — аёллар меҳнати. Қишлоқ аёлининг меҳнатига чегара йўқ. У эрта азонда туриб сигир соғади, нон ёпади, болаларига нонушта тайёрлайди, кейин бошига беланчакни қўндирганча далага йўл олади. Куни билан ғўза чопади, ягана қилади, пахта теради, кечқурун уйига келгач, яна оила ташвиши... Ахир, қачон у бир газета-журнал, китоб ўқиб маданий ҳордиқ чиқаради? Қачон бир ҳаётнинг азалий муаммолари, қувончлари ҳақида мушоҳада юритади? Ахир у ўзининг турмуши жуда оғир аҳволда эканини ўйлашга ҳам вақти йўқ-ку! Аёлларни даланинг оғир меҳнатидан халос этиб, азалий вазифалари — бола тарбиясига кўпроқ жалб этиш керак. Эркакларни далага қайтариш керак. Бунинг учун яна қайтараман, пахтанинг қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг харид нархини ошириш, пахтакор деҳқоннинг мустақил иш юритишига кенг имкон яратиш керак.

Иккинчи масала, колхозчиларнинг нафақаси масаласи. Ахир, ўйлаб кўринг, бутун умрини ерга, пахтага берган одамни ёши бир жойга борганда 35—40 сўм билан пенсияга узатсак... бундан ҳам аянчли ҳол борми? Бундай нафақа билан турмуш кечириб бўлади, деб ким айтади? Бу ёқда эса 8—10-тадан бола еймак-ичаман, деб турган бўлса... Колхозчиларга бериладиган давлат нафақасини кечиктирмаган ҳолда қайта кўриб чиқиш лозим. Токи, бу соҳада ҳам социал адолат тиклансин.

Юқоридаги кўпгина масалалар хусусида КПСС Марказий Комитетининг шу йил март Пленумида ҳам, қишлоқ хўжалик ходимларининг республика қурултойида ҳам айтилди. Гап ана шу масалаларнинг бажарилишида.

...Барчиной Каримжоновнанинг Избоскан районида, партия ишида ишлаётганига ҳали кўп бўлгани йўқ. Унинг асосий иш услуби ўзининг қуйидаги сўзларига асосланган: «Партия органлари, парткомлар хўжалик ишларига бўлса-бўлмаса аралашаверишдан ўзларини тийишлари зарур. Улар кўпроқ меҳнаткашларнинг сиёсий-маънавий тарбиялари билан шуғулланишлари лозим». Унинг юқоридаги суҳбати ҳам ана шундан далолат бериб турибди.

Е. ХЎЖАМБЕРДИЕВ,
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг махсус мухбири

●

РЕДАКЦИЯДАН: Ушбу суҳбат Наврўз кунларида бўлиб ўтган эди. Ўша кунлар Наврўз барчага бўлганидек, Избоскан райони меҳнаткашларига ҳам олам-олам қувонч, ғайрат-шижоат олиб келганди. Улар баҳорги дала ишларига катта кўтаринки руҳ билан киришган эдилар. Лекин... Инсон ҳаёти ҳар доим ҳам байрамлардан, шодликлардан иборат эмас экан. Ўйлаб қўйган ишини турли тўсиқларсиз, қийинчиликларсиз адоғига етказолмас экан. Хусусан, она табиат инсонга очиқ юз билан боқмаса, ўзи ёрдамга келмаса, деҳқонга ҳам, бошқаларга ҳам қийин экан. Апрель ойининг 17-кунида юз берган табиий офат — қаттиқ жала, дўл, сел туфайли Андижон областининг бир қатор районлари, хусусан, Избоскан, Пахтаобод райони меҳнаткашлари катта зарар кўрдилар. Избоскан районида 7595 гектар ердаги чигит бузиб қайта экилмоқда. 1 май арафасида ёққан қор, совуқдан кейин эса 800 гектар ердаги чигит учинчи марта экилди. Кўплаб боғлар, сабзавот, полиз экинларини совуқ уриб кетди. Селдан 191 та хонадон қаттиқ зарар кўрди. Район бўйича табиий офатдан кўрилган зарар жами 3 миллион 600 минг сўмни ташкил этди.

Район партия комитетининг масъул ходими К. Исмоиловнинг телефон орқали хабар беришича, табиий офат оқибатлари тугатилмоқда. Областдаги бир қатор районлар, республика «Қизил ярим ой» жамияти ва бошқа ташкилотлар ёрдам фондига катта миқдорда пул маблағлари ўтказдилар.

Район партия комитетининг бутун диққат эътибори табиий офатдан зарар кўрган одамларни уй-жойлар билан таъминлашга, дала ишларини йўлга қўйишга қаратилган.

Ўзбек давлат «Ёш гвардия» драма театри кейинги йилларда фақатгина спектакллар кўрсатадиган маскан эмас, балки турли учрашувлар ўтказиладиган жойга ҳам айланди. Бу ишлар шубҳасиз театр ва томошабинлар ўртасидаги алоқаларни кенгайтирмоқда.

Бундан бир-икки йил бурун театрда актёрларнинг ижодий кечасини ўтказиш анъанага айланган эди. Кейинроқ эса илғор ишчилар билан, кўп болали оналар билан, интернационал жангчилар билан ҳам учрашувлар ўтказиладиган бўлди. Бу тадбирлар театр мухлисларида катта қизиқиш уйғотмоқда. Бундан ташқари актёрлар учун ҳам фойдали бўлаяпти. Чунки ижодий кечаларда театрда саҳналаштирилаётган спектакллар ҳақида томошабинлар ўз фикрмулоҳазалари билан ўртоқлашмоқдалар,

Бу учрашувларни бошқариб бориш кўпинча сиз суратда кўриб турган актёрлар Ҳожиакбар Нурматов ва Мадина Усмоновага топширилади. Икки актёрни таърифу тавсифини келтириб ўтиришнинг ҳожати бўлмаса керак. Ҳожиакбар Нурматов 1968 йилда, Мадина Усмонова 1969 йилда Тошкент Театр ва рассомлик санъати институтини битиришган. Сўнгра қатор спектаклларда кўплаб ажойиб роллар ижро этишган.

С. МАҲКАМОВ фотоси

ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ СЕКРЕТАРИАТИДА

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси секретариатининг навбатдаги йиғилиши бўлиб ўтди.

Ижодий уюшма правлениеси VII пленумида билдирилган танқид, таклиф ва мулоҳазалардан келиб чиқиб амалга ошириладиган ишларнинг аниқ режалари белгилаб олинди. 1989—1990 йилларда уюшманинг «Ёзувчи» нашриёти, бадиий таржима ва чет эллар билан алоқалар бюроси ташкил этилади. Ёзувчилар союзига тегишли газета ва журналларнинг ҳажмини ошириш, молиявий ҳолатини мустаҳкамлаш масалалари кун тартибига қўйилади.

Секретариат йиғилишида Алишер Навоий туғилган куннинг 550 йиллигини нишонлаш билан боғлиқ масалалар кенг муҳокама қилинди. Қабул қилинган қарорда буюк мутафаккир ҳаёти ва ижодини иттифоқимизда кенг тарғиб қилиш, асарларини чоп этиш, бўлажак юбилей тадбирларини катта умумхалқ байрамига айлантириш зарур, деб таъкидланади.

Халқимизнинг яна бир ажойиб фарзанди — Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий таваллудининг 100 йиллиги яқинлашиб келмоқда. Республика нашриётлари бу қутлуғ санага бағишланган қатор илмий, бадиий нашрларни босмадан чиқардилар. Секретариат йиғилишида Москва, Тошкент, Фарғона ва республикамизнинг бошқа областларида бўлиб ўтадиган якунловчи тадбирлар тўғрисида фикрлашиб олинди. Огаҳий, Фурқат, Абдулла Қодирий, Комил Яшин, Ёқуб Хаимовнинг юбилейларини ўтказиш режалари тузилди. Марҳум ёзувчилар Зиннат Фатхуллин, Восит Саъдулла, Ҳабибулло Қодирий, Эгам Раҳим, Акмал Пўлат адабий меросларини ўрганувчи комиссиялар тузилди.

Секретариат йиғилишида Муҳаммад Очилов, Асад Асилов, Владимир Баграмов, Аҳмаджон Мелибоев, Миржалол Турсунов, Ёқубжон Хўжамбердиев, Нурмуҳаммад Холлиев, Нодира Рашидова СССР Ёзувчилар союзи аъзолигига қабул қилиндилар.

АМАЛИЙ МУЛОҚОТЛАР ЗАРУР

Мамлакатимизда тўрт йилдан буён давом этаётган қайта қуриш жараёни халқнинг турмуш тарзи, иқтисодий аҳволи, ижтимоий шарт-шароитлари борасида турғунлик йилларида нечоғлик орқага кетиб қолганлигимизни рўй-рост кўрсатди. Бу албатта, қайта қуришнинг олға силжишига ҳам ўз таъсирини кўрсатмасдан қолмади.

Кўп соҳаларда муайян ижобий қадамлар қўйилаётганига қарамай аҳвол секинлик билан ўзгараётир. Муаммолар ҳали жуда кўп. Бу нарса бир жиҳатдан ҳақли норозиликларга сабаб бўлса, иккинчи томондан баъзи тушунмовчиликларни ҳам келтириб чиқараётгани сир эмас. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети Бюросининг «Республикада антисоциал ҳодисаларнинг олдини олишни кучайтириш тадбирлари тўғрисида»ги қарорида айтилганидек, «Мавжуд муаммолар ва қийинчиликларни чуқур таҳлил этиш ва амалий ҳал қилиш юзасидан партия ва совет органлари амалга ошираётган тадбирлар ўз вақтида меҳнаткашларга, ёшларга ва аҳолига етказилмаяпти».

Иқтисодий шарт-шароитларда, гўшт ва бошқа озиқ-овқат таъминотида, бозорлар нарх-навосида бирор ўзгариш сезилмаса, бунинг устига айрим кооперативлар нарх-навони ошираверсалар, халқ ҳисобига мўмай бойлик orтираверсалар, жиноятчилик озайиш ўрнига ошиб кетса бу нарсалар одамларни ранжитиши турган гап. Одамлар раҳбарлардан, масъул ўртоқлардан қани ваъдалар ижроси, деб сўраши табиий. Бундай пайтда ҳақиқатдан ҳам партия ва совет раҳбар ходимлари халқ билан жонли мулоқотга киришишлари зарур. Марказий Комитет Бюроси одамлар орасидаги ташкилотчилик ва сиёсий тушунтириш ишларини республикада соғломлаштириш ва маънавий уйғониш соҳасида олиб борилаётган ишларга қаратиш лозимлигини уқдириб ўтди.

Партия ва ҳукуматимиз экономика, социал турмуш, экология борасидаги муаммоларни бартараф этиш, миллатлараро муносабатларни уйғунлаштириш, одамларни озиқ-овқат ҳамда оммавий харид моллари ва бошқа нарсаларга бўлган эҳтиёжларини қондириш соҳасидаги ишларни тобора кучайтирмоқда. Аммо йиллар давомида тўпланиб қолган бу муаммоларни ниҳоят кўпки, уни бир ҳамла билан бартараф этиб бўлмайди.

Маслаҳатли тўй тарқамас, деган гап бор. Бугун биз кўпроқ халқ ичида бўлишимиз, одамлар нима ўй-хаёл билан яшаяпти, улар нимадан хурсанд, нимадан хафа, қайта қуришда фаол иштирок этишларига нималар халақит беряпти — шуларни бевосита билиб олишимиз лозим.

Афсуски, узоқ йиллар мобайнида мана шу мутаносиблик бузилди, раҳбарлар ва халқ ўртасида жонли мулоқот бўлмади. Шу маънода мен Марказий Комитет Бюросида айтиб ўтилган «Меҳнат коллективларида, ўқув юртларида ва аҳоли истиқомат жойларида сиёсий группаларнинг кучи билан республикада қайта қуришни рўёбга чиқаришнинг амалий жиҳатларига доир мунозаралар авж олдирилсин», деган гапларни маъқуллайман. Бундай мунозаралар агар ҳалоллик билан, узоқни кўзлаб олиб борилса, бугунги мавжуд муаммоларни тезроқ ҳал этишнинг самарали воситаси бўлиб қолади.

Эгамберди ВАЛИЖОНОВ,
Тошкент Давлат маданият институти сиёсий-иқтисод кафедраси мудири

МАНЗАРА АСАРЛАРИ КЎРГАЗМАСИ

Республика Архитекторлар союзининг кўргазмалар залида манзара устаси Маҳмуд Аҳмедовнинг асарларидан намуналар намойиш этилмоқда. Мусаввирнинг ҳар бир асари табиат гўзаллиги ҳақида ўзига хос тил билан сўзлайди. Рассомнинг ранглардан ғоят усталик билан фойдаланиши кишини ҳайратга солади. Мусаввирнинг «Шаккўрғонда куз», «Баҳор», «Эски маҳалла», «Паҳлавон Маҳмуд мақбараси», «Натюрморт» ва бошқа асарларини томошабинлар зўр қизиқиш билан кутиб олишмоқда. Кўргазмада хотин-қизлар портрети ҳам салмоқли ўрин эгаллайди. «Латофат», «Феруза» деб номланган портретларда яратилган характернинг ўзига хослиги эътиборни тортади.

Қутлуғ 50 ёшни қаршилаган — М. Аҳмедов яратган кўплаб полотнолар рассомнинг она юртимиз, гўзал табиатимизга бўлган чексиз муҳаббатидан далолат беради.

М. МАҲКАМОВА

ЭРТАНГИ КУН ЎЙЛАРИ

Абдуқаҳҳор ИБРОҲИМОВ

УЗОҚНИ КЎЗЛАБ, РОСТ СЎЗЛАЙЛИК

Бу ГАЛ ГАПНИ халқимизнинг қадим удумларидан бирини тилга олишдан бошлай қоламан. Ўзбек хонадонида уй хоналари, ҳовлирўя, кўча эшик олди ҳар куни супириб-сидирилади. Лекин йилига камида бир марта уй кўтарилади, ҳаммаёқ ва барча нарса обдон тозаланади, бор бисот-бағал қуёшга тутиб покланади. Мен жамиятимизда юз бераётган қайта қуриш жараёнини ана шундай уй кўтаришга—покланишга қиёс этгим келади. Бунда ҳар ким ўзига муносиб ишни қилади, оғир ишларни эркаклар, енгил ишларни аёллар бажарадилар, болалар эса дастёр бўладилар.

Одатда уй кўтариш хонадондаги ҳамма нарсага тааллуқли бўлади, бирор хона ёки нарса покланишдан четда қолдирилмайди, акс ҳолда, ўтказилган тадбир уй кўтариш бўлмайди. Бунда истисно кетмайди, тенгликка, тўғриликка, ростгўйликка риоя этилиши шарт. Бу талабни қайта қуришга ҳам тадбиқ этиш мумкин ва зарур. Рост гапириш қайта қуришнинг бош принципидир. Агар фақат рост гапирмасак ёки ёлғон гапни эшитганда ёки ўқиганда индамасак, ёлғончию риёкорнинг адабини бермасак, қайта қуришни муваффақиятли амалга оширишимиз амри-маҳол ва даргумон. Ахир социалистик жамиятни таназзул ёқасига келтириб қўйган, турғунлик ботқоғига ўтказиб қўйган биринчи иллат ҳам ана шу ёлғончилик, риёкорлик бўлди-ку. Шунинг учун КПСС Марказий Комитети 1988 йилнинг 11 ноябрида матбуотда эълон қилинган «СССРда миллатлараро муносабатларни такомиллаштириш тўғрисида» деб чиқарган қарорида «барча партия комитетларига олимлар, ёзувчилар, журналистлар билан маслаҳатлашиш тавсия этилди» ва маслаҳатлашув мулоқотларида иккала томон ҳам рост гапни, бор гапни очиқчасига дангал айтиши зарурлиги уқтириб ўтилди. Тўғри-да, партиянинг халқдан, халқнинг эса партиядан яширадиган нарсаси йўқ, чунки партия билан халқ якдил, манфаатлари ҳам бир. Ростгўйлик КПСС Уставининг асосий принципларидан биридир. Мана шу ростгўйлик принципига асосланиб ва ундан далда олиб, мен бир коммунист қаламкаш сифатида яқинда умумхалқ муҳокамасига қўйилган «Туб структура силжишлари, ишлаб чиқариш имкониятларининг самарадорлигини ошириш, бошқарув ва хўжалик юритишнинг замонавий усулларини жорий этиш асосида 1991—1995 йилларда Ўзбекистон ССРни социал-иқтисодий жиҳатдан ривожлантиришни жадаллаштириш ва республика аҳолисининг фаровонлигини юксалтириш программаси» Лойиҳаси хусусидаги юрак сўзларимни очиқчасига, ростгўйлик билан айтишга аҳд қилдим. Зотан кимларгадир ёқай деб ёки ёзган ушбу мақолам силлиққина чиқиб кетсин дея виждоним амрига зид иш тутсам, тарих олдида юзим шувут бўлиши, номим риёкор аталиб қолишини сира-сира истамайман, бундан ор қиламан.

Аввало шуни мамнуният билан тилга олиш зарурки, ушбу Лойиҳанинг умумхалқ муҳокамасига қўйилиши диққатга сазовордир. Бу ҳам Бутуниттифоқ XIX партия конференцияси резолюциялари руҳига мос бўлиб, қайта қуриш ва ошкоралик шарофатидандир. Программа дадиллик билан халқ назарига ҳавола этилиб, мулоҳаза ва таклифлар сўралган экан, фикр билдиришда ҳам худди шундай дадиллик кўрсатмоқ зарур.

Лойиҳанинг кириш қисмида **республикада қишлоқ хўжалигини пахтачиликка ихтисослаштиришни сақлаб қолиниши** кўзда тутилади. Гар шундай қилинса, пахта яккаҳокимлигини қатъиян бартараф этиб, алмашлаб экишни тўла-тўкис ўзлаштириб, ерларни мелиоратив жиҳатдан кенг миқёсда реконструкциялаб, ҳосилдорликни ошириб, мева-сабзавот ва чорвачилик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириб, аҳолини озиқ-овқат билан таъминлашни яхшилаб, агросаноат комплексининг қайта ишлаш тармоқларини ривожлантириб бўлмайди. Чунки республика қишлоқ хўжалигини **пахтачиликка ихтисослашни сақлаб қолиш** дегани **пахта салтанати давом** этади, деган сўздир. Бунда моҳият ўзгармай, балки **яккаҳокимлик** ибораси **ихтисослаштириш** деган сўз билан ўрин алмашади, холос.

Лойиҳанинг кириш қисмида **«асосий ҳаётий кўрсаткичлар соҳасида Иттифоқдаги ўртача даражадан тафовутни бартараф этиш»** хусусидаги мақсад ҳам аниқлик киритишни тақозо этади. Чунки ҳаётий кўрсаткичлар қотиб қолган нарсалар эмас, ой сайин, йил сайин ўзгариб туради. Иттифоқдаги ўртача даражадан юқори ҳаётий кўрсаткичларга эга иттифоқдош республикалар ҳам, қуйи ҳаётий кўрсаткичларга эга иттифоқдош республикалар ҳам, табиийки, ой сайин, йил сайин юксалиб борадилар. Бас, шундай экан, 1991—1995 йилларда Ўзбекистон ССРни социал-иқтисодий жиҳатдан ривожлантиришни жадаллаштириш ва республика аҳолисининг фаровонлигини юксалтириш учун вазифани кечаги кун — турғунлик даври нуқтаи назаридан келиб чиқиб эмас, балки эртанги кун — камида 1995 йилнинг талабидан келиб чиқиб қўймоқ керак. Программа улкан режа демак. Одатда режа тузишда узоқни кўзлаб иш тутилади. Ўзбекистон ССР қулай иқлими, олтинга тенг тупроғи, сахий қуёши, жўғрофий ўрни, ер ости бойликлари ва фидойи ҳамда заҳматкаш халқи билан ижтимоий-иқтисодий равнақ ва фаровонлик борасида иттифоқдош жумҳуриятлар даврасида пешқадамлардан бири бўлишга лойиқ ва мустаҳиқдир. Вазифани ана шундан келиб чиқиб, қатъий ва асослаб қўймоқ керак. Илтимосчиликдан ҳақ-ҳуқуқни кескин талаб қилиш пайти етиб келди. Қайта қуриш даврининг ўзи ҳам шуни тақозо этаётир.

Лойиҳанинг кириш қисмида **«мазкур программанинг амалга оширилиши катта капитал маблағни, Иттифоқ органларининг зўр ёрдамини... талаб қилади»** дейилади. Хўш, «катта капитал маблағ» деганда неча миллион ёки миллиард сўм назарда тутилаётир? Аввал аниқлаштириб олиб, кейин айтиш лозим эмасмикан. Хўш, «Иттифоқ органларининг зўр ёрдами» деганда нима кўзда тутилмоқда? Иттифоқ министрликларидан бирор нарса ундириш илинжида яна илтимосчиликни авж олдириш, Бутуниттифоқ идораларининг қабулхоналарида сарғайиб ўтириш зарурми? Ахир, ана шундай ҳол турғунликни келтириб чиқарган иллатлардан бири бўлди-ку! Бунинг устига Бутуниттифоқ XIX партия конференциясида, СССР Олий Советининг ўн биринчи чақириқ ўн иккинчи сессиясида, КПСС Марказий Комитетининг март (1989 йил) Пленумида иттифоқдош республикаларнинг ҳуқуқлари ҳар жиҳатдан кенгайтирила бориши таъкидлаб ўтилди. Мазкур лойиҳада, айниқса, унинг юқорида тилга олинган жумлаларида муҳим партия ва давлат ҳужжатларининг руҳи етарлича ўз ифодасини топа олмаган.

Лойиҳада **«сувни камроқ истеъмол қиладиган интенсив типдаги ғўзанинг янги истиқболли навларини яратиш»** кўзда тутилади. Менингча, селекционер олимлар ярим асрдан бери амалга оширолмай келаётган бу юмуш беш йил ичида ҳал этиладиган вазифа эмас. Ҳатто Лойиҳада ҳам реалликдан узоқлашмайлик.

Давоми иккинчи бетда

СЎЗ СЎРАЙМАН!

ШОИР—МИНИСТРГА

Ҳурматли министр ОЛЬШАНСКИЙ!

Шеърият ҳақидаги мақолаларни ўқишингиз қувончли. Афсуски, Барнаулда эдим, таассуротлар ичида тўлиб-тошиб юриб, мен Сизнинг КПСС МК март Пленумидаги чиқишингизга дарҳол жавоб беролмадим. «Правда»дан мисол келтираман: «Маъдан ўғитлар ишлаб чиқариш бўйича СССР Министри Н. М. Ольшанский Пленумга... шоир Вознесенский «Нитратларсиз шеърият» деган мақола ёзганлиги ва у «Известия» газетасида босилиб чиққанлигини маълум қилди. Мақолада шоир Дания ва Голландияда кимёвий ўғитлар қўллаш қонун томонидан тақиқланганлигини ёзади. Ҳолбуки, у ерда бундай қонун йўқ. Данияда ҳар бир гектар экинзорга 30 кгдан ортиқ ўғит солинади... Ўзбекистонда эса... аслида 4 ярим килограмм ишлатилади».

Рост, бундай қонун балки Данияда йўқ бўлса бордир, лекин шусиз ҳам Данияда етиштирилган сабзавотлар экологик тозалиги жиҳатидан Европа ҳамжамият мамлакатлари орасида биринчи ўринда туради. Агар рақамларимиз жойида бўлса-ю, одамлар Данияда эмас, баайни бизда нитратлардан хароб бўлаётган эса, унда рақамларнинг сариқ чақалик қиммати йўқ. Сиз ўзингиз, министр, бизнинг одамларимиз истеъмол қилаётган сабзилар ёки селитра солинган тарвузларни еб кўрганмисиз? Менинг мақоламдан жузъий бир жойини келтириб, фикримни тўла олмаганлигингиз тасодиф эмас шекилли? Фикримнинг Сиз сокит қилган давомини келтирай: «У ерда фермер бўлиш учун қишлоқ хўжалиги институтини тугатганлиги ҳақида диплом бўлиши керак».

Данияда, ҳақиқатан ҳам, фермерлик қилишга ижозат берадиган «кўк дафтарча» олиш учун уч йил ўқиш, минимум топшириш керак, бунда — компьютерлаш ва кимёвий ўғитлар ишлатиш хавфсизлиги асосий фанлар ҳисобланади. Бугун бизнинг деҳқонларимизга худди мана шуларни ўргатиш чакки бўлмас эди. Данияликлар дарёлар атрофида химия қўллашни ман этишади, пестицидларни фақат махсус контейнерлардагина сақлайдилар ва ҳоказо. Сизни алоҳида ранжитган ва эҳтимол, шунинг учун ҳам Сиз келтирмаган ушбу жумлани такрорлаб ўтай: «Нитратларни ялписига чаласаводлик билан ишлатиш оқибатида бизнинг умримиз ўртача америкаликнинг умридан кўра қисқариб кетди. Айниқса, Москвада аҳвол чатоқ». Москва атрофидаги ерлар Сизнинг маҳсулотларингиз туфайли олдиндан 25 йилга ишдан чиққан. Ер ости сувлари ўлди.

Мен СССР ФА мухбир аъзоси В. А. Ковдадан нитратларнинг рухсат этилган нормаси қандай деб сўрадим. У Халқаро соғлиқни сақлаш ташкилоти томонидан бир литр (ёки кг) маҳсулотга 40 мг рухсат этилган, деб жавоб берди. 1989 йил 14 январда, афтидан, Сиз ўз докладингизга тайёргарлик кўраётган бир вақтда СССР ФА Пушчинодаги Биология маркази илмий ходими фан кандидати Лидия Геннадиевна Кузнецова студентлар овқатланадиган оддий ошхонада ўлчовлар ўтказди. Студентлар еб турган карамда нитратлар миқдори 1 кг карамга 4560 мг тўғри келган. Редискада — 5700 мг. Кўк салатда — 6350 мг. Молдавиядан келтирилган кўк нўхотда—1073 мг.

Лидия Геннадиевна бизда бир ёшгача бўлган болакайларга бериш тавсия этилган сабзи қиймасини ўлчади. 1 кг сабзидан, қанча денг — 1245 мг нитрат чиқди. Бу сабзи қиймаси 1988 йил 16 сентябрда чиқарилган.

1988 йил 23 сентябрда чиқарилган Молдавия сабзи шарбатининг 1 литрида 1100 мг нитрат бор. Сиз яна оз дейсиз! Нега Сиз бу рақамларни келтирмадингиз? Сизнинг бугунги «минимум»ингиз хатарлигина эмас, у жинояткоронадир.

Лидия Геннадиевна бизда чиқарилган мева омухтасини топмай финлар чиқарган омухтани ўлчаб кўрди. Унда фақат — 66 мг чиқди. Дания чиқарган омухта ундан ҳам тозароқ. Бу қандоқ бўлди ўзи? Данияликлар бизга қараганда гўё пестицидларни 100 баравар кўп ишлатадилар-у, маҳсулотларида улар миқдори бизникига қараганда 100 ва 200 баравар кам?

Данияда сабзавотларни мутлақо химия ишлатмай етиштиришади. Уларнинг 1/5 қисми ташқарига чиқарилади. Рост, улар эллик фойиз қиммат туради. Бироқ уларни жон-жон деб харид қилишади. Ахир битта бутун заҳарланган олма егандан кўра унинг чорактасини, лекин тозасини еган яхши эмасми?

Сиз ўзбек адиби Одил Ёқубовни ноҳалол танқид қилгансиз. Одил рақамларни билади эмас, у ўша ерда яшайди. У лоқайд бўлмаганлиги учун ҳам уни ҳозир халқ депутати қилиб сайлашди.

Мен ўғитлар ишлатмай иложи йўқлиги, аммо пестицидларни «бир чимдим-бир чимдим» қўллаш кераклигини тушунаман, ваҳоланки, бизнинг маданиятсизлигимизда бу жиноятга айланиб кетмоқда. Ионавадаги «Азот» бирлашмасига қарашли Сизнинг кимё ўғитлари заводингизда рўй берган фалокат, ҳалок бўлган ва кўр бўлиб қолган одамлар Сизнинг қўлингизда қандай мудҳиш махлуқ борлигини кўрсатди. Бу қўрқинчли махлуқни ушлаб туриш қўлингиздан келармикин?

XVIII аср литва шеърияти ҳақида ёзилган мақоламдаги ёлғиз биттагина нитратлар ҳақидаги гап Сизни шунчалар куфрингизни қўзғаб юборибди. Сиз адабиётни қадрловчи мухлис сифатида у ерда нитратлар ҳақидаги фикр руҳий ҳамда маънавий қашшоқликка мажоз тариқасида келтирилганлигини тушунасиз. Мени шу нарса ташвишга соладики, Сизнинг нутқингизда ер, еро сти сувлари ва одамларнинг сиҳат-саломатлиги Сизнинг министрлигингиз маҳсулотлари туфайли талафот кўраётганлигидан лоақал бир оғиз ачиниш билдирилмаган. Ҳолбуки, бу нарсаларни қайта тиклаб бўлмайди. Сизга бадиий адабиётларнигина эмас, шу билан бирга СССР ФА мухбир аъзоси А. В. Яблоковнинг нитратлар ва заҳарли кимёлар ҳақидаги китобларини ҳам ўқиб чиқишингизни маслаҳат берардим.

Маълумдирки, инсон аъзоларидаги ҳаддан ошиқ нитратлар ўлимга олиб боради, озроқ миқдорлари эса одамни эзади, тушкунликка туширади, жаҳлдор қилади. Кейинги пайтларда одамларимиз бунчалар тунд, бадқовоқ, пешонаси тиришган, серзарда бўлиб бораётганларининг боиси чор-ночор овқатланаётганликлари, аста-секин нитратларга тўлиб кетаётганликларида эмасмикин? Мени бир шоир сифатида миллатнинг руҳий аҳволи хавотирга солмай иложи йўқ. Одамлар ўртасида ҳозир жиноятлар ва шафқатсизликлар ортиб кетганлигининг сабаби аллақандай рок-н-ролда эмасдир балки. Ҳамма бало бир неча насллар нитратларга тўйдириб ўстирилганлигидадир балки? Балки шеърият ҳақида ёзилган мақола Сизнинг бу қадар жаҳлингизни чиқаргани сабаби, эҳтимол, Сизнинг ҳам овқатингизга пестицидлар тушаётганидадир?

Мен мутахассис эмасман, мен ҳал қилмайман, лекин кимё ўғитлари чиқариш учун бутун бир иттифоққа шунчалар министрлик зарурмикин? Дарвоқе, Данияда ва сабзавотлари янада тозароқ Швецияда бундай министрликлар йўқ. У ерларда бу каби масалалар билан атроф муҳитни муҳофаза қилиш министрлиги шуғулланади.

Маслаҳатларингиз учун ташаккур. Сизга соғлиқ, ишингизда ютуқлар ва андаккина инсонийлик тилайман. Бусиз ҳеч қандай рақамга ишонч бўлмагай. Сизни ўйлаб, Сизнинг руҳий ҳолатингиздан ташвишланиб ва боз устига Сизнинг шеъриятга қизиқишингизни билиб, Сизга бир шеър бағишладим. 24 март куни уни биринчи марта Москва область Калининград шаҳри меҳнаткашларига ўқиб бердим, ундан сўнг — пойтахтликлар «Октябрь» залида ўтириб эшитдилар. Уларга ҳам, буларга ҳам мавзу жуда яқин экан.

Матбуот ва аудиториялар воситасида мулоқот қилишга тўғри келаётганлигидан таассуфдаман, лекин Сиз ўзингиз мулоқотнинг шу йўлини танладингиз.

Андрей ВОЗНЕСЕНСКИЙ

●

Салом сизга, ғайриахлоқий
ўғитларнинг министри бўлмиш шафиқ зот!
Данияликлар биздан юз карра
кўпроқ нитрат ейишар деб айтмишсиз наҳот?

Улар учун эзилдимки, қўя берасиз!
Заҳарланиб бир бошдан абгор
данияликлар ётибдир бизнинг
касалхоналарда қатору қатор.

Эҳ, министр, ўғит пуркаманг!
Наҳот бу фожиалар сизга уятмас:
болалар ўлими кўрсаткичлари
наҳот кечалари сизни уйғотмас?

Элга сотилаётган маҳсулотлардан
сиз ҳам еб турсангиз бундоқ нетади?
Данияда сиздай нусхалар
истеъфога чиқиб кетади.

Данияда аҳвол мушкулдир.
Манглайларин шўри бўларга
минерал ўғитлар ишлаб чиқариш
деган министрлик йўқдир уларда.

Эҳ, министр, қийнаманг дилни!
Тугатинг тез министрликни
Москваликлар, псковликлар (ва ҳоказолар)
овқат есин токи
дорисиз, тоза,
овқат есин ҳеч бўлмаганда
данияликлар даражасида.

«Огонёк» журналининг 16-сонидан Иброҳим ҒАФУРОВ таржимаси. Шеърни Сирожиддин САИДОВ таржима қилди.

УЗОҚНИ КЎЗЛАБ, РОСТ СЎЗЛАЙЛИК

Боши биринчи бетда

Лойиҳада **«заҳри кам дефолиантларни жорий этиш асосида қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини химиялаш»** олға сурилади. Бу жумлани ўқир эканман, истеъмол қилган овқати, ичган суви ва нафас олган ҳавоси орқали заҳарланган, яқингинада кўзи ёриган ёш оналарнинг жигарбандларига кўкрак тутиш ҳуқуқидан маҳрум бўлганликлари ёдимга тушди, норасидаларнинг она сутига илҳақ бўлиб, чинқираётганликлари қулоғимга эшитилиб кетди. Мен бундай оналар ва гўдакларни Бухоро вилоятида ҳам, олис Хўжаэлида ҳам кўрдим. Бас, шундай экан, 1995 йилгача давом этиши кўзда тутилган режаларда ҳам заҳри (?) кам дефолиантларни ишлатишни қонунлаштириб юборишларига лоқайд қараб тураверайликми? Йўқ, заҳарнинг ози ҳам заҳар, кўпи ҳам заҳар. Ахир, аждодларимиз кўп минг йиллардан бери заҳар-заққумларни ишлатмай ҳам, шу заминда деҳқончилик қилиб, чорва боқиб, шаҳарлар қуриб, ўз маданиятини яратиб, яшаб келган эдилар-ку.

ОТА ЮРТИМИЗ тупроғи шундоқ ҳам заҳар-заққумга тўйиниб кетган. Шунинг учун заҳарли дефолиантларни қўллаш ҳақида сўз бўлиши мумкин эмас. Балки тупроғимизни лоақал чорак аср олдинги ҳолатига келтиришни режалаштириб, бу тадбирни Лойиҳага киритиб, Олий Совет сессиясида тасдиқлатиб олиш зарур. Шу тупроқда бундан буён ҳам яшар эканмиз, у соғлом бўлиши учун қайғурайлик ва курашайлик. Зотан тупроғимиз соғлом бўлмай туриб, ўзимиз саломат бўлолмаймиз.

Лойиҳада «Иқтисодий ва социал ўсишнинг беш йилликка мўлжалланган марраларига эришишда саноат етакчи роль ўйнайди» дейилади. Шундай бўлиши керак ҳам. Чунки саноат ишчи синфи демак. Ишчи синфи эса жамиятда энг уюшган, энг илғор ва энг жанговар синфдир. Афсуски, ўзбек халқи бу борада жаҳон тараққиёти даражасида эмас. Бўлажак беш йиллик Программасида ўзбек ишчилар синфи сафларини кенгайтириш ва малакасини замона талаблари даражасига етказишни бош вазифа қилиб қўймоқ керак. Бунинг учун биринчи навбатда республика пойтахти Тошкентдаги самолётсозлик бирлашмаси, трактор заводи, «Ўзбексельмаш», «Миконд» заводлари каби йирик саноат корхоналарига режали равишда ўзбек ёшларини жалб эта боришни Программада қонуний тарзда белгилаб қўймоқ зарур; ўзбек ёшларини саноатга жалб этишни жойларда, марказий шаҳарларда ва айниқса юқорида тилга олинган корхоналарнинг ўзида амалга ошириш лозим. Маълумки, ҳозир республика аҳолисининг 72,5 фоизини ўзбеклар ташкил этади. Халқимизнинг саноатдаги ўрни ҳам яқин келгусида шундай ошмоғи жойиз. Буни жаҳон тараққиёти ҳам тақозо этаётир. Ишни Тошкентдаги саноат корхоналарига ўзбек ёшларини (албатта уларга аввал ихтисос ўргатган ҳолда) жалб этишдан бошламоқ керак. Буни шаҳар корхоналаридаги бўш ва янги ишчи ўринларига республикамиз шаҳар ва қишлоқларида етишиб чиқаётган халқимиз фарзандларини жалб этиш орқали амалга оширилса олам гулистондир. Бу масалани Программа лойиҳасига киритишни таклиф қиламан. Замонавий ўзбек саноат ишчисини шакллантириш ҳамда ишлаб турган ва янгитдан ишга тушириладиган корхоналарга жалб этиш билан республика ҳукумати шуғуллачиши ва қайғуриши зарур. Масалан, 1995 йили ишга тушириладиган корхонада кимлар ишлайди-ю, кимлар уни бошқаради, бу ҳақда ҳозирдан бош қотирмоқ керак.

Лойиҳанинг республика химия комплексига доир қисмидаги **«Шарқ нусхасидаги калишдан йилига 20 миллион жуфт ишлаб чиқаришга эришилади»** ва шу каби жумлаларни ўқиб ўйланмай иложимиз йўқ, албатта. Тўғри, бундай калишлар ҳам аҳоли учун зарур. Лекин, менингча, қадим-қадимдан кимёгарлар юрти бўлиб келган Ўзбекистонда кимёнинг энг нозик ва энг замонавий турларини ҳам ривожлантирмоқ керак. Ҳарқалай, кимёгарларнинг катта армиясига эгамиз. Уларни янги марраларга сафарбар эта билишимиз лозим. Шунингдек, кимёвий корхоналар, масалан, Чирчиқдаги капролактам, Қўқон ва Навоийдаги кимё заводлари ҳавога чиқараётган заҳар-заққумларнинг олдини олиш чоралари ҳам ана шу Программада ўз ифодасини топиши керак.

«Пахтани 5 миллион тонна даражасига барқарор етиштириш» — бу реалмикин, чунки ўзбек замини йилига шунча пахта етиштиришга, бунга қўшимча равишда йилига 2 миллион 400 минг тонна дон, 600 минг тонна картошка етиштиришга, сабзавот, қовун-тарвузнинг ялпи ҳосилини бир ярим баравар, мева ва узумнинг ялпи ҳосилини эса 1,6 баравар кўпайтиришга қодир эмас, ҳар бир нарсанинг чегараси бўлади. Бунча пахта етиштирамиз, мана шунча дон етиштирамиз, унча сабзавот тайёрлаймиз, деган билан иш битмайди. Фикримнинг исботига киришаман.

Маълумки, Ўзбекистон ССРнинг ҳозирги территорияси СССР территориясининг атиги 2 фоизича қисмини ташкил этади. Бунинг ҳам 75 фоиздан ортиғи Қорақум, Қизилқум саҳролари, Уст-юртнинг тап-тақир ерлари, чўл ва даштлар, тоғликлардир. Хулласи калом, республикамизда жами суғориладиган майдон 3 миллион 735 минг 900 гектар бўлиб, шундан 1 миллион 643 минг 800 гектари шўрланган ерлардир. Шунча миқдордаги ер қадимда эмас, яқин йиллар ичида шўрланди, бизнинг авлод кўз олдида бу фожиа ҳам юз берди. Деҳқончилик учун қулай, яъни шўрланмаган ерлар республикамизда 2 миллион 90 минг гектардан иборат. Ҳақгўй олимларимиз талаб этаётган, ота-боболаримиз қўллаб келган пахта-беда алмашлаб экишнинг мақбул усули — 3 га 7 схемаси бўйича иш тутсак, у ҳолда ана ўша 2 миллион 90 минг гектар шўрланмаган ернинг 1 миллион 463 минг гектарига ғўза эка боришимиз мумкин. 1987 йили республикамиз бўйича ҳар гектар ердан 23 центнердан ҳосил олинган. Об-ҳаво қулай келган ўтган 1988 йилдаги юқори кўрсаткич — 25 центнердан ҳосил олинажак, дея ҳисоб-китоб қилсак, 1 миллион 463 минг гектардан 3 миллион 657 минг 500 тонна пахта олиш мумкин. Программага ҳам ана шу рақам ёзилишини, 1 миллион 643 минг 800 гектар шўрланган ерларни соғломлаштириш бўйича тадбирлар белгиланишини ва буни амалга ошириш учун маблағ ажратишни таклиф қиламан.

Ерларнинг шўрланиши миллий фожиа сифатида ҳар томондан бостириб келаётир. Масалан, Наманган ерларининг 47,9 фоизи, Андижон ерларининг 23,1 фоизи, Сирдарё ерларининг 22,6 фоизи кучли шўрлангандир. Агар бу ҳолнинг олдини олмасак, ҳозирча соғлом деб ҳисобланаётган ерларимиздан ҳам ажралиб қоламиз. Ана унда гектаридан 25 центнер эмас, Қарши чўли ва Мирзачўлдаги 60 дан ортиқ янги совхоздаги каби кунимиз гектар бошига 10—11 центнерга тушиб қолиши турган гап. Ана ўшанда Лойиҳада мўлжалланаётган 5 миллион тонна у ёқда турсин, ўзбек тупроғи қодир бўлган 3 миллион 657 минг 500 тоннани ҳам қўлга киритолмай қоламиз, нари борса, 1,5 миллион тонна билан чекланиб қолишимизга тўғри келади.

Аслида пахта яккаҳокимлигига қарши курашишда пахта олимлари ва пахтакорларнинг ўзлари жанговарлик кўрсатишлари зарур. Майли, улар бонг урмасалар урмай қўя қолсинлар. Лекин биз, ёзувчилар ва журналистлар жим туришга ҳаққимиз йўқ. Партияга, халққа рост сўзни етказайлик. Бу виждоний бурчимиздир. М. С. Горбачев ҳам оммавий ахборот воситалари ходимлари билан ўтказган барча учрашувларида ана шу вазифамизни қайта-қайта эслатиб ўтди. Яна таъкидлайманки, зиммамизга оладиган режаларимиз реал бўлсин, имконият доирасида бўлсин, республикамиз фақат пахтагагина ихтисослашиб қолмасдан, тупроғимизда қадимдан нималарки, етиштирилаётган бўлса, ўшаларнинг бари ўз меъёрида етиштирилсин.

Лойиҳада, чунончи, **«15,6 минг километр водопровод ва 4,2 минг километр газ шахобчалари фойдаланишга топширилиши керак»** дейилади. Назаримда, бу Ўзбекистондек улкан республика учун жуда кам. Бухоро гази Шарқий Европагача етказиб берилаётган бир пайтда ўзбек хонадони янтоқ ёқиб чой қайнатиб, ғўзапоя ёқиб овқат пишириб ўтирса, адолатдан бўлармикин? Ахир, 1995 йил янги минг йиллик арафаси-я. Чорак аср давомида гектар бошига 50—60 килодан «дори» сочиб, азиз тупроғимизни, оқар сувларимизни заҳарлаб қўйдик. Шунинг учун сув қувурлари тармоқларини имконият етганча кенг тарқатайлик. Бу халқ саломатлигини сақлашда энг яхши омиллардан бири ва асосийсидир.

«Мамлакатнинг истиқболли районлари» деган иборани ўқиганда, Россиянинг бўз тупроқли зонасидаги, яъни рус халқининг асл бешиги бўлмиш улкан регионидаги 140 минг қишлоқдан 100 мингини истиқболсиз деб топилиб, 53 миллион аҳоли пароканда бўлиб, турли томонга, асосан шаҳарларга тарқалиб кетганликларини, Александр Невский давридан бери аҳоли яшаб, униб-ўсиб келаётган ўн минглаб қишлоқларнинг бугунги кунга келиб ҳувиллаб қолганини ёдимизга келтирайлик, Қолаверса, ана шу туфайли бугунги кунда озиқ-овқат танқислиги юз берганини яна бир бор эслайлик. Йўқ, азиз Ватанимизнинг барча районлари ҳам истиқболлидир, ҳамма гап эса туғилиб ўсган тупроққа садоқат ва меҳрдадир, у ёқдан бу ёққа кўчиб юрувчилар билан мамлакат иқтисодини юксалтириб бўлмайди.

Ўзбекистонда болалар ўлимининг ҳаддан зиёд кўплиги хусусида ҳатто Бутуниттифоқ XIX партия конференциясида ҳам бонг урилган бўлса-ю, бу ҳақда бугун бир беш йилликка мўлжалланган Программа лойиҳасида лом-мим дейилмаса? Лойиҳада 1988 йилнинг 1 январида Ўзбекистонда болалар ўлимининг даражаси қандай бўлди-ю, орадан етти йил ўтгач, яъни 1995 йилнинг 31 декабрида аҳвол қандай бўлишига доир рақамлар ёзилишини, муаммо конкрет ҳал этилишини таклиф қиламан.

МАДАНИЯТ ХУСУСИДА лойиҳада, жумладан, бундай дейилади: **«3,8 минг ўринли театр ва концерт залларини қуриш йўли билан маданий-маърифий муассасалар тармоғи кенгайтирилсин, республика ва область кутубхоналари 10 миллион жилд китоб билан таъминлансин».** Йигирма миллионга яқин аҳолига эга бўлган Ўзбекистондек йирик республика учун бу рақамларни етарли, деб билмайман. Ҳаттоки, турғунлик даврида қад кўтарган В. И. Ленин номидаги СССР Халқлари дўстлиги саройи залининг ўзи ҳам 5 мингдан ортиқ ўринга эга. Бунинг ёнига шу яқин орада қурилган Тошкентдаги қўғирчоқ театри, Хоразм, Сирдарё, Жиззах, Қарши, Қўқон театрлари ва бошқа театрларни қўшсак, мен ўртага қўймоқчи бўлаётган масала янада аниқлашади.

Ҳамза номидаги академик драма театрининг «Ватан» кинотеатри эвазига шошма-шошарлик билан вужудга келган биноси бугунги кун талабига мутлақо мос келмай қолган. Рус ёш томошабинлар театрининг Қўлёзмалар институти биносида бўлиши жуда қалтис. Театрдан бир марта ёнғин чиққанида бахтли тасодиф туфайли асрлардан буён сақланиб келаётган ўта нодир ва камёб қўлёзмалар омон қолди, бундан тезда хулоса чиқариб олиб, театрга бошқа бино қуриб беришни режалаштирайлик. Ўзбек ёш томошабинлар театрининг аҳволи жуда чатоқ. Томоша залига ёзнинг жазирамасида кирсангиз ҳам совқотасиз, артистлар бемалол ижод қилишлари учун шароит йўқ ҳисоби. Муқимий номидаги театр биноси ҳам бугунги кун талабига жавоб бермай қолган. Оперетта ва Сатира театрлари клубларда ишлаяпти. Термиз театри кинотеатрга жойлашган. Фарғонада ўзбек ва рус театрлари олтмиш йилдан бери бинога ёлчиган эмас. Самарқанддаги Ҳ. Олимжон номидаги драма театрининг коллективи бору, томоша кўрсатадиган жойи йўқ. Тошкентдаги «Октябрь» (собиқ «Турон») кутубхонаси пойтахт зиёлиларининг бир неча авлодига маърифат маскани бўлганлиги маълум. Бу ерда Ҳамза, Авлоний, Мухтор Авезов, Айний, Қодирий, Берди Кербобоев, Мирзо Турсунзода, Ғафур Ғулом, Ойбек, Али Тўқумбоев ва шу каби буюк кишилар мутолаа қилганлар. Шундай табаррук масканнинг нураб ётишини ҳеч бир нарса билан оқлаб бўлмайди. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР халқ кутубхонаси республиканинг фахри бўлмоғи керак. Бу кутубхонанинг янги биноси янги беш йилликда ишга туширилишини ва бу вазифа Лойиҳага киритилишини таклиф қиламан.

Турғунлик йилларида Ўзбекистонда етиштирилаётган пахта толасининг 7 фоизи республикада қайта ишлаш учун қолдириларди, дея танқид қилиб келамиз-у, қайта қуриш бошланганига 10 йилдан ошадиган 1995 йилга борганда ҳам бу рақамнинг атиги 14 — 15 фоиз бўлишини Лойиҳага киритиб, жафокаш пахтакорларга кўз-кўз қилиб ўтиришимиз тўғримикин, ахир? Хўш, нега энди бизда етиштириладиган хом ашё ўзимизда қайта ишланиб, даромади ҳам пахтакорлар корига ярамас экан? Борингки, пахта толасининг ҳаммаси бўлмасаям, тўртдан уч қисми, лоақал ярми ўзимизда қайта ишланмоғи керак. Мен шуни Лойиҳага киритилишини таклиф қиламан.

Америкалик иқтисодчи, Нобель мукофотининг лауреати Василий Васильевич Леонтьевнинг тавсияларига амал қилиб, Япония, Хитой, Венгрия, Италия иқтисодий тарраққиётга эришдилар. Ана шу амалиётчи-иқтисодчининг тавсияларидан бири 500 киши ишлайдиган нисбатан кичик корхоналар қуришдир. Бу Ўзбекистон шароити ва заминга яқин яшашга мойил ўзбек халқи табиатига жуда-жуда мос келади. Ўзбекистон районлари ва йирик қишлоқларида пахта толасини қайта ишловчи 500 кишилик корхоналар очишни лойиҳага киритишни таклиф қиламан. Чунки у ерларда ишчи кучи ҳам, хом ашё ҳам муҳайё.

Лойиҳада **Орол денгизининг акваториясини** сақлаб қолиш ҳақида сўз юритилади. Йўқ, **Орол денгизининг ўзини** тиклаб, сақлаб қолайлик. Халқимиз **ибтидоий, қулдорлик ва феодализм формацияларидан** ҳам омон-эсон олиб ўта олган ягона денгизини социализм даврида қўлдан бой беришини ҳеч бир рўкач билан оқлаб бўлмайди. Сунъий денгизлардаги сувлар ҳисобига табиий денгизимизни тўлдирайлик. Муаммони ечиш йўлларидан бири шу. Иккинчиси эса, ён қўшниларимиз ҳам, ўзимиз ҳам пахтани меъёрида эксак, боғдорчилик, узумчилик, мевачиликни оқилона йўлга қўйсак, Оролга сув кўпроқ оқади. Ахир, пахтачиликка қараганда боғдорчиликда сув 6 — 7 ҳисса кам сарф этилади.

Республикамизда тарихий ва меъморий ёдгорлиги йўқ қадимий шаҳарни топиб бўлмайди, ҳаммасида обидалар мавжуд. Обидаларимизни таъмирлаш ва сақлаш Программада алоҳида ва аниқ ўрин олсин.

Менингча, беш йилликнинг бошида республика ишчи ресурслари сони қанча бўлади-ю, беш йилликнинг охирига бориб манзара бу борада қандай бўлади. — Лойиҳада вазифа ана шундай қўйилгани маъқул. Республикада аҳолиси жиҳатидан энг йирик вилоятлардан бўлмиш Тошкент ва Самарқанд областлари, айниқса, Ўзбекистон пойтахти — Тошкентда қўшимча иш жойи яратиш борасида фикр юритиш зарур. Шунингдек, туризмдан тушадиган киримнинг муайян қисми ҳисобига Самарқанд, Бухоро, Хева, Тошкент, Қўқон, Термиз ва бошқа қадимий шаҳарлардаги осор-атиқаларни таъмирлаш бўйича конкрет вазифалар ҳам Лойиҳада ўз ифодасини топиши зарур.

Қиссадан ҳисса шуки, Лойиҳа хусусида Ўзбекистон жамоатчилигига, партия ташкилоти ва ҳукуматига фақат рост сўзни айтайлик, узоқни кўзлаб иш тутайлик. Бу қайта қуришга қўшган ҳиссамиз бўлсин.

БОЛАЛАР ҚАЛБИДАЙ ПОК

Анчадан буён дилимдагини тилимга чиқармоқчи бўламан-у, аммо қийналаман. Негалигини билмайман.

Болаларимиз саводсизми? Ҳа, қисман саводсиз. Бунга ким айбдор?.. Ҳамма!! Колхоз раҳбарларидан ёзувчигача, райкомдан то республика раҳбаригача, ўқитувчидан маориф министригача — ҳамма-ҳаммаси айбдор. Буни кечириб бўлмайди. Кўпроқ айб биз, ўқитувчиларга юклатилади. Бу тўғри.

Доҳиймиз В. И. Лениннинг: Биз учта нарсага қаршимиз: саводсизликка, порахўрликка, партиявийликни пеш қилишга, — деган гаплари йиллар ўтган бўлса ҳам, қулоғимиз остида жаранглаб турибди. Ҳозир ҳам шу уч нарсага қаршимиз. Бусиз қайта қуриш бўлмайди. Шу уч иллат бизнинг юзимизни ерга қаратди.

Олий ўқув юртларидан: «Нима учун етук, билимдон ўқитувчиларни беш йил ичида тайёрлаб беролмайсизлар?» — деб сўралса, улар осонгина: «Қани ўша саводли ўқувчининг ўзи?» — дейишади. Бу жавоб мутлақо нотўғри. Улар ўз айбларини мактабларга тўнкаяптилар. Тўғри, мактабларда болаларнинг билими паст, лекин ҳар томонлама етук, билимдон, жисмоний бақувват ёшларимиз кўп. Саводсиз болаларни институт «танлаб» қабул қилмоқда, чунки порахўрлик тўла тугагани йўқ. Андижон педагогика институтида «Ўзбек тили ва адабиёти» ихтисоси 4-курсининг 22 студентидан 21 киши диктантни «қониқарсиз» баҳога ёзди. Бунинг устига айрим ишларда 20 тадан 42 тагача хатолар мавжудлиги қайд этилди. 4 йилдан кейин ҳам айб мактабдами, устозлар? Ахир ўша 4-курсда диктантдан «қониқарсиз» баҳо олган студент, сизнинг кириш имтиҳонингизда иншодан «4» ёки «5» баҳо олмаганмиди? Диктантни қўйинг, иншодан ҳам «қониқарли» баҳо олмайдиган ўқувчиларимиз кўп. Устозларимиз кечирсинлару, бу касаллик республикамиздаги ҳамма институтларда бор. Касаллик диагнози: ҳар хил йўллар билан институтга кириб қолиш. Мана саводсиз ўқитувчилар қаердан пайдо бўлмоқда.

Йўл бошловчи сўқир бўлса, одамларни қандай ва қаерга етаклайди? Фарғона Давлат педагогика институтининг раҳбар ходимлари тайёрлаш факультетида ўқиётганимизда, қўқонлик ҳамкасбимиз аудиторияга шундай савол берди: «Қайта қуришга жавоб беролмаган, колхозни талон-тарож қилиб ҳашаги очилган колхоз раисини мактабимизга директор қилиб қўйишди. Шу тўғрими?»

Ҳақиқатан ҳам, бундай раҳбарлар коллективни, минглаб болаларни қаерга етаклайди? Севимли адибимиз А. Қаҳҳор: «Ёзувчи ўзи ҳис қилмаган нарса тўғрисида ёзса, буни ўқиган ўқувчи ҳеч нарсани ҳис қилолмайди. Демак, куйдириш учун куйиш, ардоқлаш учун ардоқланиш шарт. Ҳис қилинмасдан ёзилган нарса қоғоздан қилинган гулга ўхшайди», — деган эди. Мен ёзувчи деган сўзнинг ёнига ўқитувчи деган сўзни ҳам қўшиб ўқилишини жуда хоҳлар эдим. Бу қайдни кундалик шиоримиз қилиб олсак фойдадан холи бўлмас. Ҳа, мактаб фидойилар маскани бўлиб қолиши керак.

Таклифим шундай: педагоглик шарафли, айни вақтда машаққатли касб. Шунинг учун педагогнинг фикр доираси кенг, мушоҳадали бўлиши керак. Институтлардаги кундузги курсларни кенгайтириб, сиртдан ўқийдиган курсларни қисқартириш керак. Партия ва ҳукуматимиз бизга жуда катта ғамхўрликлар қилмоқда. Маошларимиз оширилди. Турмуш шароитимиз яхшиланди. Ўқитувчиларга биринчи ўринда уй-жой берилмоқда. Яна бир қанча имтиёзлардан фойдаланмоқдамиз. Энди ўзимизни ва ишимизни қайта қурайлик. 3 миллионли совет педагоглари орасида муносиб ўрнимиз бўлсин.

Совет педагоги деган муқаддас номни дафтарнинг варақларидай оқ, болаларимизнинг қалбидек пок сақлайлик.

Иброҳим ЗУЛУНОВ,
ўқитувчи

Андижон

куюнчак газетхонлардан хатлар

ЎЗ МЎЪЖИЗАМИЗ

Оила пудрати ерни асосан бир йилга байлаб олишга асосланган. Бундай байчилар: «Бир кунга ҳўкиз ўлмас, икки кунга эгаси бермас», қабилида иш тутишади. Ердан оқилона фойдаланиш ўрнига, қандай бўлмасин, оз муддатда кўпроқ даромад олиш пайида бўлишади. Оқибатда бир йилнинг ичидаёқ ернинг силласини қуритишади. Келгуси йил эса бошқа даладан ёки бошқа хўжаликдан ер олишади.

Ижара пудратида-чи? Шартнома узоқ муддатга —беш, ўн, ўн беш йилга тузилади. Модомики, ер узоқ йиллар давомида деҳқон ихтиёрида бўлар экан, у ернинг силласи қуришидан манфаатдор эмас, демакки, оқилона иш кўришга ҳаракат қилади. Шартномада қандай экин кўрсатилган бўлса, ўшани экади. Иложи борича, кўпроқ маҳсулот етиштиришга интилади.

Хитой Халқ Республикасида бундан бир неча йил муқаддам ернинг катта қисми ижарага берилган эди. Ўша ерларнинг унумдорлиги бир беш йилликда юз эллик фоиз ошди. Нарх-наво пасайди. Ижарачи оилалар йилига илгаригидан уч-тўрт баравар кўпроқ — беш-ўн минг юан даромад ола бошлади. Ер ресурслари чекланган, аҳолиси бир миллиарддан ортиқ Хитойдек бир давлат четга озиқ-овқат маҳсулотлари сотиш йўлига ўтди. Бу ютуқни Ғарб матбуоти мўъжиза деб баҳолади. Биз эса беқиёс табиий шароитга, ишчи кучига эга бўла туриб, ҳануз озиқ-овқат бўйича ўзимизни ўнглолмаяпмиз. Бу кечириб бўлмас ҳолдир. Эндиликда ўзгаларнинг ютуқларига маҳлиё бўлиб ўтирмасдан ўз мўъжизамизни яратишимиз керак. Бундай йўлнинг асосий омилларидан бири эса ижара пудратидир.

Муҳаммад ПИРРИЕВ

СССР ОЛИЙ СУДИДА

СССР Олий судининг яқинда бўлиб ўтган пленуми 1983 йил декабрида Эстония ССР Олий суди томонидан асоссиз равишда ҳукм қилинган И. А. Хинт, Х. Я. Тяхисте, Я. А. Кидар ва И. Р. Плоомни тўла оқлаш ҳақида қарор қабул қилди. СССР Олий судининг пленуми мазкур ишни тергов қилиш ва суд мажлисида кўриб чиқиш чоғида қонунчиликнинг бузилишига йўл қўйилганлиги тўғрисида СССР Бош прокурори адресига ҳам хусусий қарор чиқарди. Мазкур қарорда жумладан қуйидагилар таъкидланган.

«Дезинтегратор» махсус конструкторлик-технология бюроси (МКТБ)нинг директори, техника фанлари доктори, Ленин мукофоти лауреати И. А. Хинт бошлиқ раҳбарлари давлат ва жамоат мулкини ғоят кўп миқдорда ўғирлаганлиги ва лавозимини суиистеъмол қилганлиги, кўп марта пора берганлиги ва пора беришга уринганлиги, материалларни яширин равишда келтириб сотганлиги ва бошқа жиноятлари учун Эстония ССР Олий суди жиноий ишлар судлов коллегиясининг 1983 йил 19 декабрдаги ҳукми билан узоқ муддат озодликдан маҳрум этиш билан жазоланган эди. СССР Олий суди пленумининг 1989 йил 25 апрелдаги қарори билан И. А. Хинт, Х. Я. Тяхисте, Я. А. Кидар ва И. Р. Плоомга нисбатан чиқарилган ҳукм бекор қилинди, улар тўла оқландилар. (Хинт ўлимидан кейин оқланди).

Шундай қилиб, асоссиз равишда жиноий жавобгарликка тортишга ва бегуноҳ кишиларга нисбатан ҳукм чиқаришга йўл қўйилган. Оқибатда социалистик қонунчилик қўпол равишда бузилган.

СССР Бош прокурори ҳузуридаги алоҳида муҳим ишлар терговчиси Т. Х. Гдлян бошчилигидаги терговчилар группаси Хинт ва бошқаларни жиноий жавобгарликка тортиш тўғрисидаги масалани ҳал қилиш чоғида «Дезинтегратор» МКТБ ҳуқуқий статусини менсимаслиги натижасида ана шундай қонун бузилишига йўл қўйилган.

СССР Олий судининг пленуми мазкур ишни тергов қилиш чоғида Т. Х. Гдлян бошлиқ терговчилар йўл қўйган социалистик қонунчиликни бузиш фактлари, терговнинг бориши ва ишнинг судда кўриб чиқилиши устидан тегишли прокурор назоратининг йўқлиги СССР Прокуратураси коллегияси томонидан махсус равишда принципиал кўриб чиқишга, тергов практикасидан ана шундай тусдаги фактларни истисно этишга, Т. Х. Гдляндан тергов ишининг СССР Бош прокурори ҳузуридаги ғоят муҳим ишлар терговчиси каби муҳим соҳасида бундан буён фойдаланиш мақсадга мувофиқ ёки мувофиқ эмаслиги тўғрисидаги масалани муҳокама қилишга арзийди, деб ҳисоблайди.

СССР Олий судининг пленуми СССР Олий суди тўғрисидаги Қонуннинг 22-моддасига асосланиб **қарор қилади:**

СССР Бош прокурорининг эътибори тегишли чораларни кўриш учун Хинт ва бошқалар ишини тергов қилиш ва суд мажлисида кўриб чиқиш чоғида йўл қўйилган социалистик қонунчиликни бузиш фактларига қаратилсин;

Судьяларни мустақиллик ва фақат қонунга бўйсуниш принципида тарбиялашни яхшилаш юзасидан зарур чоралар кўриш учун мазкур қарорнинг нусхаси СССР юстиция министрига юборилсин.

АДИБ ЭРТАКЛАРИ

АЗИЗ АБДУРАЗЗОҚ ЭРТАКЛАРИ ҲАҚИДА

Шоир А. Абдураззоқ кейинги йиллари эртак жанрида кўп меҳнат қилди. Унинг «Меҳмон келган кун», «Ёстиқдан чиққан эртаклар» деган номлар билан нашр этилган китоблари эртаклардан иборат. Бу тўпламлардан жой олган асарларнинг кўпчилиги муаллифнинг мактаб ёшидаги кичик болаларнинг психологияси, қизиқишларини яхши билишини кўрсатади. Эртакларнинг аксарияти ҳайвонот ва ўсимликлар дунёси тасвирига бағишланган. Адиб болаларни бу ажойиб, сирли олам ичига олиб киришда эртак жанрига хос санъатлардан ҳисобланувчи ташхис (жонивор ва жонсиз нарсаларни шахслаштириш) ва интоқдан (уларни одамлар сингари сўзлатиш) усталик билан фойдаланган. Шу жиҳатдан тўпламдаги «Ўрмондаги жанг», «Қирқ оғайни ботирлар», «Айёрнинг жазоси», «Олазарак», «Қўшнилар», «Рўдапо», «Мирзашер ва унинг кичик дўстлари» (туркум) ва бошқа эртаклар диққатга сазовордир. Уларда турли ҳайвонлар, паррандалар ва жонсиз нарсалар худди инсонлардек ҳаракат қиладилар, бир-бирлари билан мунозарага киришадилар. Масалан, «Ўрмондаги жанг» эртагининг персонажлари — Маймун, Олмахон, Ҳўкиз, Эчки, Буғу, Тошбақа бир ёқадан бош чиқариб, золим Йўлбарс ва сотқин Мушукни енгадилар. «Айёрнинг жазоси» эртагида Қирғовул, Каклик ва Товуқ боғбон чол ёрдамида бирлашиб, айёр Тулкини жазолашга эришса, «Қирқ оғайни ботирлар» эртагида «қирқ оғайни» гулининг шундай номланиш сабаби (қирқ оғайнининг ҳамкорликда жасорат кўрсатиб, халқнинг тинч ҳаётини бузаётган қонхўр душман устидан ғалаба қозониши) тасвирланган.

Ёш авлодни ўз шахсий манфаатини халқ манфаатидан устун қўймаслик, ҳар хил қинғир йўллар билан мол-дунё, бойлик орттиришга берилмаслик руҳида тарбиялаш болалар адабиётининг ғоят муҳим вазифаларидандир. Шу жиҳатдан А. Абдураззоқнинг «Олазарак», «Сеҳрли уруғ», «Бир камтар, бир олифта ва бир ҳаёлпараст» эртакларининг аҳамияти каттадир.

«Олазарак» эртагида «сирти ялтироқ, ичи қалтироқ» Зағизғон образи яратилган. Зағизғоннинг баланд дарахтга қурилган мустаҳкам уйида «қушнинг жонидан бошқа ҳамма нарса» бор. Зағизғон бошқа қушлар уйимни билиб қолса, ўғирликка тушади деб, доимо хавотирда, олазарак бўлиб яшайди. Аммо у ҳалол меҳнат билан кун кечираётган беозор Мусича ва Ғуррак каби қушларни менсимайди, уларни камситади. Эртакда текинхўрлик, худбинликнинг фожиали оқибатлари ишонарли кўрсатилган. «Мақтанчоқ тилидан илинади» деганларидек, Зағизғон Мусичанинг инини масхара қила туриб, ўзининг «минг йилда ҳам бузилмайдиган уйи» борлиги билан керилиб, сирини очиб қўяди. Лекин Зағизғоннинг беқиёс бойликка тўла уйини кўрган Мусича ва Ғурракнинг «оғизлари очилиб», ҳаваслари келмайди. Аксинча, ундан қаттиқ нафратланадилар, уни ўғирликда айблайдилар. Зағизғоннинг сиридан хабар топган бошқа қушлар ҳам уни ёмон кўриб қоладилар.

Адабий танқид

А. Абдураззоқнинг эртакларида анъанавий бошланма («Бир бор экан, бир йўқ экан...») кўпинча шеърий йўлда ифода этилади. Масалан:

Бор экану йўқ экан
Қўрқоқ зоти хор экан.
Қўрқмай юрган ботирнинг
Кўнгли доим тўқ экан.
Кимки ботир йигитдир,
Унга ўлим йўқ экан.

(«Қирқ оғайни ботирлар»)

Эртак бошланмасида ифода этилган ботирлик ва қўрқоқлик ҳақидаги бу афористик фикр, бизнингча, шунчаки анъанавий бошланма эмас. У муайян маънода эпиграф вазифасини ҳам ўтайди. Чунки эртакда қўрқоқларнинг халқ нафратига учраши, мардларнинг халқ қалбида мангу яшаши ғояси акс этган.

Лекин А. Абдураззоқ эртакларининг барчаси ҳам ғоявий-бадиий жиҳатдан юксак савияда ёзилган, деб айта олмаймиз. «Қурт», «Семизлик», «Яйловда», «Мушук билан каламушлар», «Ўткинчи дўстлик», «Уч оғайни бегоналар» каби эртаклар мазмунан ниҳоятда саёз, улар завқ билан ўқилмайди.

Украин адабиётшуноси Ю. Ярмиш таъкидлаганидек: «Эртак сюжети ҳаётдаги конкрет фактлар асосига қурилмаслиги мумкин. Лекин ундаги маъно реалликка, фақат реалликка асосланган бўлиши шарт. Агар шундай бўлмаса, у ҳаётийликдан маҳрум, самарасиз ва келажаги йўқ асар бўлиб қолади». А. Абдураззоқнинг баъзи эртаклари мазмунида ҳам ана шундай реаллик, ҳаётийлик борлиги сезилмайди.

Болалар адабиётида катталар образларини яратишнинг тарбиявий аҳамияти жуда муҳим. Болалар ҳамма нарсани катталардан ўрганадилар, уларга эргашадилар, тақлид қиладилар. Шунинг учун болалар ёзувчилари ўз асарларида ўқувчига ўрнак бўладиган олий фазилатли катта кишиларнинг образларини яратишга алоҳида эътибор берадилар. Афсуски, ёзувчи «Қурт» эртагида бу масалага аҳамият бермаганлиги аниқ билиниб турибди. Фикримиз исботи учун шу эртак сюжетига асос бўлган воқеа ва унда яратилган катта одам — «шаҳарлик битта киши» образига разм солайлик. Асарда ҳикоя қилинишича, бу киши бозордан картошка сотиб олган экан. Арчаётганида бир пўк картошка ичидан «кўм-кўк қурт» чиқибди. Қурт «туғилган жойи» — шаҳардан «ўн олти чақирим» узоқликда жойлашган қишлоқдаги далага олиб бориб қўйишни кишидан илтимос қилади. «Киши»нинг қуртга раҳми келиб, уни чўнтагига солиб, «машинасига ўтириб» ўша далага олиб боради. Бу воқеанинг нореал ва мантиқсизлигини ўқувчи дарҳол ҳис этади. Чунки асардаги «шаҳарлик киши»нинг хатти-ҳаракати, қилган ишлари ёшига мутлақо мос келмайди. Ёзувчи ўйлаганидек, бу «киши» бола кўз ўнгида раҳмдил, меҳрибон шахс эмас, балки ақли-ҳуши норасо одам сифатида гавдаланади.

«Уч оғайни бегоналар» ва «Ўткинчи дўстлик» эртаклари дўстлик мавзуига бағишланган. Лекин бу муҳим мавзу икки эртакда ҳам ғайритабиий ифода этилган. Бизнингча, «Уч оғайни бегоналар» эртагида халқимизнинг «Тенг тенги билан...» нақлининг маъноси мантиқан нотўғри талқин қилинган. Бу эртак сюжети «Тулки билан Турна» номли рус халқ эртаги сюжетига ўхшайди. Рус эртагида Тулки билан Турна дўст бўлишиб, бир-бирларини сийлашса, А. Абдураззоқ эртагида Мушук, Қуён ва Олмахон дўстлашиб, бир-бирларини меҳмон қилишади. Иккала эртак сюжети ҳам болаларбоп бўлиб, қизиқарли ривожланади. Лекин эртакларда ҳақиқий дўст бўлолмаслик сабаблари икки хил тарзда кўрсатилган.

«Тулки билан Турна»да дўстлашишни истовчиларнинг ўзаро муносабатларида самимийлик йўқлигини кўрсатиш биринчи ўринда. Эртакда агар самимийлик бўлмаса, ўзаро дўстлик ҳам бўлмайди деган ғоя олға сурилган.

«Уч оғайни бегоналар» эртагидаги Мушук, Қуён ва Олмахоннинг бир-бирларига муносабатлари эса ниҳоятда самимий. Ўқувчи ҳатто уч персонажнинг меҳмон кутишида ҳам заррача носамимийлик борлигини сезмайди. Аммо улар ниҳоят даражада дўст бўлишни истасалар ҳам бунга эриша олмайдилар. Ёзувчи бунга асосий сабаб қилиб улар ейдиган овқатларнинг ҳар хиллигини (Олмахон ёнғоқ, Қуён сабзи ва карам, Мушук чумчуқ ва сичқон ейишини) кўрсатади. Фикримизча, дўстликнинг вужудга келиши ва мустаҳкамланишини ёки барбод бўлишини фақат овқат масаласи билан боғлаб талқин этилиши тўғри эмас. Ахир Олмахон, Қуён, Мушук ўз овқатини еб, бир-бирлари билан дўст бўлиб юришлари ҳам мумкин эди-ку?

«Ўткинчи дўстлик» эртагида акс этган дўстлик бундан ҳам ғайритабиий. Самоварнинг катта одамлар (унинг хонадонга келганига 40 йил бўлган), Чойнак ва Пиёланинг эса кичкинтойлар (уларнинг хонадонга келишганига 7 йил бўлган) рамзий образлари эканлиги билиниб туради. Асар персонажлари дўстлик ҳақида суҳбатлашадилар. Кичкинтойларнинг беғубор қалблари дўстлик туйғулари билан тўлиқ: «Дўстлигимиз қандоқ яхши-а!» — деб Чойнак севинади. Лекин Самовар бу дўстликнинг «доимий эмас, ўткинчи» эканлигини исботлашга ҳаракат қилади: «Эҳ, сизлар, ёшсиз-да. Дунёда ҳеч қанақа абадий нарса йўқ. Энг абадий нарса Қуёш бўлса, у ҳам бориб-бориб бир куни ўчади». Самовар шу хилдаги пессимистик фикрини давом эттириб, Чойнак ва Пиёла синса, улар ўртасидаги дўстлик ҳам тамом бўлишини айтади. Муаллиф дўстлик хусусида персонажлар ўртасида туғилган зиддиятли фикрни, «йилт» этиб кўринган конфликтни давом эттириш ўрнига уларни муросага келтиради. Ажабланарли томони шундаки, ёзувчи Самоварнинг дўстлик ҳақидаги пессимистик фикрларини маъқуллайди. Мана, эртакнинг хулосаси: «Самоварнинг ҳамма гаплари тўғри, ақлли гаплар экан. У айтганидай бир куни Чойнак билан Пиёла баравар синиб чил-чил бўлибди...» Улар «ўртасидаги дўстлик ҳам тамом бўлибди»...

Эртакларни болалар қизиқиб ўқийдилар. Ҳар бир янги яхши эртак улар учун кўнгилли совға. Бинобарин, кичкинтойларга мўлжалланган эртакларни нашр этишда муллиф ҳам, нашриёт ходимлари ҳам бу эзгу ишга катта масъулият билан ёндашишлари, китоблар тузишда эртакларни саралаб киритишлари жуда-жуда зарурдир.

Замира ИБРОҲИМОВА

БАДИИЙ ТЎҚИМА МЕЪЁРИ

Асримизнинг 40-йилларидан то ҳозирги кунларга қадар улуғ шоир Навоий ҳақида ҳикоялар, қиссалар, достонлар, романлар яратилиши билан бирга, унинг ҳақида кўплаб саҳна асарлари ҳам юзага келди.

Саҳна асарларида Алишер Навоийнинг бадиий образини яратиш мавзуи умумиттифоқ адабиёти доирасидан мустаҳкам ўрин олди. Шоир таваллудининг 500 йиллик юбилейидан кейин рус олим-адиблари М. Дьяконов, А. Корсун, А. Болдиревнинг «Алишер Навоий», тожик совет драматургияси асосчиларидан бири Ғани Абдуллонинг «Жомий ва Навоий» ва бошқа бир қанча ўзбек қаламкашларининг саҳна асарлари яратилди.

Навоий образини саҳна асарлари доирасида ёритишда қардош тожик мусаннифлари ҳам ўз ҳиссаларини қўшдилар. Хусусан, таниқли тожик драматурги (марҳум) Ғани Абдулло ўзбек ва тожик халқларининг тарихан қадрдонлигини намойиш этиб ўзининг «Жомий ва Навоий» драмасини яратди. Бу асар 1980 йили Москвада «Советский писатель» нашриёти томонидан «Направленный взрыв» пьесалар тўпламида нашр этилди. Асарда Алишер Навоийнинг 1487/88 йиллардаги ижтимоий-адабий фаолияти ҳақида гап юритилади.

Бу асар ўзбек ва тожик халқларининг ибратли дўстлигини Жомий ва Навоий мисолида талқин этилиши билан қимматлидир. Унда улуғ Навоийнинг ижтимоий, адабий фаолиятига Жомий тили билан шундай баҳо берилади: «Кишилар рубъи маскунда яшар экан, уларда шоирларга эҳтиёж бўлади. Алишер ҳам шоир, ҳам вазир сифатида буюкдир. Агар ҳозирги пайтда давлатимизда қандай эзгу ишлар содир бўлаётган бўлса, унинг ақли ва қобилияти туфайлидир. Шунинг учун ҳам у фақат шеърлари учунгина ардоқлашдан устун туради».

Пьесада Ҳусайн Бойқаронинг хотини Хадичабегимнинг Музаффар Мирзо тахт ворисси бўлсин учун курашиши, бунинг учун эса Бадиуззамон Мирзо ва айниқса, Мўмин Мирзо унинг тишига тегаётганлиги конфликтга асос қилиб олинганлиги жуда тўғри. Муаллиф асар конфликтини белгилашда Хондамир, Мирхонд, Восифий ва бошқа муаллифлар асарларидан ўринли фойдаланган. Бу нарса асарни тўғри ғоявий планда ёзишда ўнг келган.

Бироқ мазкур вазифани адо этишда тарихий ҳақиқатга лозим даражада риоя қилинганми? Йўқ. Чунки, автор ўз асарида темурийзодалардан бўлган Ҳусайн Бойқаронинг энг севимли хотини ҳаракатлари хусусида ноўрин бадиий тўқималар ўйлаб чиқиб, ҳаёт ҳақиқатини бузади, реализмдан чекланади.

Тўғри, ёзувчи ўз асарлари тўқимасида у ёки бу тарихий фактнинг ўрнини алмаштириши, бошқачароқ талқин этиши мумкин. Бунга у ҳақли. Лекин бунинг меъёрини сақлаш лозим эди.

Келинг, Жомий ва Навоий учун қадрли, етук шоир ва давлат арбоби, темурийлар хонадонининг энг обрўли вакилларидан ҳисобланган Ҳусайн Бойқаро оиласига пьеса орқали назар ташлайлик. Ҳусайннинг севимли хотини Хадичабегим беор ва ўта пасткаш. У пьесада шу даражага бориб етадики, Музаффар Мирзони Навоийга шогирд сифатида тақаб қўйиш ва шу йил билан уни тахт ворислигига эриштириш учун Алишерга муҳаббат изҳор этади. Гулидан сени ажратгани учун подшоҳдан ўч ол, дейди. Алишер ўч олиш учун Хадичабегимнинг ҳайвоний ҳирсини қондириш керак эди. «Севгилим! — дейди Хадичабегим Навоийга. — Сиздан кўп нарса талаб этаяпманми?.. Озгина эътибор... аҳён-аҳёнда бўса... жиндай эркалаш...». У ҳатто «Ишонаманки, заҳарнинг таъсир этиш даври тугаб, сиз яна хоинларнинг эркаланишларини ҳис этадиган бўласиз», деган гапларни айтишгача бориб етади. Алишер айтганларига кўнмагач, уни ўлдириш пайига тушади. Хадичабегим Маҳмуд номли кимсани ёллаб унга шундай топшириқ беради:

«— Мана, узугим. Унда Алишер Навоийга аталган заҳар жойланган. Уни йўлимиздан оласан, шунда унинг ўрнига сени бош вазир қиламан. Сен ёш Султоннинг ўнг қўли бўласан.» «Мукофот сенинг жасоратингга лойиқ. Хафа бўлмайсан менинг Маҳмудим... Мана, қўлларим. Ўп уларни. Ишонаманки, бу бўсалар сенга қатъият бағишлайди.»

Пьеса таркибидаги бундай тасвирларни ўқиркан, киши ҳайрон қолади. Наҳотки, Хадичабегимнинг бундай ахлоқи сарой аҳлига маълум бўлмаса? Наҳотки, Ҳусайн Бойқаро учраган кишига бўса совға этувчи пасткашни энг севимли хотини сифатида ардоқлаб юрган бўлса. Бу ҳам етмагандай, Ҳусайн Бойқаро Хадичабегимни май ичишга зўрлайди: «Қуръон» тақиқласа, мен ижозат бераман», дейди хотинига.

Тарихий асар унда тасвирланган образларнинг тарихан ҳаққоний қиёфалари тасвири билан қадр топади.

Асарда тасвирланишича, Алишер Хуросонда иккинчи подшоҳдир. Мана Хадичабегим Ҳусайн Бойқорога нима дейди: «Менинг султоним! Ҳукмдор! Икки ҳукмдорликка чек қўйиш вақти етди. Бир куйлакка икки бадан сиғмаганидек, бир мамлакатда икки ҳукмдорнинг бўлиши мумкин эмас».

Пьеса бошдан оёқ Хадичабегимнинг Музаффар Мирзони тахтга ўтқазиш учун кураши воқеаларини тасвирлашдан иборат бўлиб қолган.

Бироқ мазкур пьеса ўзининг бу каби камчиликларига қарамай Алишер Навоий ва Абдураҳмон Жомий тимсолида икки қардош халқнинг тарихий дўстлик, қадрдонлигини куйловчи асар сифатида совет адабиёти навоийномачилигида ўз ўрнига эгадир.

Нурулла АҲМЕДОВ,
ТошДУ доценти

Чиннинларда шоир тасвири

ТАДҚИҚОТ * АХБОРОТ

«ҲАР СЎЗИНГ БЎЛСА...»

Яқинда эски шеърий машқлар дафтарларимни варақлаб, бир саҳифада Ҳувайдонинг ғазалига кўзим тушиб қолди. Унинг тагига: «Бу ғазални отам мулло Олим Суюн ўғлидан 1971 йил, 15 июлда ёзиб олдим», деб ёзиб қўйган эканман. Кексайиб қолган отам илтимосимга кўра «Чор китоб»ни ўқиб бераётганда саҳифалар орасидан бир нафис шилдироқ қоғозга — «хитойи қоғоз»га кўчирилган ўша ғазал чиқиб қолганди.

Бугун Ҳувайдо (Хўжаназар Ғойибназар ўғли. Туғилган йили аниқ эмас, вафоти 1780 йил) ижоди ҳақида, ҳар қалай, адабий жамоатчилик унча-мунча нарса билади. Унинг 1959 йил ЎзССР Давлат бадиий адабиёт нашриёти томонидан чиқарилган «Ўзбек адабиёти»нинг учинчи жилдидан жой олган ғазаллари, мусаддас, мусамман, рубоийлари, 1961 йил шу нашриёт томонидан чоп этилган «Танланган шеърлар»и, баъзи вақтли матбуот нашрлари ва дарсликларда шоир ижодидан берилган намуналар маълум. Лекин мен уларда «Ҳар сўзинг бўлса...» деб бошланувчи бадиий юксак мақомли ғазалини учратмадим. Балки бу ғазал бирор сабаб бўлиб, чоп этилганлари орасига қўшилмай қолгандир, балки назарга тушмагандир... Ҳар қалай янги нашрларга асқотиб қолар, деган ўйлар билан бу ғазални суюмли газетамизга тақдим этдим. Кўчириб олаётганимда баъзи сакталиклар юз берган бўлса, аввалданоқ, узр сўрайман.

Азим СУЮН

ҲУВАЙДО

Ҳар сўзинг бўлса қараб сўзла, дилоро, ҳар нафас,
Айлагил парҳезким олингда бўлса хору хас.
Хона ҳоли, уй маним деб, ҳар нечук сўз сўзлама,
Бил, бўлур равзан аро деворнинг кейнида кас.
Шишаи пурмайдин овоз чиқмас текса тош,
Мағзи йўқ бемағзи-чун берди садоҳон жарас.
Зое этма яхши сўзни фаҳми йўқ беҳфаҳмга,
На билур ширин-шакарнинг лаззатини саг-магас.
Ҳар киши юрса керакдур ўз мақоми, ҳаддида,
Ҳар била тенг бўлғуси ҳарчанд лоғ-лоғ дурпарас.
Оқил аҳлина ишорат, ушбу сўз нодонға зарб,
Бўлса ақлинг, эй Ҳувайдо, ушбу сўздур сенга бас.

Александр ФАЙНБЕРГ

КЕЛАЖАКНИ ЎЙЛАБ

I

Олдиндан айтиб қўя қолай, Ўзбекистонда ҳаёти кечаётган ҳар бир одам республика туб аҳолисининг миллий тилини ўрганиши керак, деб фикр билдираётганларнинг сўзларига тўла қўшиламан. Лекин шу билан бирга кўнглимда туғилган баъзи фикрларни ҳам айтишим зарур, деб биламан. Миллий муносабатлар масаласида тил муаммоси ўнлаб йиллар давомида эътибордан соқит қилиниб келинди. Ўзбек зиёлиларининг ўз она тили мавқеини кўтариш учун ҳар қандай уринишлари эса миллий маҳдудликдан бошқа нарса сифатида баҳоланмади. Даҳшатли репрессия йилларида бундай уринишлар учун кўплар нафақат қамоқларнинг мудҳиш азобларини бошидан кечирдилар, балки ҳаётини ҳам қурбон қилдилар. Такрор айтаман: бундай воқеалар ўнлаб йиллар мобайнида давом этди. Шунинг учун эндиликда мазкур аҳволни қандайдир икки-уч йил ичида бирдан ўнглаб олиш ниҳоятда қийин, агар бу борада узоқ вақт сукут сақлаб келганимиз ҳиссасини бирданига чиқармоқчи бўлиб, муаммони ҳал қилишни кампаниябозликка айлантирсак ёки куч ишлатиш билан ҳал қилмоқчи бўлсак, яъни миллий тилни ҳаммадан бирданига ўрганишни талаб қилсак, кўзланган мақсадга эриша олмаймиз. Аксинча, масалани янада кескинлаштирамиз. Бу масалани тўғри ҳал қилиш учун, аввало, бир қанча ишларни амалга оширишимиз лозим.

Биринчидан, республика барча ўрта, махсус ва олий ўқув юртларида нафақат ўқув юртлари ҳамда мактаблар учун, балки болалар боғчалари учун ҳам ўзбек тили ўқитувчилари тайёрлаш ниҳоятда зарур. Чунки болаларнинг тил ўрганиши катта ёшдагиларга нисбатан осонроқ кечади. Шундан кейин болалар боғчаларида ўзбек тилидан таълим берадиган ўқитувчилар учун ўринлар ҳам ажратилиши керак. Ўқитиш ишлари эса номига эмас, астойдил олиб борилиши зарур. Тил ўрганиш ҳамма соҳалар ходимларига бирдай тааллуқлидир. Лекин, назаримда, маиший хизмат кўрсатиш соҳасида фақат миллий тил ҳукмронлигини истисно қилиш керак. Бу ерда тезлик билан икки тиллиликни жорий этиш лозим, акс ҳолда ҳар хил майда муаммолар кўпайиб кетиши мумкин.

Иккинчидан, барча мактабларда ҳамма учун ўзбек тили ҳам, Алишер Навоий давридан то Ойбеккача бўлган ўзбек адабиёти ҳам тўла ўқитилиши шарт.

Учинчидан, буларнинг ҳаммасини амалга оширмоқ учун фаннинг энг сўнгги ютуқлари асосида яратилган замонавий дарсликлар, электрон ҳисоблаш машиналари, телевизион эшиттиришлар керак. Бунинг учун, табиийки, олимларимиз ва маданият арбобларимиз тер тўкиб меҳнат қилишлари зарур. Айни пайтда, ўзбек ёзувчиларининг фаол иштирокида кўплаб хрестоматиялар яратилиши лозим. Дарвоқе, ўзбек ёзувчилари гарданида бошқа кўплаб ишлар қатори ниҳоят яна бир иш Карамзиннинг «Россия давлати тарихи» асари сингари «Ўзбек халқининг тарихи»ни яратиш мажбурияти ҳам бор. Бу тарихни каттадан-кичик ҳамма бирдай севиб ўқиши учун, уни қуруқ илмий терминлардан холи равишда, қизиқарли қилиб ижодкордан бошқа ким ҳам ёза оларди?

ТИЛГА ЭЪТИБОР — ЭЛГА ЭЪТИБОР

Тил муаммоси тўғрисида гап борар экан, бугунги кунда кўп айтилаётган ўз миллий қобиғига ўралашиб қолиш, маҳдудликка юз буриш хавфи тўғрисида ҳам ўйлаб кўриш керак. Бундай кулфат бошимизга тушмаслиги учун, фикри ожизимча, ўша болалар боғчаларида миллий тиллар билан биргаликда чет тиллардан бирини ҳам ўқитишни йўлга қўйиш мақсадга мувофиқ бўларди. Масалан, инглиз тилини. Ахир эътибор беринг, мамлакатимизга келган чет эллик сайёҳ — у Германияданми ёки Франциядами камида учта тилни билади. Биз-чи?.. Тасаввур қилинг, бугунги кунда боғчаларда чопқиллаб юрган болалар 10—12 йилдан кейин мактабни битирганидан сўнг ўзбек, рус, инглиз тилларида бемалол гаплаша олади. Хўш, ўшанда уларнинг Англия, Япония, Америка мамлакатларидаги университетларда ўқиши учун нима халақит беради. Ахир улар ўша томонларда илм олса Ўзбекистонга фақат билим олиб қайтмасликлари, балки республикани иқтисодий ва маданий жиҳатдан дунёнинг кўплаб мамлакатлари билан боғлайдиган ҳамкорлик учун замин яратишлари ҳам маълум-ку!

Яна таъкидлайман, бу масалаларни бирданига ҳал қилиб бўлмайди. Лекин баъзи кимсалар, ўзлари ўзбек тилини билмагани ҳолда, воқеаларни тезлаштириш орқали масалани янада ўткирлаштиришга, бу муаммони муваффақиятли ҳал қилишга уринаётганларга халақит беришга уринмоқдалар. Улар фақат ўз обрўларини ошириш мақсадида, ўзбек тилини ҳамма тезлик билан ўрганиши ва тезроқ ҳаётга тадбиқ этилиши фикрини илгари сурмоқдалар. Яна айтаман, мен ўзбек тилининг республикада етакчи бўлиши тарафдориман. Лекин уни кампаниябозлик билан амалга оширмаслик керак. Яъни, бошқа халқларнинг ўзбек тилига меҳрини қаҳрга айлантирмаслик зарур. Мен бутун ҳаётимни Ўзбекистонда кечирган одам сифатида ўзбек халқининг донишмандлигига, етилган муаммоларни оқилона ҳал қилишга ишонаман.

II

Ўзбек кинематографчилари фильмларининг сценарий авторларини Москвада ва маданиятимизнинг бошқа шаҳарларидан таклиф қилишади, деган гапларни кўп эшитганман. Тўғри, бу гапларнинг аксарияти ҳақиқат. Лекин, айни пайтда, иқтидорли ўзбек ёзувчисининг яхши асарини қўлга олиб, ундан фильм яратиш ҳам осон эмас. Ҳатто энг яхши бадиий асар ҳам кино лентага кўчмаслиги мумкин. Унинг лентага тушиши учун эса ҳақиқий, кино тилини яхши биладиган кинодраматург бўлишдан ташқари, халқ ҳаётини, унинг ўзига хос миллий хусусиятини, характерини чуқур билиш лозим. Хўш, бундай кинодраматурглар, режиссёрлар, операторларни қаердан олиш мумкин? Мен бу борада бугунги ўзбек кинематографиясида меҳнат қилаётганларни қораламоқчи эмасман. Ахир улар орасида иқтидорли ижодкорлар, яхши фильмлар ҳам бор, фестивалларда ғолиб деб топилган картиналар ҳам мавжуд. Лекин вақт деган улуғ дарё оқаётган экан, бугун бизни қаноатлантирган ленталар эртага коримизга ярармикан? Шунинг учун ҳам келажакка тийракроқ кўз билан назар ташлашимизни истардим.

Сир эмас, Бутуниттифоқ кинематография институти — йигит-қизларимиз кириб ўқишни орзу қилган маскан. Лекин бу орзуга ҳамма ҳам эришавермайди. Баъзан эса бу масканни умуман, санъатга алоқаси йўқ одам ҳам битириб чиқаверади, яъни айримлар уни эрмакка айлантиришади. Мен режиссёрлар, актёрларнинг фарзандлари ва жиянчалари оилавий анъаналарни давом эттириб, кинематографчилар авлодларини яратишларига қарши эмасман. Уларнинг санъатга иқтидори бўлса, хўп, яхши. Агар бўлмаса-чи? Ахир кино санъатимизнинг келгусида фахри бўлиши мумкин бўлган болалар қаердадир — Фарғонадами ёки Ғиждувоннинг олис бир қишлоғидами тупроқ кўчани чангитиб юрган бўлишлари мумкин-ку!

Лекин уларнинг ўз орзуларига эришиши қийин. Чунки уларнинг ҳаётлари авлодлар анъанасини давом эттирмоқчи бўлаётганлардан бошқачароқ кечади, уларнинг актёрлик, операторлик, режиссёрлик талантини аниқлайдиганлар, тўғри йўл кўрсатадиганлар бўлмайди.

Эҳтимол, мен яна, худди тил масаласидаги сингари, миллий киносанъатини ривожлантириш муаммоларини ҳал қилиш тўғрисида ҳам бир ёқлама ўйлаётгандирман. Бироқ бу борада ҳам ишни ижтимоий фанларга оид махсус ўқув юртларида ва шунингдек, Маданият институтида кинофакультетлари очиб, унда нафақат шаҳарлардаги маданият саройларида, балки районларда, энг олис қишлоқларнинг клубларида ҳам хизмат кўрсатадиган ҳаваскорлик киностудияларининг раҳбарлари тайёрлашдан бошлашимиз керак. Бу клубларнинг бинолари, балким талабга жавоб бермас, лекин у ерда биров қўлида кинокамера ёки кўҳна проектор билан пайдо бўлса, кўплаб йигит-қизларнинг унга эргашиши табиий. Натижа эса ўз-ўзидан аён. Агар минглаб болалар орасидан биттаси кинога кўнгил қўйганида, тасаввур қилинг, халқимиз орасидан қанча ҳақиқий талантлар етишиб чиқади. Хўш, уларнинг барчаси келгусида Бутуниттифоқ кинематография институтига бориши шартми? Йўқ, мен келгусида Ўзбекистоннинг ўзи учун алоҳида бўлмаса ҳам, ҳар қалай, Ўрта Осиё регионн учун Кинематография институти очилади, деб ишонаман ва унинг эшиклари иқтидорли ёшлар учун ҳамиша очиқ бўлади. Унда ўзбек кино усталари Москва, Ленинград, Тбилиси ва мамлакатимизнинг бошқа шаҳарларидан келган санъаткорлар билан ҳамкорликда иш юритадилар. Бу ишнинг амалга оширилиши ўзбек киносанъатида халқ ҳаётини ташқаридан эмас, ич-ичдан, қалб тебранишларидан ҳис қиладиган, биладиган операторлар, режиссёрлар, актёрлар пайдо бўлишига, айниқса, бугунги кунда ўзбек киноси учун ғоят зарур бўлган драматурглар, аниқроғи, кинодраматурглар етишиб чиқишига замин ҳозирлаган бўларди.

Юқоридаги фикрларимни айтиш билан яна таъкидлайман: бу режаларнинг амалга ошмоғи учун вақт ва тоқат керак. Шошма-шошарликка, кампаниябозликка берилиб кетсак, ерга дон экиб, хашак йиғиб олган деҳқоннинг ҳолига тушиб қолишимиз мумкин.

III

Ҳар ким келажакни кўзлаганда бугунги аҳволини режалаб, эртасини мўлжаллаб олади. Айни пайтда ўтмишига назар ташлаб, тарих сабоқларидан хулоса чиқаради. Шу маънода баъзи ишларимизга кеча, бугун ва эрта нуқталаридан назар ташлашимиз зарурга ўхшайди...

Ўзбекистоннинг маданият арбобларидан ҳеч кимга сир эмаски, республикада турғунлик йилларида ҳам ҳақ сўзини айтган таниқли ўзбек ёзувчиси Абдулла Қаҳҳор ҳаёт пайтида меҳнатига, талантига яраша қадрланмади, Адолат аста-секин тикланмоқда. Бироқ у яратган тарих, ижодкор шахси янада эъзозга лойиқ...

Ёки Тошкентда, В. И. Ленин майдонига яқин жойда, Шароф Рашидовга ҳайкал қўйиш мўлжалланган жойни ким ҳам билмайди, дейсиз. Агар бахтимизга қарши, мамлакат ҳаёти бошқа йўлдан кетганида, балким бу ҳайкал тикланиши ҳам мумкин эди. Фақат ўз шон-шуҳратини ўйлаган, ўзидан талантлироқ ижодкорларга тўсқинлик қилган, ҳақ сўзни айтган адибларни четлаштиришга уринган инсоннинг номини, қиёфасини тошга битиб муқаддаслаштирмоқ ҳақиқатга зид бўларди. Биз буни бугун, қайта қуриш даврида, ошкоралик туфайли янада чуқурроқ англадик.

Хўш, бундан келажак учун қандай хулоса чиқармоқ керак. Назаримда, биз шаҳримизда ҳақиқий ижодкорларга ҳайкаллар қўйсак, адолатни тиклаган бўлардик. Шу маънода Абдулла Қаҳҳор — ҳақиқий ижодкор ва ҳар қандай тақиқлар олдида эгилмаган инсондир. Демак, ўз халқига хизмат қилган бу ижодкорнинг ҳайкалини ҳам тиклашимиз ва эъзозлашимиз керак. Бу келажак авлодлар учун ниҳоятда зарур.

ЖОМИЙ ЗИЁСИ

Жаҳон адабиётининг улуғ сиймоси Абдураҳмон Жомийнинг 575 йиллик юбилейи нишонланишига ҳам оз вақт қолди. Мутафаккир шоир ижодига бағишлаб адабий кечалар, илмий анжуманлар ўтказилмоқда. Яқинда Тошкент давлат университетининг Маданият саройида Жомий ижодига бағишлаб адабий кеча ўтказилди. Кечани СССР ФА мухбир аъзоси Э. Юсупов очди. Адабиётшунос олимлар — Ш. Шомуҳамедов, А. Ҳайитметов, А. Қаюмов, А. Ҳожиаҳмедов, С. Ғаниева, тарих фанлари доктори А. Ўринбоев буюк мутафаккир сўз санъаткори ижодининг турли масалаларига доир докладлар қилдилар. Кечада филология факультети студентлари Жомий шеърларидан ўқидилар, хушовоз хонандалар шоир ғазалларини куйладилар.

Н. КОМИЛОВ

АНЪАНАВИЙ АНЖУМАН

Тошкент Давлат университети ҳаётида ҳар йили ўтказиладиган профессор-ўқитувчилар ва студентларнинг илмий анъанавий конференцияси муҳим ўрин тутади. Бу йилги анжуманни ўзбек филологияси факультетининг декани, профессор И. Қўчқортоев очди. Ялпи мажлисда доцент Ё. Ғуломов «Ўзбек илмий терминологиясининг тараққиёт босқичлари» мавзуида доклад қилди.

Ўзбек классик адабиёти бўлими мажлисида профессорлар — А. Ҳожиаҳмедов, Б. Қосимов, доцент Л. Махсумова поэтика масалаларига алоҳида тўхталдилар. Ўзбек совет адабиёти кафедраси аъзолари — профессор У. Норматов, доцентлардан А. Расулов, С. Содиқов ҳозирги адабиётимизнинг муҳим муаммолари хусусида атрофлича фикр юритдилар.

СССР халқлари адабиёти ва адабиёт назарияси кафедраси профессори Лазиз Қаюмов, доцентлар — М. Олимов, А. Алякринский, Ф. Ҳусаинова ,Д. Қамбарова, Н. Аҳмедов Навоий, Пушкин, Ҳамза, Абдулла Авлоний, Усмон Носир ижодиёти мисолида адабий алоқалар ва адабиётшуносликнинг турли масалалари ҳақида сўзладилар. Ўзбек тили ва адабиёти ўқитиш методикаси кафедрасининг аъзоларидан профессор М. Саидов, доцент О. Мадаев, катта ўқитувчи А. Йўлдошев эса фольклоршуносликнинг муҳим масалалари ва диалектология муаммолари хусусида гапирдилар.

Тилшунос олимлар — Ш. Раҳматуллаев, С. Протогенов, Б. Исабеков, К. Назаров, Ф. Убаева, М. Наримонова, Р. Сайфуллаева ҳозирги ўзбек адабий тили тараққиётининг турли масалалари юзасидан кенг мулоҳаза юритдилар.

Профессор И. Қўчқортоев, доцентлардан Ў. Мирзакаримова, А. Алимбеков туркийшуносликнинг турли муаммолари тўғрисида докладлар қилдилар.

Илмий конференцияда студентлар докладлар билан қатнашдилар, баҳс-мунозараларда қизғин иштирок этдилар.

Т. СОБИТОВА

Ҳусниддин ШАРИПОВ

БАРДОШ

Уят ё айб эмас эгилса киши,
Ота фарзанд учун
қуллуқ қилар гоҳ.
Пешонанг тупроққа теккани яхши
Онани заминга қўяётган чоғ.
Сабаб бағоят кўп бош эгмоқ учун,
Ҳеч гапмас ўтмоғи умринг букилиб.
Таажжуб қилишмас,
Бир кунмас-бир кун
Умуртқа поғонанг тушса тўкилиб.
Ўзинг-чи?
Бўлсанг гар сифат нозири,
Умрингга босардинг не деган тамға?
Эсла ўтмишингни,
Ўйла ҳозирни:
Нимага бош эгдинг?
Қандай одамга?
Битта қуллуғингга арзирмиди у?
Битта армонингга бўлдими шерик?
Инсон фақат ёлғиз ичади оғу,
Инсон ҳамдардларнинг тафти-ла тирик.
Сен, ахир, ичингга ютсанг-да ёшинг,
Барибир,
дардингдан этгали огоҳ,
Қоп-қора соч ила эгилган бошинг
Қайта тиклагунча бўлади оппоқ.

ОСТОНА

Қанча ўқиб, ишда тобланиб,
Ҳамин қадар дўст-ёр орттирдик.
Била бордик,
ақлни таниб,
Қадр нима,
Недир ботирлик.
Шукрларки, табиат бизни
Яратибди сал чеклаб нафсдан.
Қайта қуриш йилларимизни
Омон ўтдик олмай бир ҳайфсан.
Узоқ эмас,
Журналист бири,
Бири ишлар саркотиб бўлиб.
Нурланармиш дўстлик томири
Кўзлар кўзни суғорса кулиб.
Мана дўстим илдиз отган ер,
Мармар зина,
Ойнаванд эшик.
Сабза муртли милиционер
Честь беради менга,
туриб тик.
Сўнгра бўлиб йўлга кўндаланг,
Рухсатнома этади талаб.
Қоида шу,
қилмас у таранг.
Қоғоз керак,
Ўтмас бунда гап!
Қоғоз нечун, ўртоқ,
Воажаб,
Мен қилмайман ахир арзу дод,
Ҳа, аксинча, ҳол-аҳвол сўраб,
Этмоқчиман унинг ўзин шод!
Ё озгина берарман далда,
Чўчиб турган бўлса ёвидан;
Бўш чоғи ҳам дил ёзар йўлда
Ахир фақат шофёри билан:
Ё сўрарман, яхши бир кунда
Қимлар билан қуда бўлмоқчи!
...Дўстим унда, афсус, мен бунда,
Ўртамизда бояги соқчи.
Наҳот кириб бўлмас берухсат
Ҳатто кўнгил кошонасига?
Кўргим келар дўстларни,
Фақат
Кам бораман остонасига.
Юз қанчалар бўлса-да, қалин,
Жизза қилар ахир хижолат!
Қайси инсон дилга тукканин
Изҳор этар олиб ижозат?
Айтилмаган ўша армонлар
Жонни ўртар бамисли вулқон.
Диллашармиз тўйиб, ёронлар,
Пенсияга чиқсак соғ-омон...

ҚАНИ, КЕТДИК, ЎРТОҚЛАР

Меҳнат бизда
шон-шараф,
Меҳнат билан
завқ-сурур.
Самоводта гумбур-гум,
Цехларда қасир-қусур.
Ижодхоналар жим-жит,
Олимга тинчлик зарур,
Бош ва оёқ меҳнатда,
Аммо қулоқ динг эрур.
Чунки кутилар ҳар он
Кимнингдир бонг
ургани:
— Қани, кетдик,
ўртоқлар,
Очередга тургани!
Эшигу деразадан
Одамлар чиқиб келар.
Катталар, фил сингари,
Кичикни йиқиб келар.
Эр аёлни, аёллар
Эркакни сиқиб келар.
Бир игна тешигига
Ўн туя сиғиб келар.
Етмагандай тўрт ёндан
Тўрт даҳа югургани,
Ерга ташланар осмон
Очередга тургани.
Навбат келди, олавер
Нималигин сўрамай,
Тароқ бўлса —тарамай,
Рўмол бўлса —ўрамай.
Ҳамённи чўз, мард
бўлсанг,
Оёғингни тирамай.
Фақатгина олға бос,
Бамисоли трамвай.
Кучи етмас ҳеч кимнинг
Иш тарафга бургани,
Гар қўзғалса халойиқ
Очередга тургани.
Недир қиммат, нимадир
Арзон сотилаётир,
Пештахталар остидан
Аён сотилаётир.
Тўсмоқ ва ўсмоқ учун
Имкон сотилаётир.
Мўл-кўлчиликка, ҳатто
Виждон сотилаётир.
Дунёда маҳсулотнинг
Бўлмас бундан улкани,
Қани, ким бор, кеп
қолинг
Очередга тургани!

Дугоналар.
А. КАРАВАЕВ фотоси

ФАЙЗУЛЛА ХЎЖАЕВ

«Инқилоб душманлари томонидан Файзулла Хўжаевнинг боши эвазига шунчалик кўп олтин ваъда қилинган эдики, дунёдаги ҳеч қандай бош бунчалик юқори нархланмаган...»
Эгон Эрвин КИШ, чех адиби

Бошингиз баҳосин биларди ёвлар,
Жумҳурият эса ҳали ёш эди.
Кутар эди уни не-не синовлар,
О, сизнинг бошингиз тилла бош эди!
Қимки ўз Ватанин севса ортиқроқ,
Ўз элин бахти деб курашса зотан,
Ғанимлар назарин тортгайдир кўпроқ —
Боши бўлур унинг асил тиллодан,
О, менинг қадди чўнг, заҳматкаш халқим,
Кўрсанг-да не ситам, заққум ёшларни,
Нечун уйғонмадинг, ғафлатда қолдинг
Қузғун чўқиганда тилла бошларни?!
Улуғ сиймоларинг кетди бенишон,
Бу кун уларни мен эслайман титраб.
Қани тилла бошли Қодирий, Усмон,
Қани тилла бошли Чўлпон ва Фитрат?
Тоғ-тоғ хирмон тиклаб ялангтўш деҳқон
Нечун ризқин ўйлар, қуриб силласи?
Айтинг, қайлардадир — кетмишдир қаён
Муқаддас диёнат — юртнинг тилласи?
О, элим, бировлар отмасин десанг
Сенга туҳмат ўқи, таъна тошини,
Ҳаргиз эҳтиёт қил — эъзозла ҳар дам
Жасур ўғилларинг тилла бошини.
Ўтиб синовлардан — таниб ақлимиз.
Қадрингиз англадик, бобо Файзулла.
Сиз ўлмас халқ руҳин ёмбисидирсиз,
Замонлар кечар-у, зангламас тилла.
Дейманки, хулоса ясаб шеъримга,
Сизни еди балки адоват-кинлар...
Лекин билгим келар — тегмишдир кимга
Бошингиз-чун ғаним тиккан олтинлар?..

МОВИЙ ТУТУН

Осмон кўм-кўк, ер
кўм-кўк,
Теварак кўм-кўк бутун.
Ўрларди, эҳ, юксакка
Бир тола мовий тутун...
Қир устидан мен
унга
Сеҳрланиб боқдим
лол;
Эди у мисли жилға —
Самодан оққан зилол.
Юрагимни куйдирди
Ажиб туйғу шу нафас.
Адирнинг этагидан
Тараларди сурон-сас.
Бағри юмшоқ
кўкламнинг
Нурларига чўмиб илк,
Ҳайқирарди пастликда
Гард юқмаган болалик.
Боқдим унга мен бир
зум
Ғойибона сирлашиб...
Ўрларди кўкка тутун
Печакгулдек чирмашиб.
Балки жимит оловда —
Бўз болалик ризқ-рўзи,
Яшил мавжли яйловда
Ивирсирди қўй-қўзи.
Бу аснода қуёш ҳам
Жим жилмайиб
боқарди.
Эҳ, кўк тутун фалакка
Маъсум куйдек
оқарди.
Тутунми бу ё сиврат,
Кўз яйрар боққан
сари.
Таратар уни фақат
Болалик гулханлари.

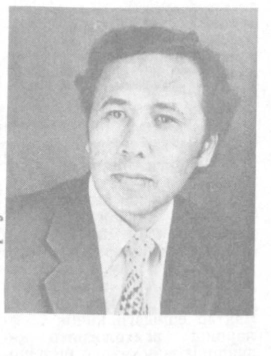

Мирпўлат МИРЗАЕВ

Осмон кўм-кўк, ер
кўм-кўк,
Теварак кўм-кўк
бутун.
Ўрлар юксак-юксакка
Бир тола мовий тутун.
Эҳ, олис завқ юракда
Бир қадрдон куй
чалар!
Мовий тутун юксакда
Хотиротдек чийралар...

МУИН БСИСУ

Юртим озодликка эришса агар,
Кўтарса ниҳоят элим мағрур бош, —
Ишонинг кеккайиб кетмасдим сира,
Бўлардим мен унда балки бир фаррош.
Астойдил тозалаб асрий ғубордан,
Азиз еримизни сўлим этардим.
Ишонинг, ҳар тонгда чин ихлос билан
Юртим заминига гуллар экардим.

Ўрнатиб ҳар жойда осойишталик,
Дердим одамларга: «Бўлинг хушкалом!..»
Ҳа, қарор топарди асил Эзгулик
Юртим озодликка эришган айём.

ҲАЙКАЛ

ҲАЗИЛ

Тириклигидаёқ баъзи шоирга,
Ҳайкал қўймоқ керак! — дейди мухлислар.
Шошмангиз, ҳайкалга айланажак у,
Ҳар ёқдан турткилаб турсак гар бизлар.

Олим ОТАХОНОВ

ҚУЁШ СОҲИЛИ

БАДИҲА

ТАБИАТНИНГ САХОВАТИ чексиз ва беминнат — оддийгина қушлар фаросати ҳақида мулоҳаза юритган одам бу беқиёс ҳимматнинг даражавий қийматини дарҳол фаҳмлайди ва бу қудратли сиру асрорни таърифлаш, лоақал тасаввур қилиш осон бўлиш учун тушунтириб беришга ожиз эканини ҳис қилади.

Маълумки, қушлар табиатдаги ўзгаришларни, айтайлик куз яқинлашаётганини инсондан илгарироқ сезади, одамзот олис куз дарагини қушларнинг бесаранжомлиги кучайиб илкис тараддудлана бошлаганлигидан пайқайди. Орадан бир, икки ой ўтгач, чиндан ҳам, куз бошланади ва қушлар йўлга отланади. Мабодо, қушлар бу хусусиятдан маҳрум этилса, нобуд бўлади. Шу боис, учмоқ қушларнинг яшаши учун қанчалар муҳим бўлса, юксак даражада ривожланган сезиш қобилияти ҳам шунчалар муҳим.

Қушлар табиатини бежиз эслаётганим йўқ. Ундан ташқари ушбу бадиҳани ибратомуз қиёслаш билан безаш ниятидан ҳам йироқман. Мен қушларнинг мана шу сезгиси бола қалбининг таъсирчанлигига ўхшашлигини айтмоқчи эдим, холос. Қушлар куз фаслини, яъни ўзлари учун номатлуб, ноқулай, бир қадар хатарли кунлар келаётганлигини олдиндан сезадилар ва табиий равишда ундан сақланиш ҳаракатига тушадилар, худди шунга ўхшаб болалар ҳам фалокат келтириши мумкин бўлган ҳодисаларни олдиндан сезиб, ундан қутулмоқ пайига тушадилар. Зеро, уларнинг қалби ҳаётдаги ҳар турли ёлғон-яшиқ, риё, бераҳмлик нишонлари юз кўрсатаётган ерда безовта бўла бошлайди, қийналади, оқибат, ўша болалар ўзига давра, тинчлиги муқаррар, жилвагар ҳамда албатта қулай макон ахтаришга тушадилар. Фарқи шуки, безовта қушларнинг тараддуди уларнинг ташқи кўринишларидан, жонсараклигидан аён бўлади — буни сезиш, балки кўриш ҳам мумкин; болаларнинг безовталанаётгани, уларнинг ўзга давра, ўзга ошиён ахтара бошлагани эса ботинда кечади, шунинг учун минбаъд пайқаш қийин; ҳолбуки, буларнинг интизорлиги, умидлари ботинда ҳам қаршиликка учрайди ва улар бу қаршиликни енгиш йўлларини бесамар излайдилар, ўртоқларидан, дўстларидан мадад кутадилар, ҳар хил китобларда улуғланган ирода кучига умид боғлайдилар, афсуски, ташқи муҳит ва ички қаршиликка мос ва хос равишда уларнинг йўлларига тўғаноқ бўлади, бундай чоқда ўсмир ўзига ҳамдард одамларнинг кўзига сездирмайгина тикилади, ўзига яқин одамларнинг гап-сўзларида хуфёна ўгит, ишора бор-йўқлигини билишга чоғланади; у кўпроқ кўзлари маъюс, юзлари файзли, уятчан синфдошларининг ўзи учун қонун кучига эга дашном ва йўриқларини кутади.

Куз бошларида қанотлари лат еб, шериклари ортидан учиб кетолмаган қушнинг ночор ҳолатини эслатмайдими, ўсмирнинг ўша дамдаги аҳволи...?

Қушлар шундай чоқда, иссиқ ўлкалардаги ошиёнларига учиб кетадилар, болаларнинг нажот ошиёнлари қаерда? Қаерда у юракларга малҳам бўлгувчи шифобахш маскан? Қушларнинг борар ери—қўналғаси маълум. Бу манзил вазифасини болалар учун уй, фақатгина ота-она бағри деб биламан. Данғиллама ҳовли ёки оқ тунука ёпилган муҳташам кўшки равон демоқчимасман — ошиён демоқчиман. Қушлар учун ҳаёт, болалар учун умид, нажотбахш меҳр маскани.

Қушлар ҳам болалар каби ёки болалар ҳам қушларга ўхшаб ҳароратли ошиёнларини дунёдаги барча нарсалардан афзал кўришлари керак демоқчиман.

Мен ошиён деганда бола бир кун кўрмаса, вақтида боролмай қолса, хаёлини бир зумгина тарк этса юраги шишиб, ўша заҳоти қанот қоқиб учиб борадиган она бағрини, эътиқод, гўзаллик, эзгулик, ҳар бурчагидан, ҳар токчасидан зиё таратиб турган оилани назарда тутмоқчиман.

Мен муқаддас илгакларда жойнамозлар осиб қўйилган, муқаддас токчаларда мукаррам китоблар бўйланиб турган уйларни назарда тутмоқчиман.

Мен яна аҳиллик, соғлом қарашлар, шижоат, ғайрат ва одамохунлик ҳар қадамда, оила аъзоларининг ҳар табассум, ҳар нигоҳида акс этиб турган, кўнгилда—имон, садоқатга раҳна этмайдиган ўткинчи гина, аразлар ҳам ярашиб турган хонадонларни назарда тутаяпман — кексалар узоқ умр кўриш, фақат бойу бадавлат бўлишнигина эмас, юртпарвар, гўзал хулқли инсон бўлиб етишишни дуо қиладиган хонадонларни айтмоқчиман.

Аёзларга қолиб кетган қушлар ҳақида бирон гап эшитсам, кўчаларда тентираб юрган болалар кўз олдимга келади. Тўғри, улар ғарибликдан эзилиб, юпун, оч-наҳор юрган ҳолда эмас, балки ўз ошиёнига сиғмаган, ошиёнидан совуган, у ердан қалбига таскин, дилига сурур тополмай тасалли излаб кўчага чиқиб кетгандек кўринади.

Ғира-шира дилгир қиш оқшомида қоп-қора бутоқда дилдираб ўтирган ёлғиз қушни кўрганмисиз? Патлари ҳурпайган, қанотлари шалвираган қушни. Икки қўлини чўнтагига суқиб, йўлка бўйлаб, фаромуш кетаётган ўсмирни ҳам кўргансиз — боши қотган, сиқилган ўсмирни! Ўхшашлик борми бу беайб ва паришон мавжудотларнинг қисматида? Бўлмасам-чи! Қуш бирор раҳмдил кимсанинг қўлига тушмаса, қиш чилласида нобуд бўлади, ўсмир эса иссиқ уйдан она, ака ёки сингил тимсолида меҳр, шафқат, зиё, ҳарорат елиб чиқиб ўша аламдийда, ўксиган, бош қотган ўсмир ортидан югурмаса, уни гузарга, чойхона биқинидаги дўкон ёнида турган бир тўда болалар даврасига қўшилмасдан ёки бозор томон йўл олиб, бозорни тикка кесиб ўтиб, юқорига чиқиб сўнг катта йўлни кесиб ўтиб, Жангоҳдаги бекор санқувчилар, элни безор қилганлар масканига айланган хушманзара боққа кириб, хилват билярдхонанинг ҳамиша қовоғи солиқ, муштлари гурзидек, ўта камгап, қатъиятли эгаси ёнига келиб, салом бермасдан олдин чақирса, яна чақирса, «тўхта, Абулқосим, ойим чақиряптилар, сенга бир нима тайёрлаб қўйибдилар, тўхта, сенсиз уйда зерикиб ўтирмайлик, юр, уйга юра қол», демаса, у ҳам ўша бечора қуш каби жилла қурса маънавий-руҳий жиҳатдан нобуд бўлади.

Қаҳратон бағрида қолган қушларнинг жонсиз жасадини кўриб одам ачинади. Чалажон, силласи қуриган қушларни учратиб қолса одам боласи кафтларига олиб, бағрига босиб, жонбахшида этмоқчи бўлади, уйига олиб бориб, баданига иссиқ ўтмагунча, кўзларини очиб заиф, ночоргина ғуруллаб қўймагунча жони ҳалак бўлади.

АММО, ҲАМДАРД, ҲАМФИКР тополмай қолган ўсмирнинг ҳоли ўша карахт рамақижон қушдан оғирроқ эмасми? Ҳеч қурса у ҳам шундай мурувват, аяш, раҳм-шафқат ва эътиборга муҳтож эмасми? Одамлар ҳатто буюмларини чангдан, кирланишдан, бузилишдан асрайдилар. Соатлари нохос тушиб кетса, синмадимикин, тўғри юряптими дея ташвишланадилар. Қимматбаҳо қандилларни эҳтиёт қиладилар, машиналарини азиз тутадилар, доим ундан кўз-қулоқ бўлиб турадилар. Агар кўнгилларидан ғашлик, хавотир аримаса дазмолни ўчирган-ўчирмаганликларини текшириш учун узоқ жойдан қайтиб келадилар. Уйга ўт кетиши мумкин, бундан қўрқадилар. Аммо, болалар дунёси ёнаверсин, унинг келажагида, шахсининг тарбиясида қарийб асосий ролни ижро этувчи хислатлари нест-нобуд бўлиб кетсакетаверсин, одамлар машинасига, қимматбаҳо қандилга ачинади. Ҳолбуки, энг катта бойлигингиз нима деб сўрасангиз, ишончим комилки, 90 фоиз одам фарзандим, деб жавоб берадилар.

— Маъзур тутасиз, — дегинг келади ўша бағри тўлиқ ота-оналарга.—У ҳолда нега болангиз қалби занглай бошлагани билан қизиқмайсиз? Унда нега боланинг табиатида мослашиш, қўрқоқлик, итоаткорлик аломатлари кўзга ташланаётганига бефарқ қарайсиз? У ҳолда нега кўчанинг мулки бўлиб қолаяпти ўғлингиз?

Болани яхши боқиш, кийинтириш, ўйнатиш, айтганини олиб бериш — бу ҳали ота-онанинг зиммасида фарз эмас. Бу оддийгина бурч, холос. Қайси парранда ўз боласига тумшуғида дон, сув ташимайди?! Қайси типратикон ўз боласини юмшоғим демайди?! Болаларни, энг аввало, одам бўлиши учун тарбия қилиш лозимлигини ҳамма тушунади. Бироқ бунинг учун, энг аввало, унинг айни одамлигини ҳурмат қилиш, уни аяш, унга ёмон сўз айтмаслик, унинг дилига нораво хаёлларни етказмаслик ҳақида ташвиш чекмайдилар.

Шундай яшамоқ кераки, турмушни шундай йўлга қўйиш лозимки, табиий равишда болаларга бўлган муносабатда бундай нарсалар одатга айланиб кетмоғи ва амалга ошмоғи лозим.

Аммо, атрофингизга қаранг, ким шундай қиляпти?

Агар ёдингизда бўлса турғунлик йилларида бизда ўсмирнинг қалби пайҳон қилингани, пайҳон бўлаётгани ҳақида ҳеч ким қайғурмасди. Ҳозир ҳам аҳвол шундай. Акс ҳолда бу хусусда китоблар, мақолалар ёзилмасмиди?

Ўсмирларнинг ёмон йўлга кириб кетаётгани, бунга катталар сабабчи экани, ҳозир унча-бунча айтилаётгани билан, азбаройи, масала барибир бошқача қўйилиши керак бўла туриб, ҳамон ўша эски нуқтаи назар, ўша тор қарашлардан қутулолмаганлигимиз сабабли, ўсмирлар дунёсини қачон, қай вазиятларда сақлаб қолиш керак, деган масала юзасидан фикр юритмаяпмиз.

Мен ёшлигимда жуда кўп болаларни билардим. У болалар оққўнгил, шижоатли ва соғлом, зеҳни баланд, фаҳми ўткир болалар эди. Аммо шу билан бирга, кўпчилигининг кўнгли ярим, кўнгли вайрон юрарди, нимага қўл урса уддасидан чиқадиган бу болалардан, ҳозир ўйласам, яхши тарбия эвазига улкан олимлар, жамият рўзғорини тебратадиган ҳалол ва фаол инсонлар, юраги бақувват, қатъиятли кишилар етишиб чиқиши мумкин экан. Бироқ афсуски, оқибатда бунинг акси бўлиб чиқди, уларнинг аксаридан ижтимоий фаолиятга яроқсиз, енгил-елпи ҳаётга кўнгил қўйган, тўғри ҳаёт кечириш нималигидан бехабар одамлар чиқди. Бу оққўнгил ўсмирлар жоҳил, нодон ва оми одамларга айланишди. Бунинг сабаби нимада? Ким айбдор бунга? Ахир бу ижтимоий бахтсизлик эмасми?

Ўша вақтларни эсласам, улар кўпинча сиқилган, ўзларини қийнаётган мураккаб ва лаънати саволларга жавоб тополмай гарангсиган пайтларда ҳамфикр тополмай кўчаларда тентирашарди. Улар уйлардан секин-аста безган болалар эди, баъзиларнинг оиласи ўзига тўқ яшарди, ташқаридан қараганда ўша уйга маърифат ва илм киргандек эди, аммо у ерда ўша дўстларимнинг қалбига юпанч, кўнглига малҳам бахш этадиган табиб йўқ эди. Қолган болалар эса том маънода уйдан қувиларди. Минг афсуски, улар ҳамма жойда худди шундай муносабатга дуч келишарди, фақат уйда эмас.

Айтинг-чи, жамият улкан оила эмасми?

Уйларига сиғмаган ўсмирлар дунёга сиғармиди? Ўша пайтлар, мен 60-йилларнинг иккинчи ярмини назарда тутаяпман, одамлар онгидаги заҳарланиш ўзининг дастлабки самараларини бера бошлаган эди.

Энг аввал, абулқосимлар ҳаёти одамларни қизиқтирмай қўйди. Улар «қайта ишланишга муҳтож олтин рудасидай» ёш юракларнинг майлрағбатлари тупроқ остида қолди ва оммавий тарзда лоқайдлик, бузғунчилик, нафс, ахлоқсизлик уруғлари мана шу ўсмирларнинг гулдек нозик қалбига экила бошлади.

Мана, орадан 20 йилга яқин вақт ўтди. Ўша даврда 13—14 ёшли абулқосимлар бугун 40га яқинлашиб қолди.

Қани, у биргина маҳмаданалигининг ўзиёқ катта умидлар уйғотган абулқосимлар? Қани, у? Йигирма йилдан кейин осмондаги ойни олиб туша олишга ваъда берган ўсмирлар?

Сотувчи, қурувчи, шофёр, новвой — касбларнинг яхши-ёмони йўқ. Аммо мен сотувчи Абулқосим бундай, косиб Абулқосим бундай демоқчимасман. Мен нима учун 13—14 ёшли, ниҳоятда тийрак, серғайрат Абулқосимдан 20 йил ўтгач танбал, фикрлашдан йироқ, ейиш-ичишдан ортмайдиган бўлиб қолган Абулқосим пайдо бўлди, деб савол қўймоқчиман, холос. Воажабо, савол бераяпману ўзим ҳайратга тушаяпман.

Чумчуқ тухум қўйса-ю, бола очса-ю, вақт ўтиб боласидан бир ҳовуч пат ёки пайраха ҳосил бўлса, эсингиз оғиб қолмайдими? Ахир, яна такрорлашга мажбурман. Қани кечаги Абулқосим? Ахир унинг кўзлари юлдуздек чақнарди, фикрлари ақлни шоshириб, қарашлари кун сайин кенгайиб бораётганди-ку? Нега бирдан мўйлаб қўйворди, нега қорин солиб, кўзлари хиралашиб қолди, нега боласини бағрига босиб олгунча гузарда бурқситиб сигарет чекаяпти. Ахир яқиндагина шу ердан ҳар куни китоб қўлтиқлаб ўтарди-ку. Ҳали унинг орзуларини маҳалла-кўй унутмаган-ку!

Назаримда, одамларгина эмас, шу одамлар яшаган муҳит оғир дардга мубтало бўлган. Бу касалликнинг илдизларини тобора файзи кетаётган, нурлар камёб, гўзал урф-одатлар тарк этаётган хонадонлардан излаш лозимга ўхшайди бугун. Абулқосимнинг, менинг ёшлик ғайратларимиз, шижоатимиз, орзу-хаёлларимиз, куч-қувватимиз зиёга, илм-фанга бўлган муҳаббатимиз ўша уйлардаги залворли гиламлар тагида бир тутам райҳондек эзилиб ётгандир? Турфа жавонлар ортидаги ўргимчак уяларида ёки тилла тақинчоқлар орасига адашиб тушиб қолган шиша безаклар тагида ётгандир?!

Абулқосимлар шамшод дарахти бўлганда ҳам бўй чўзмай, қуриб қоларди бундай ҳовлиларда?

ШАМШОД ДАРАХТЛАРИ гуркираб ўсиши ва жуда қисқа муддат ичида унинг шохларида файзли қушлар сайраши учун нималар қилмоқ керак, донишманд Бедил?

Наҳотки, қуёш соҳили бўлган юртда шохларида қушлар сайрайдиган шамшод дарахтлари етиштириш шунчалар қийин?!

Рўзи ҚОДИРИЙ

НЕЧУН

Ҳаёт зиддияти ҳар хил товланар,
Аксари ошкора,
Гоҳ бири пинҳон!
Пинҳонида наҳсу касофат қайнар,
Очиқчаси эса, нақд марди майдон.
Эҳ... газандаларга индир пинҳони,
Унинг жони, руҳи, умри хусумат!..
Иғвосиз айланмас тубанлар қони,
Ўзгадир,
Қайнатса ҳам қўшилмас фақат.
Тарихдан барчага топилади жой,
Ўзаро ғажишмоқ, йиқмоқлик нечун?
Одамлар, яхшиларни асранг, ҳойнаҳой,
Ватан, халқ, жондошлик ҳурмати учун!

ДЎСТЛИК ЙЎЛИ

Дўстлик йўли рўшно, равон, бехатар,
На туман, на ботқоқ бор, на бир тикон!..
Ибтидосидан то сўнгига қадар,
Якдиллик сафларин чекмишдир карвон.
Эллардан элларга ўтади бу йўл,
Дилларни дилларга туташтиради.
Икки ёқда қалблар боғи очган гул,
Садоқат атрини сепиб туради.
Бу йўлдан борганлар қадами қутлуғ,
Қутлуғдир ишлари, ҳиммати олий.
Юзлари ёп-ёруғ, кўксида лим чўғ,
Безаволдир умри, бахти, иқболи.
Барчани ўз халқин севгандай севар,
Йиқилса, ерга ён теккунча суяр.
Гар ғамга йўлиқса, дарров қутқазар,
Дўст жонини ўз жонидек туяр.
Муқаддас эътиқод бу йўлда ҳоким,
Юракда ҳамдардлик, қўлда ол байроқ!
Толиқмас, қоқрамас, адашмас ҳеч ким,
Удум истиқболга пешвоз чиқмоқ!

ТУРҒУНЛИК ЙИЛЛАРИ

Сўнгги йиллар доғи туфайли,
Дилим куйган, айтмасам бўлмас.
Қуйса куйсин шу тилим майли,
Дардни изҳор этмасам бўлмас!
Эгрилашди бошлиқ ва муҳит,
Ҳалоллик ва юксалмоққа зид!
Худбин, лоқайд кўпая борди,
Баландлашди нокаслар қўли.
Оқилларни қўрқита борди,
Қалтафаҳмнинг таҳдид усули.
Шуҳратга хирс қўйди бош раҳбар,
Олтин медал, юлдуз қувдилар.
Эгриликка йўлни бурдилар,
Олди пора, сотдилар мансаб.
Юлғич тўда «қандин» урдилар,
Зар, жавоҳир йиғдилар хумлаб.
Меҳнаткашни қашшоқ этдилар,
Базми жамшид бирлан ўтдилар.
Шум дарғалар фармойиш берди,
Аму, Сир бағри юзта тилинди.
Оролга ғам тоғин ағдарди,
Ҳалокатга яқин қолинди.
Нажот истар Орол ҳансираб
Тўлғанмоқда лаблари қақраб.
Қувлар ҳаддан ошди, қутурди,
Қотилликдан қайтмади ҳатто!
Майга қўшиб қон ҳам симирди,
Гумдон этди қанчани, эҳ-воҳ!..
Юқтирдилар диёрга доғин,
Шикастлантирди дилларни тағин!
Жилға, сойлар тўсилди буткул,
Қопқа темир, девор бетондан.
Сувга бўлди қамоқхона ул,
Сепилди шўр уруғи ундан.
Унди қанча-қанча касофат,
Шу боис ўч олмиш табиат.
Бас, эй, ўртоқ! Тўғрисин сўзланг,
Бадном этманг Ўзбекистонни!
Тер тўкканлар шаънини ўйланг,
Гард қўндирманг гул, гулистонга!
Тўхтанг, таъна тошларин отманг,
Тилни тийинг, ортиқ гап сотманг!

ЭЪТИҚОД — МАНГУ ҲАҚИҚАТДИР

ЎРТА ОСИЁ ВА ҚОЗОҒИСТОН МУСУЛМОНЛАРИ ДИНИЙ БОШҚАРМАСИ ҲАЙЪАТИНИНГ РАИСИ МУФТИ МУҲАММАДСОДИҚ МУҲАММАДЮСУФ БИЛАН СУҲБАТ

— Муҳтарам муфти! Қайта қуриш, янгича тафаккур шарофати туфайли мамлакатимизда содир бўлаётган хушбахт ўзгаришлардан яхши хабардорсиз. Шууримизга муҳрланиб қолган жуда кўп қарашлар бугун ўзгармоқда. Янгиланиш шабадалари диний эътиқод эгаларига бўлган муносабатларда ҳам сезилаётир. Номзодингиз СССР халқ депутатлигига кўрсатилганлигининг ўзи фикримизга далил бўла олади. Кўп сонли муштарийларимизнинг талаб ва илтимосларига биноан бугунги мулоқотимизни Сиз билан танишувдан бошласак.

— Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим. Ўзим ҳақимда гапириш бироз ўнғайсиз. Аммо зарурат тақозо этса, начора. 1952 йили Андижон областидаги Булоқбоши қишлоғида диндор оилада таваллуд топдим.

Отамиз бизни бошланғич диний билимлардан баҳраманд этдилар.

Ўрта мактабни тугатганимдан сўнг Бухородаги Мир Араб мадрасасида ўқиш бахтига муяссар бўлдим. Қиблагоҳимдан олган диний тарбия ва билимларим мадрасани муваффақиятли тугаллаб Тошкентда янги очилган Имом Бухорий номидаги Ислом маъҳадида ўқишни давом эттиришимнинг асосий омили бўлди. Ислом маъҳадини хатм этганимдан сўнг «Совет Шарқи мусулмонлари» журналининг таҳририя ҳайъатига йўлланма беришди.

1976 йили диний бошқармамиз раҳбариятининг тавсиясига биноан Ливия Араб Жамоҳириясининг Тароблус шаҳридаги Ислом дорилфунунига ўқишга кириб, бу муборак илм даргоҳини 1980 йили имтиёзли диплом билан тугалладим.

Она юртимизга қайтганимдан сўнг Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний бошқармасининг халқаро бўлимида ишлай бошладим. Хизмат тақозоси билан диёримиз зиёратига келган машҳур уламолар билан учрашдим, уларга мамлакат бўйлаб сафарларида йўлдошлик қилдим, илм хазиналаридан баҳраманд бўлдим. Кейинчалик Тошкент Ислом маъҳадининг мудир ноиби, мудир — ректори этиб тайинландим. Бу масъул вазифаларда маъҳад раҳбарияти билан ҳамкорликда толиби илмларнинг ислом таълимотларини чуқур эгаллашлари учун зарур ишларни амалга оширдик.

Шу йил 6 февраль куни бўлиб ўтган воқеалардан хабарингиз бор. Бошқарма диний ҳайъатининг кенгайтирилган мажлисида Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний бошқармаси раиси вазифасини вақтинча бажариб туриш масъулияти каминанинг зиммасига юклатилди. 14 — 15 март кунлари бўлиб ўтган IV Қурултой қатнашчилари эса каминага билдирилган ишончни тўла маъқуллаб, мени Бошқарма ҳайъатининг раиси этиб сайладилар ва «муфти» унвонини бердилар. Билдирилган ишончни оқлаш, халқимиз саодати йўлида ҳалол хизмат қилиш — олий муддаомдир.

— Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний бошқармаси ташкил топганига 45 йил бўлди. Бошқарма фаолияти тўғрисида батафсилроқ сўзлаб берсангиз.

— Диний бошқармамиз амалга ошираётган ибратли ишлар ҳақида ҳар қанча сўзласак арзийди. Диний бошқарма зиммасига Ўрта Осиё ва Қозоғистон ҳудудида истиқомат қилувчи мусулмонларнинг диний ишларига раҳбарлик қилишдек улкан вазифа юклатилган. Ислом қонун-қоидаларини тарғиб қилиш, мўмин-мусулмонларга ҳар жиҳатдан кўмаклашиш, уларни тинчлик, адолат, раҳм-шафқат ва ҳалоллик йўлида бирлаштириш — бизнинг бурчимиздир.

Чет эллардаги ислом эътиқодида бўлган биродарларимиз билан алоқаларимиз узлуксиз кенгайиб бормоқда. Ҳозирги кунда 80 дан ортиқ хорижий мамлакатлардаги диний ташкилотлар билан турли алоқалар ўрнатганмиз. Ўйлайманки, бу алоқаларимиз дунё халқлари дўстлиги ва ҳамкорлигини мустаҳкамлаш ишига хизмат қилади.

Диний идорамиз ташаббуси ва фаол иштирокида халқаро ислом анжуманлари ҳам ўтказиб турилади. 1974 йили Самарқанд шаҳрида буюк муҳаддис Муҳаммад бин Исмоил Бухорий (разияллоҳу анҳу) таваллудларининг 1200 йиллиги муносабати билан «Имом Бухорий ва ҳозирги замон» мавзусида халқаро анжуман бўлиб ўтди, унда 33 мамлакатдан келган нуфузли уламолар иштирок этдилар. Бу анжуман ҳадис илми равнақига муносиб ҳисса бўлиб қўшилди.

1980 йили Тошкентда «XV ҳижрий асри — халқлар ўртасида дўстлик, тинчлик ва биродарлик асри бўлсин» шиори остида ўтган халқаро анжуманимиз ҳам ислом оламида таъсирли воқеа бўлди. Бошқармамиз «Инсониятни ядро ҳалокатидан қутқазиш» Москва кенгашининг фаолларидан бири эканлигини ҳам айтиб ўтишим лозим.

Ҳозирги қайта қуриш, ошкоралик ва демократия шароитида бу алоқаларни янада ривожлантириш эҳтиёжи яққол сезилиб турибди. Қурултойимиздан сўнг ўтган қисқа муддат ичида чет эллардаги атоқли ислом намояндалари ва ташкилотлар бизга номалар йўллаб, ишимизга ривож тилаш билан бирга икки томонлама манфаатли алоқаларни янада кучайтириш ниятида эканликларини изҳор қилдилар. Улар айниқса диндорларга қайтариб берилган халифа Усмон ибн Аффоннинг мусҳафларини зиёрат қилиш, ундан ҳеч бўлмаса бир неча варақ фотонусха олишга қизиқмоқдалар.

Икки оғиз сўз нашр ишларимиз хусусида. Бошқармамиз Қуръони Каримни бир неча бор чоп этди. «Саҳиҳул-Бухорий», «Ал-Адабул муфрад», «Сулосийтул Бухорий», «Аш-Шамоилун набавий», каби қатор диний китоблар қайта нашрдан чиқди. Йиллик диний календарь — тақвим, бир неча тилларда чиқадиган «Совет Шарқи мусулмонлари» журнали даврий нашрларимиз ҳисобланади. Бу соҳадаги ишларни янада ривожлантириш, журналимизни ўзбек ҳамда тожик тилларида ҳам чиқариш ниятимиз бор.

Хуллас, бу борадаги ниятларимиз анча катта. Яқин келгусида Қуръони Каримнинг янги нашри, Имом Термизий таваллудининг 1200 йиллигига бағишланган «Мишкотул масобиҳ», «Жомиут Термизий» китоблари босмадан чиқади.

— Бухорода Мир Араб мадрасаси, Тошкентда Имом Бухорий номидаги ислом олий маъҳади диний ходимлар тайёрлаш борасида фаолият кўрсатмоқда. Бундан ташқари Яқин Шарқ мамлакатларида, хусусан Қоҳира, Дамашқ ва Кобулда қатор диний университетлар мавжуд. Улардан бирини ўзингиз тугатгансиз. Кўпчилик бу илм даргоҳлари фаолиятларидан тўла хабардор эмаслар. Талабаларни танлаш, қабул қилиш шартлари, илоҳиёт билан бирга ўқитиладиган дунёвий илмлар, уларнинг асосий йўналишлари ҳақида ҳам тасаввуримиз кам.

— Мадрасада толиби илмлар Қуръони Карим ва унинг тафсирини, пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ҳадисларини, ислом тарихи ва фиқҳини, араб тили ва қоидаларини ҳамда бошқа зарурий илмларни ўрганадилар. Маъҳадимизда эса бунга қўшимча равишда улумул Қуръон, улумул Ҳадис, усулул Фиқҳ ва ақоид каби фанлардан билим берилади.

Диний илм даргоҳларига қабул қилиш шартлари диёримиздаги бошқа ўқув юртларига қабул қилиш шартларига деярли мос келади. Бироқ, қўшимча шулки, диний илм даргоҳида таълим олишни ният қилган ёш мусулмон ўзи яшайдиган жойдаги масжиддан йўлланма ҳам олиши керак. Мир Араб мадрасасига кириш учун бошланғич диний таълимотдан, Қироатдан ҳамда тарих ва жуғрофиядан имтиҳон топширилади. Шунингдек, толибнинг умумий мафкуравий доираси ҳам ҳисобга олинади.

Тошкент ислом маъҳадига кирувчи талабалар бир мунча жиддийроқ синовдан ўтадилар. Улар араб тилида ўқиш ва таржима қила олиш маҳоратларини, фиқҳ ва тафсир каби диний фанлардан олган билимларини намойиш этишлари керак.

Ислом оламидаги диний ўқув юртларида исломга оид илмлар билан бир қаторда илмул ижтимо (социология), илмун нафс (психология), ахлоқ (эстетика) каби фанлар ҳам ўқитилади. Эндиликда толиби илмларга ислом билан биргаликда тиббиёт, механика каби замонавий фанлардан сабоқ бериш, уларни диний арбоблик билан бирга халқ хўжалиги учун зарур бўлган турли мутахассислик эгалари қилиб тайёрлаш режалари тузилмоқда.

— Яна икки кундан кейин сайлов. Программангизда «Жамиятнинг руҳий эҳтиёжларини янада тўлароқ қондириш», деган жумла бор. Бунда Сиз нимани назарда тутмоқдасиз!

— Эзгу ниятим — халқимиз саодати йўлида хизмат қилишдир. Жамиятимизда содир бўлаётган салбий ҳодисаларнинг сабабларини аниқлаш ва уларни тугатиш йўлида ҳаракат қилмоқчиман. Салбий ҳодисаларнинг сабаблари — маънавий тарбиянинг сустлигида, деб биламан. Ислом фалсафасига кўра, инсон — жисм ва руҳдан иборатдир. Жисм тарбияга нечоғли муҳтож бўлса, руҳ ҳам тарбияга шунчалик ташнадир. Руҳий тарбия топмаган инсон маънавий қашшоқ бўлиб, раҳму шафқат, адолат ва эзгулик туйғуларидан маҳрум бўлади. Бундай кишилар эртами кеч ахлоқий нопоклик ва маънавий тубанлик чоҳига дучор бўладилар. Балоғат остонасида турган ёшлар тарбиясига ғоят зарарли таъсир кўрсатадилар. Бу ҳолни тўғри изга солиш учун ахлоқий-маънавий тарбияни умумхалқ ишига айлантириш, мактабларда, ўқув юртларида, корхоналарда, маҳалла ва жамоат жойларида бутун имконият ва воситалардан фойдаланмоқ зарур.

— Яна бир ниятингиз — ҳаж сафарини ихтиёр қилганларга ҳар жиҳатдан ёрдам кўрсатиш. Бу борадаги тартиботлар қандай!

— Ҳа, режаларимдан яна бири — ҳаж сафарини ихтиёр этган биродарларимиз орзуларининг ушалишига ёрдам кўрсатишдир. Маълумки, ҳаж сафари ислом дини беш арконининг бири. Шунингдек, бу сафар — мамлакат фаровонлиги даражасини кўрсатувчи ибодат ҳамдир. Зеро, ҳаж сафарига ўзига тўқ мусулмонларгина боришади. Таассуфки, узоқ йиллар давомида диёримиз мусулмонларининг бу йўлдаги орзу-ниятларига етарли эътибор берилмади. Ҳаж сафарига асосан масжид ва диний бошқарма ходимлари юборилиб, оддий мусулмонлар камситилди. Сафар ижозати мураккаблашди. Қиёслаб айтишим мумкинки, мусулмонлари сони биздан бир неча бор кам мамлакатлардан, масалан Хитой Халқ Республикасидан ҳар йили минглаб киши ҳаж сафарига отланадилар.

— Ўзингиз шундай сафарда бўлганмисиз!

— Камина 1984 йили Аллоҳнинг иродаси билан муборак ҳаж сафарида бўлиб, Маккайи мукаррама ва Мадинайи мунавварадаги муқаддас жойларни зиёрат этиб, Аллоҳ фарз қилган ҳаж рукнини адо этганман.

— Мусулмон ҳуқуқшунослиги, шариат қонун-қоидалари билан шуғулланувчи ислом илоҳиётининг фиқҳ соҳаси тўғрисида сўрамоқчиман. Илмий манбаларда ислом кенг тарқалган мамлакатларда дунёвий ҳуқуқ системалари мавжудлиги боис бу соҳа муайян даражада торайиб бормоқда, деб таъкидланади. Ҳозир ҳам шундайми! Бурҳониддин Марғиноний, Абу Лайс Самарқандий каби машҳур фақиҳларнинг муаллафотларига эҳтиёж борми!

— Дунёвий ҳуқуқ тартибларининг жорийлиги ислом фиқҳини суриб чиқармоқда деган фикр тўғри эмас. Чунки шахсий, яъни, гражданлик масалаларининг барчаси ислом фиқҳи асосида олиб борилади. Боз устига баъзи мамлакатлар ўз қонунларини ислом фиқҳига яқинлаштириш, соф ислом ҳукми асосида иш юритишга интилмоқдалар. Шунинг ўзи ҳам фиқҳга бўлган эҳтиёжни оширмоқда. Кўпгина ислом давлатларидаги олий ўқув юртларида ватандошларимиз Бурҳониддин Марғиноний, Абу Лайс Самарқандий каби машҳур фақиҳларнинг талифотлари чуқур ўқитилмоқда. Хорижий олимларнинг таъкидлашларича, мусулмон бўлмаган мамлакатларда ҳам фиқҳга эътибор катта.

— Дин қонун йўли билан давлатдан ажратилган. Аммо биз узоқ вақт дин ва диндорлар наинки давлатдан, улар жамиятдан ҳам ажратилган, деб ҳисоблаб келдик. Дин — бу турмуш тарзи, эътиқод, ижтимоий воқелик эканлигини англамадик ёки англашни истамадик. Дунёвий ва илоҳий қарашлар йўлидаги кишиларни умуминсоний ахлоқ меъёрлари, маънавий қадриятлар, адолат ва муҳаббат туйғулари бирлаштириб туришини ҳисобга олмадик. «Коммунист» журналининг ёзишича, миллатлар ва динлар, миллий ўз-ўзини англаш ва диний қарашларнинг ўзаро алоқалари масаласи олимларимизнинг назаридан мутлақо четда қолиб кетди... Сизнинг фикрингиз қандай!

— Дин турмуш тарзи эканлиги, ҳаётга катта таъсир ўтказиши ҳамда диндорлар жамиятнинг ажралмас бир қисми эканлиги ҳақиқат. Лекин бу ҳақиқатдан кўз юмилди. Диндорларга иккинчи навли кишилар сифатида қараб келинди. Дин вақтинчалик нарса, эрта-индин йўқ бўлиб кетади, деган тушунча кишилар онгига мажбуран сингдирилди. Лекин ҳақиқат — мангулиги билан ҳақиқатдир. Бинобарин, диндорлик кишилар қалбини тарк этмади. Аксинча, жамиятда ўз ўрнини топди.

Шукрлар бўлсинким, ҳамма нарсани ўз номи билан атайдиган, фикрни очиқ изҳор этадиган давр етиб келди. Дин ўткинчи нарса эмас, балки инсоният ҳаёти давомида унга йўлдош мафкура эканлиги, у билан ҳисоблашиш зарурлиги маълум бўлди.

— Хитой халқининг ажойиб мақоли бор: «Дераза очилганида хона ичига сарин шабада билан бирга чанг-ғубор ҳам кириб келади». Бу ҳикмат бизнинг ҳозирги кунларимизга жуда жоиз. Қайта қуриш шарофати ила йиллар давомида қулфланиб ётган эшиклар очилди, сунъий тўсиқлар, кони зарар ғовлар олиб ташланди. Руҳиятимиз енгил тортди. Аммо, таассуфлар бўлсиниким, биз покланиш шабадаси билан бирга маънавий қадриятларимизга мутлақо зид хуш-нохуш воқеаларга ҳам гувоҳ бўлиб турибмиз. Айрим кимсалар миллий ва миллатлараро муносабатлардаги мавжуд муаммоларни ниқоб қилиб халқлар дўстлигига раҳна солишга интилмоқдалар. Бу Сизни ҳам ташвишлантирса керак!

— Албатта, бу ҳолат барча мусулмонларни ҳам ташвишлантирмоқда. Эътироф этганингиздек, қайта қуриш, демократия ва ошкораликни суиистеъмол қилиш ҳоллари учраб турибди. Бу ҳолат айниқса Қорабоғ атрофидаги воқеаларда яққол кўзга ташланди. Баъзи бир шахслар бунда исломни айблашга ҳам уриниб кўрдилар. Аслида эса ислом миллатчилик тушунчасидан йироқдир. Шайхул ислом Оллошукур Пошшазода раҳбарлигидаги Кавказорти мусулмонлари диний бошқармаси мусулмон аҳолини тинчлантириш ва тартибга чақиришда фаол иш олиб бордилар. Баъзи районларда уламолар ғазабланган жамоатнинг йўлига пешвоз чиқиб тўхтатиб қолдилар.

Очиғини айтиш керак, яқин-яқинларгача ислом миллатчиликнинг асосий манбааси сифатида айбланиб келинди. Бу — адолатдан эмас, ҳақиқатга зид. Ислом миллатчилик кайфиятларидан устун туради. Динимиз инсонларни миллати, насаби ёки тусига қараб эмас, балки тақвоси ва руҳий маънавиятига қараб баҳолайди. Ислом қора танли Билол Ҳабашийни ажойиб инсон қилиб тарбиялади, муқаддас Каъба устида азон айтишдек улкан мартабага сазовор этди. Айни чоғда ўзларини чин аслзода деб ҳисоблаган, аммо бирор бир кишига яхшилик қилмаган пайғамбар алайҳиссаломнинг амакилари Абу Жаҳл ва Абу Лаҳабларни қоралади.

Ислом таълимоти диндорларни ўзга динларга ҳурмат ва эҳтиром билан қарашга чорлайди. Мисол учун христиан ёки яҳудий динларини олиб кўрайлик. Қуръон ва суннат таълимотларига кўра христиан дини асосчиси Исо алайҳиссалом — Аллоҳнинг пайғамбари ҳисобланади. Агар бирор мусулмон бунга шак келтирса мусулмонлиги қолмайди. Шунингдек, Инжилни илоҳий китоб деб тан олмаган киши ҳам мусулмон бўла олмайди. Бу ҳукм Мусо алайҳиссалом ва Тавротга ҳам дахлдор.

Ислом пайғамбар ва илоҳий китоблар ҳурмати билан чегараланиб қолмайди, балки уларга эътиқод қилувчиларга ҳам яхши муомалада бўлишни тарғиб қилади. Динимиз ўзга динга эътиқод қўйган аёлларга уйланиш, таомларидан (ҳалол ҳайвонларнинг гўштидан тайёрланган ноз-неъматларидан) тановул қилишни ҳам ман этмайди. Бу ҳақда Аллоҳ Таоло Қуръони Каримнинг «Моида» сурасида мусулмонларга хитоб қилиб бундай дейди: «Бугунги кунда сизга пок нарсалар ҳалол қилинди. Аҳли китобнинг таоми сиз учун ҳалол қилинди ва сизларнинг таомингиз улар учун ҳалол қилинди. Шунингдек, покиза мўмина аёллар ва аҳли китоб аёллар ҳам...» Мусулмонга турмушга чиққан ғайри дин аёл ўз динига эътиқод ва амал қилавериши мумкин. Эри унинг бу эътиқодини ман қилиш ҳуқуқига эга эмас.

Ғарблик шарқшунос ва тарихчилар исломнинг миллатлараро муносабатларга доир қарашлари тўғрисида кўп ёзишган. Хусусан, Томас Орландниннг «Исломга даъват» китобида мусулмонларнинг бошқа дин вакиллари билан яхши муомалалари ёрқин мисоллар билан баён этилган.

Қуръони Каримдаги мана бу оят билан фикримни якунламоқчиман: «Эй мўъминлар! Ҳеч бир қавм бошқа бир қавм устидан кулмасин! Чунки улардан қайси бирлари афзалроқ эканлиги Аллоҳнинг ўзигагина аёндур» (49 сура 11-оят).

— Биз юқорида диндорларга бўлган муносабат ўзгармоқда, дедик. Лекин масаланинг бошқа томони ҳам бор. Анча кўнгилсиз бўлса ҳам айтишим лозимки, баъзи кишилар бу ўзгаришларни бошқачароқ тушунганлар чоғи. Баъзи жойларда ноўрин, жамият, умумхалқ манфаатларига тўғри келмайдиган, исломни обрўсизлантирадиган талаблар билан ҳукуматга ошкора тазйиқ ўтказиш, варақалар тарқатиш, дўқ-пўписа қилиш ҳоллари ҳам учраб турибди. Бу ҳолни Сиз қандай баҳолайсиз!

— Надоматлар бўлсинким, Сиз зикр қилган кўнгилсиз ҳоллар ҳозиргача ҳам учраб турибди. Бундан диний бошқарма ва мусулмонлар оммаси жуда ҳам хижолат. Узоқ вақт кутилган адолат онлари етиб келган, кўксимизга шамол тегди, деган бир пайтда бундоқ ҳодисалар ислом ва мусулмонлар тўғрисида носоғлом фикр туғилишига сабаб бўлмасмикан, деган ҳадикдамиз.

Ҳозирги кунда давлат билан диндорлар орасидаги муносабат кундан кунга яхшиланиб бормоқда, кўплаб янги масжидлар очилмоқда, диндорларнинг бошқа эҳтиёжларини қондириш режалари тузилмоқда. Лекин баъзи бир кишилар ҳамма нарса бамаслаҳат, келишилган ҳолда бўлиши зарурлигини унутиб қўйишганга ўхшайди. Улар дўқ-пўписа, намойиш, очиқчасига қўполлик йўли билан муддаоларига эришмоқчи бўлишяпти. Бу — истиқболсиз йўл.

Афтидан, баъзи муаммолар юқорида зикр қилинган ҳаракатлардан сўнг ҳал бўлганлиги ҳамма ишлар ҳам шу йўсинда ҳал қилинар экан-да, деган нотўғри фикр туғдирганга ўхшайди. Бу ҳолни соф диний масалаларда ҳам кўриб турибмиз.

Фурсатдан фойдаланиб, барча диндор биродарларимизни ҳамжиҳатликка, оқилона тасарруфга, турли ихтилофларни четга қўйиб биргаликда динимиз, халқимиз, ватанимиз равнақи йўлида фаолият кўрсатишга чорламоқчиман. Агар Аллоҳ кўрсатмасин, ҳозирги ножўя баъзи бир ҳаракатлар туфайли жамиятимизга, динимизга зарар етадиган бўлса, келажак авлодлар олдида юзимиз шувит бўлади.

— Баъзи жойларда айрим кишилар диндорлар номидан гапириб, турли хил «каромат»лар қилмоқдалар. Мана бу хатларга эътибор беринг: «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим. 10 ёшли бола тушида авлиёни кўрибди. Ул киши айтибдиларки, яқинда Наманганни сув олади. Худони ёддан чиқарма...» Ёки: «9 ёшли боланинг тушида аён бўлибди. Яқинда ер силкинади, Худони унутганларнинг ҳаммасини ер ютади...» Бу кароматларни ўқиб «Чала мулла — дин бузар», деган мақол ёдимга тушди...

— Дарҳақиқат, мишмишлар ниҳоятда кўпайиб кетди. Авваллари мен бу нарсаларга эътибор бермай юрдим. Лекин сўнгги пайтларга келиб эътибор бермасликнинг иложи бўлмай қолди. Масжидларда бир неча бор бу ҳақда гапиришга мажбур бўлдик. Мана энди бўлса обрўли газетамиз саҳифаларида жавоб беришга тўғри келмоқда. Сиз эслатиб ўтган «каромат» деб аталмиш бу сафсата мишмишларнинг бир тури, холос. Жумлаларининг тумтароқлиги ва мантиқсизлигидан кўриниб турибдики, бундай васиятномаларни саводсиз, бетайин кимсалар ўйлаб чиқарган. Шуниси қизиқки, мазкур «каромат»лар бошқа тилларда ҳам тарқаган ва соддадил биродарларимиз уларни ўқиб ташвишга тушиб юришибди. Ташвишга тушишнинг ҳожати йўқ. Қиёмат қоим бўлишини Аллоҳдан бошқа ҳеч ким билмайди.

«Васиятнома» хатларнинг тутуриқсизлигини бир далил билан исботлаш мумкин. Уларда ким кўпайтириб тарқатса яхшилик кўриши, агар ундоқ қилмаса ёмонлик кўриши ҳақида сўз кетади. Исломда энг эътиборли сўз — Аллоҳнинг сўзи, яъни Қуръон ҳисобланади. Лекин ҳеч ким ҳозиргача Қуръонни кўчириб тарқатмаса фалон кунда ёмонлик кўради ёки аксинча, кўчириб тарқатса фистон кунда яхшилик кўради, деб айтмаган. Ўзингиз ўйлаб кўринг, Қуръон қаёқдаю, бетайин муаллифнинг қуруқ сафсатаси қаёқда.

Қизиғи шундаки, «Васиятнома» тарафдорлари шу йўл билан динни тарғиб қилишни даъво қиладилар. Исломда тарғибот бу йўл билан олиб борилмайди, унинг ўз йўли бор. Бу ҳақда пайғамбар алайҳиссалом «Башоратли (севинчли) сўзларни айтинглар, нафратлантирувчи сўзларни айтманглар», деганлар.

Кези келганда, бошқа мишмишлар ҳақида ҳам бироз тўхталиб ўтсак. Ҳозир сайловчилар билан ўтаётган учрашувларда «Сочи кесилган қизларга мусулмонлар пичоқ ўқталаётганмиш, шу ростми?» «Муфти депутат бўлса, аёлларга паранжи ёпинтирар эмиш, бунга нима дейсиз?», каби саволлар тушиб турибди.

Менингча, бу мишмишлар дин ва дин аҳлига зарардан бошқа ҳеч нарса келтирмайди. Бундай асоссиз гаплар кишиларимиз асабига тегаётгани турган гап. Энг яхши илож ҳеч қандай мишмишларга ишонмасликдир. Бу ҳақда «Қуръон»да: «Эй, мусулмонлар, агар бир фосиқ сизга хабар келтирса аниқлаб олинг, билмасдан бировга мусибат етказиб қўйиб, қилган ишингизга надомат қилиб юрманг», деган оят бор. Ҳар бир хабарни аниқлаб, тагига етиб, сўнгра ишонмоқ керак.

— Баъзи диндорлар қилган тоат-ибодатларини кўз-кўз қилишга ҳаракат қиладилар. Шу йўл билан ўзларига алоҳидалик, улуғлик сифатини берадилар. Шу йўл тўғрими! Эътиқод дилда бўлиши керак эмасми!

— Қилган ибодатини кўз-кўз қилиш исломда риёкорлик дейилади. Риёкорлик эса катта гуноҳ. Ибодат фақат Аллоҳ учун қилинади. Аллоҳ эса махфий ибодатни хуш кўради. «Ўнг қўлинг билан қилган хайри садақангни чап қўлинг сезмасин», деган ҳадис бор.

«Эътиқод дилда бўлиши керак эмасми?», деган саволингизга пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг «Тақво — бу ердадир» деб кўксиларини кўрсатганликларини ривоят қилувчи ҳадис жавоб бўла олади.

— Муҳтарам муфти! Самимий ва ошкора суҳбатингиз учун ташаккур.

— Халқимиз, ватанимиз саодати йўлида ҳормай-толмай меҳнат қилаётган севимли газетамиз «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг барча ходимларига, таҳрир ҳайъати ва муштарийларига энг яхши истаклар тилайман.

Суҳбатни А. МЕЛИБОЕВ ёзиб олди

Корейс маданият марказига оқ йўл

Қадрли дўстлар!

Ленинча миллий сиёсат туфайли Бутуниттифоқ XIX партия конференциясининг тарихий қарорлари натижасида, жамиятда ошкоралик ва демократиклаштириш тобора кенг қулоч ёяётгани самараси ўлароқ мамлакатимизда катта ва кичик халқлар ва элатларнинг маданий марказларини тузишга имкон яралди. Бундай маданий ўчоқларни ташкил этишдан асосий мақсад — маданиятни, тилни, санъатни, адабиётни, халқнинг бой анъаналарини, урф-одатларини маросим ва байрамларини тиклаш, меҳнаткашларни юксак коммунистик ғоявийлик ва байналминал дўстлик, Коммунистик партия идеалларига чексиз садоқат, ватанпарварлик ва кўпмиллатли Ватанимизга муҳаббат руҳида тарбиялашдир.

Ўзбекистонда илк бор совет корейсларининг Маданий-маърифий байналмилал маркази ташкил бўляпти. Бу марказ корейс тилини ўрганиш, корейс халқининг ўзига хос маданияти, адабиёти ва санъатини тиклаш йўлида фаолият кўрсатади.

1937 йилги сталинча бедорлик натижасида ноҳақ қувғин қилинган ҳамда Узоқ Шарқдан Ўзбекистон ва Қозоғистонга зўрлик билан кўчирилган совет корейслари ниҳоят ўзларининг маданий-маърифий марказларини ташкил қилиш имконига эга бўлдилар. Шуниси қувончлики, бу марказга таниқли шоир ва ёзувчилар Борис Пак, Ким Денше, Угай Дегук, кинорежиссёр Семён Эгай, олимлар Александр Ким, Файзулла Исҳоқов, Жўра Тешабоев, Тошкентдаги байналмилал қурилиш бригадасининг ишчиси Геннадий Ким ва ўқитувчи Николай Злобин, невропатолог врач Анатолий Ким, совхоз директори Борис Тен ва бошқалар бошчилик қилишмоқда.

Қадрли дўстлар, биз Ўзбекистон маданияти, адабиёти, санъати ва маорифи арбоблари сизларга мурожаат қилиб, бу марказни қўллаб-қувватлашларингизни, унинг хайрли ишларида фаол иштирок этишларингизни сўраймиз.

Партиямизнинг миллатлараро муносабатлари масаласига доир ўтказилажак Пленум арафасида тузилаётган мазкур марказ корейс халқи, қолаверса, Ўзбекистонда ва умуман Совет Иттифоқида яшайдиган қардош халқлар маданияти ва санъатининг чинакам тарғиботчиси бўлиб қолади.

Ўзбекистондаги совет корейсларининг Маданий-маърифий марказига оқ йўл тилаймиз!

О. ЁҚУБОВ,
Ўзбекистон Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи секретари,

М. ҚАЮМОВ,
Ўзбекистон Кинематографчилар союзининг биринчи секретари,

Б. ЖАЛОЛОВ,
Ўзбекистон Рассомлар союзининг раиси,

Т. Ф. ҚОДИРОВА,
Ўзбекистон Архитекторлар союзининг раиси,

А. Ҳ. ЖАББОРОВ,
Ўзбекистон Композиторлар союзининг раиси,

С. М. КАРАГОДИНА,
Тошкент шаҳар китобсеварлар жамиятининг бошлиғи.

Б. Р. ҚОРИЕВА,
Ўзбекистон Театр арбоблари союзи правлениесининг раиси,

А. К. ДОЛИМОВ,
«Ўқитувчилар газетаси» — «Учитель Узбекистана» газетасининг муҳаррири,

Б. Е. ТЕН,
Сирдарё область, Ворошилов районидаги «Рассвет» совхозининг директори

АВВАЛ ВА ОХИР ИҚРОРИ

Акс садо

«МАЙМУН ЕТАКЛАГАН ОДАМ»НИ ЎҚИБ...

Донолар айтмишларки, инсон умрида икки бор гўдак бўлади. Бири ёшлигида, иккинчиси эса кексайганида. Албатта, бунда кенг маъно мужассам. Менингча, инсон болалигида ва кексайганида ҳақиқатга яқинроқ бўлади. Қизиқ, ёшликда ҳаммаси ҳали олдинда, деб ўйлаймиз. Умр ўтгач, бариси ортда қолди, дея ўкинамиз. Шу оралиқ масофа эса умр ўлчови. Умрнинг қай даражада мазмунли бўлиши ўзимиз ва атрофимиздагиларга бевосита боғлиқ. Шу жиҳатдан қараганда, «Маймун етаклаган одам» ҳикояси қаҳрамонининг ҳаёт йўли анча мураккаб. Унинг умр йўлини қандай баҳолаш мумкин?!

«— Хўш, — деди у менинг идиш-товоқни йиғиштира бошлаганимни кўриб, — суратлар сизга ёқдими?

Елка қисдим ва суратларга тушунмаганимни айтдим. У чарчаганидан чилкларига ёш сизиб чиққан хорғин кўзларини менга ачингандек, бир зум қадаб турди-да бош силкиди.

— Ҳа, тўғри, биз тушунарсиз яшадик, — деди ғамгин тусда, — ҳар босган қадамимиз одамлар учун шубҳали ва қоронғу бўлиб қолган албатта, бунга сиз эмас, ўзимиз айбдор».

Чол иқрор бўлган аччиқ ҳақиқат — шубҳали ва қоронғи ҳаёт мени ўйлатиб қўйди. Нега тушунарсиз яшади, нега умри шубҳа ва қоронғиликда кечди. Шундай яшаган биргина уми? Ахир, унинг тенгдошлари орасида бундайлар оз эмас эди-ку! Наҳотки, бу — давр иллати. Наҳотки, уларни баттол йиллар аёвсиз ўз домига тортган бўлса?! Йилларда гуноҳ йўқ-ку! Улар дарё каби оқиб ўтаверадилар. Гуноҳ фақат инсонда! Дарёни соф сақлагучи ҳам, лойқалатгучи ҳам ўзимиз. Назаримда, чол ҳам лойқа сув ичига тушиб олиб, уни баттар кўзғаб кун кўрган. Дарё бошланадиган жойиданоқ булғатилганки, оқибатда биз унга кўникиб қолганмиз. Нега сув лойқа, деб ўйлаб кўрмаганмиз. Пайти келиб, дарё яна тиниқлаша бошлагач таажжубдан ёқа ушладик. Сув ичидаги неки яхшию, неки ёмон бўлса, бари яққол кўзга ташланди. Аммо лойқага ўрганганларга бу маъқул келмади. Шиша идишда боқилган балиқни чашма сувига қўйиб юборсангиз эсанкираб қолганидек, улар типирчилаб қолишди. Табиийки, чол ҳам маҳаллакўйга эмин-эркин қўшилиб кетолмайди. Бегонасираб қолади.

У ўттизинчи йиллардан то пенсияга чиққунча масъул лавозимларда ишлаган. Ўттизинчи йиллар... Дарвоқе, шу даврдан унинг асарларида мавҳумлик ҳукмини ўтказа бошлаган. Чунки чол бориб турган устамон бўлган. Думини тутқизгиси келмаган. Ўзидан на халққа, на давлатга қарши ножўя ҳаракат тополмасликларини истаган. Бунга эришган ҳам. Натижада узоқ йиллар масъул лавозимларда турган. У йиллар тушуниксиз йиллар эди. Унда тушуниксиз ишлар содир бўлган, тушуниксиз кишилар яшаган. Ўшанда деярли ҳамма бир-бирига шубҳа билан қараган. Бировнинг ўзгага ишониши қийин бўлган. Айб излашган, айб тақашган. Бу нуқс чолнинг характерига шунчалик ўрнашиб қолганки, у ҳали-ҳануз атрофидагиларга гумон билан боқади. Ишонқирамай сўзлайди. Эътибор берсак, унинг асл фожиаси шунда эканлигини англаймиз. Юқоридаги иқрорни ҳам биринчи ва охирги марта тан олган бўлса ажаб эмас.

Ҳар бир ижодкор асарларида у хоҳласин, хоҳламасин, озми-кўпми ўша давр воқеалари акс этади. Чолнинг ҳам суратларида ҳувиллаб қолган қишлоқлар, йиғлаётган аёлу болалар, ҳар хил қуроллар, ўзига чорлаётган қабристонлар, мурдалар ортилган аравалар ва ҳоказоларнинг тасвирлангани бежиз эмас. Бироқ мужмал ишлангани учун кишида ёрқин тасаввур уйғотмайди. Улар ичидан фақат икки асаргина кўпроқ диққатимизни тортади. Гўё шулардагина чолнинг бутун кечмиши намоён. Аввали ва охири!.. «Инсон қандай соф туғилган бўлса, шундай покиза бўлиб ўлиши лозим». У англаган бор-йўқ ҳақиқат шу. Балки буни кеч англагандир. Йўқ. Бошдаёқ ҳис этган. Бироқ чалғиган. Тўғрироғи, чалғитилган. Шундан сўнггина асарларида мавҳумлик бўй кўрсата бошлаган. Аввалига мавҳумликдан қийналган бўлса, аста-аста унинг энг тинч, маъқул йўл эканлигига ишона борган. Ёмони — мавҳумлик асарларидагина эмас, ҳаётида ҳам чуқур из қолдиради. Аччиқ ҳақиқатни англаганидан кейингина бўшлиқни тўлдирмоқчи бўлади ва охирги асарига қўл уради.

Биринчи асарда ёш йигитнинг ўрмондан маймун етаклаб чиқиб келаётгани тасвирланади. Киши хаёлига кутилмаган фикр келади. Йигит — ўзи. Маймун — ҳаёт. Ҳаётни қай йўсинда бошлаш, ўтказиш ўз қўлида. Лекин, афсус, тескариси юз беради. Ҳаёт уни хоҳлаган кўйига солади. Оқибатда у бир умр яхшилик нимаю, ёмонлик нима фарқлолмай, улар чегарасини билолмай ўтади. Эътиқодидан айрилади. Балки ўғлининг бемеҳрлигига сабаб ҳам шудир. Охир-оқибат тушуниб етадики, ҳеч бўлмаганда инсон сўнгги кунларида ўз аслига қайтмоғи шарт. Чунки бир манзилдан бошланган йўл албатта иккинчи бир манзилга элтмоғи муқаррар. Иккинчи манзил — энг сўнгги асар — «Маймун етовидаги чол». У энди чол. Ўрмон сари юз тутган нотавон.

Наҳот умр шу... қолгани бекор. Инсон умр бўйи нимандир излашга, топишга маҳкум этилган. Чол эса фақатгина йўқликда, мавҳумликда кезинади. Оқибатда қўлига бошда нима илинган бўлса, ўша билан қаноатланади. Ўша билан қайтади. Наҳотки, бариси хато. Умр — хато! У ҳаётни маймун сингари ўйнатмоқчи бўлгану, алҳол, янглишган. Ҳа, булар бари бор гап. Биз билолмаганларимиз эса унинг кўнглида мангу қолди. Балки шуниси яхшидир. Акс ҳолда унга нисбатан бўлган ачиниш, меҳримиздан ном-нишон қолмасмиди.

У энкайганча, атрофдаги воқеаларга беэътибор ҳолда расм чизяпти. Бу расмни қандай хоҳласа шундай эмас, қандай бўлиши лозим эса худди ўшандай чизаётир. Уни ортиқча ёки сунъий безаббежашга уринаётгани йўқ. Натижада иш оғир кечаяпти... Иложи қанча. Йўқ, ишни чўзиш билан сўнгги кунларини узайтириш илинжида эмас. Қайтанга шошиляпти. Фақат хоҳиши: авал асарни, сўнг умрини охирига етказиш. Шундагина ҳаёти, оз бўлса-да, мазмун кашф этади; ҳар қалай, бесамар бўлмайди. У кеч бўлса-да, буни англади. «Ярқ» этиб пайдо бўлди-ю, «ярқ» этиб тугади. Умр чақмоқ мисол бир зумда ўтди-кетди. Бир ҳаёт кечди...

Назар Эшонқуловнинг бу ҳикоясида чол умрининг йўсини шу қадар табиий ифодаланганки, унинг асар қаҳрамони эканлиги сира хаёлга келмайди. Гўё чол ёзувчининг эмас, ёзувчи чолнинг измида бўлган. Айниқса, чол билан хонадон тасвири шу қадар уйғунлашиб кетадики, оқибатда бу уйда бошқа кишининг яшашини тасаввур қилолмайсиз. Асарнинг бадиийлиги, тили, образларнинг табиийлиги ҳақида кўп ёзиш мумкин. Авторнинг илк қиссаси — «Уруш одамлари» ҳам кўпчиликда яхши таассурот қолдирган эди. Бу ҳикоя ёш адибнинг ўқувчилари сафини янада кенгайтиришига ишонамиз.

М. СОДИҚОВ

Ургут

СЕВГИ ҚАСИДАСИ

МУҚИМИЙ НОМИДАГИ РЕСПУБЛИКА МУЗИКАЛИ ТЕАТРИНИНГ «ГУЛ ВА НАВРЎЗ» СПЕКТАКЛИ ҲАҚИДА

ЎЗБЕКИСТОН ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби Носир Отабоев Муқимий номидаги республика музикали театрига бош режиссёр бўлиб ўтиб, театрнинг ғоявий-бадиий савиясини кўтаришга жиддий урина бошлади. Бунга Собир Абдулла, Музаффар Муҳамедов асари, Тўхтасин Жалилов, Георгий Мушель музикаси асосида яратилган «Гул ва Наврўз» спектакли далил бўла олади.

Улуғ шоир Лутфийнинг XV асрнинг бошида ёзган «Гул ва Наврўз» достони ўзбек адабиётининг ажойиб классик асари. Бу асарга спектакль муаллифлари ўз диққат-эътиборини қаратишлари ҳам бежиз эмас. Уларни қизиқтирган нарса — достонда қўйилган масалаларнинг янги замон учун зарурлиги ҳамда Лутфий услубининг Собир Абдуллага жуда яқинлигидан ташқари унда муҳаббат масаласини куйлаш ва ечишда классик шоир билан совет адибининг ҳамоҳанглигидир. Муаллифлар классик асарни айнан қайтармадилар ёки қисқартириб, саҳнабоп қилиб бермадилар. Улар достоннинг фақат айрим мотив ва йўналишларидан фойдаландилар, баъзи қаҳрамонларнинг хатти-ҳаракатларинигина олдилар, холос. Муаллифлар музикали драмага бошқача йўналиш олиб кирдилар.

Музикали драмада ижтимоий мазмунни янада кучайтирдилар, замонавий руҳни бўрттириб кўрсатишга муваффақ бўлдилар. Достонда энг муҳим бўлган сюжет чизиқлардан бири — Наврўз Лутфийда бош қаҳрамон Навшод подшоси Фарруҳнинг ўғли эди. Пьесада эса Наврўз оддий навкар сифатида берилади, бу ҳол ўз-ўзидан асар сюжетига катта ўзгаришлар олиб киради, оқибатда унинг фаолияти ва характери бошқача шароит ва вазиятларда ўтади. Маълумки, достон катта ҳажмга эга бўлиб, 2400 мисрадан иборат. Бундай асарни саҳнага олиб чиқиш қийин. Ундан ташқари достонни пьесага айлантириш бутунлай бошқача услубни талаб қиларди. Муаллифлар достоннинг асосий йўналиши бўлган муҳаббатни сақлаганлари ҳолда севги ҳақида ажойиб ўзига хос музикали драма яратдилар.

Достондаги романтик ҳолат, яъни Наврўз тушида Фархор ўлкасининг шоҳи Мушкинининг қизи Гулни кўриб севиб қолиши, худди шундай ҳодиса Гулда ҳам содир бўлиши каби афсонавий ҳодисалардан муаллифлар ва режиссёр воз кечиб, муҳаббат тарихини реал вазиятга олиб ўтадилар ва унга ҳаётий замин ҳозирлайдилар. Спектаклда Гул Хуросон бегининг қизи, Наврўз бўлса шу элатда оддий навкар. Муҳаббат эса ҳаётий асосда, бир-бирини кўриб, яхши кўриб қолишлари вазиятида рўй беради. Лекин шуни ҳам айтиш керакки, бундай ўзгартириш маълум даражада асарга шикаст ҳам етказган. Бу нарса Гул ва Наврўзнинг муҳаббатига қизнинг ҳукмдор отаси қаршилик кўрсатиши, шу йўсинда уни йўқотишга қарор қилиши, шоҳнинг қарамоғидаги амалдор қизни яхши кўриб қолиб, икки гул ўртасида чақиртиканакдай чиқиб қолиши «Тоҳир ва Зуҳра» музикали драмасидаги шоҳ, ошиқ-маъшуқалар ҳамда Қоработир ўртасидаги муносабатни эсга солади.

Лекин кейинги воқеалар ривожининг ўзига хослиги билан ажралиб туради.

Спектаклдаги энг асосий масала — севгининг улуғ қудратини очиш. Унда севги мотивлари ўз даврининг илғор масалалари, муҳим воқеалари билан боғланади, ҳозирги кун учун сабоқлар чиқарилади. Булар эл-юртни бемаъни уруш-жанжаллардан қутқариш, осойишталикни барқарор этиш, халқлар ўртасида тинчлик ва дўстликни ўрнатиш ва садоқатни мустаҳкамлашдан иборат.

Спектаклнинг туб мағзи — аёл кишини улуғлаш. Курашда эркакларни лол қолдирган, жангда мардлик намуналарини кўрсатган Гулнинг қудратли куч сифатида кўрсатилиши асар ғоясининг кенг ёритилишига, муаллифлар ижодий ниятини бўрттириб ифодалашга имкон берган. Гулни — М. Бекчонованинг фақат вафоли, садоқатли, самимий, кучли муҳаббат соҳибасигина эмас, балки мард, жасоратли, курашда, азоб-уқубатларда чиниққан асл инсон сифатида кўрамиз.

Гул — М. Бекчонованинг бойвачча Бахман билан қиличбозликда эпчиллиги, кучлилиги, моҳирлиги кўрсатилиши билан унинг адолатпарварлиги ҳам очиб берилади.

М. Бекчонова қаҳрамондаги бу маънавий кучни бера олганини ҳам қайд қилиш ўринли бўларди. Актриса айниқса ўз қаҳрамонининг севгисини беришда, унинг ички оламини очишда талантини намоён қила олган. М. Бекчонованинг ютуғи шундаки, у турли вазиятларда Гулнинг ўзгача қилиқларини, психологиясидаги товланишларни ифода эта олиши томошабинларни мамнун этади. Ота ва Бахман билан бўлган муносабатда, малика Бинденинг (О. Нарзуллаева) севги туйғуларини инкор этишда руҳий ўзгаришларини яққол намоён эта олган. М. Бекчонова Гулнинг муҳаббат билан тўлиб тошган, қалб туғёнини изҳор қилган арияларни юракдан илҳом билан ижро этадики, бундай ижро томошабинларга завқ-шавқ бағишлайди. Наврўз ролини ижро этган актёр Т. Бекназаров ижроси М. Бекчонова истеъдодига тенглаша олди. Гап шундаки, ҳар икки бош роль ижрочилари бутун спектаклнинг тақдирини ҳал қилади, ютуқ ёки нуқсонни белгилайди.

Т. Бекназаров Наврўздаги самимийлик, фидойилик, мардлик ва жасорат, адолатпарварлик ва халқчиллик фазилатларини кўрсатди. Артистнинг илҳоми айниқса Гулга бўлган чексиз севгини изҳор этишда яққол сезилади. Наврўз учун Гулсиз ҳаёт — ўлим дегани. Айниқса, у айрилиқ вақтларида хаёлан севгилисининг ариясини эслаши юракларни ҳаяжонга солиб юборади.

Бир бўса узат зору ғариб ёрингга, Наврўз,
Ишқинг кўйида хору гуноҳкорингга, Наврўз.
Бир боқки, кўзинг мардуми зор кўксими тешсун,
Қолсин қадалиб ёри гирифторингга, Наврўз.
Талх этди ғаминг коми ҳаётимни, сенингсиз,
Кел дори олиб, бекасу беморингга, Наврўз.

Бу арияни хаёлан эшитган Наврўз — Т. Бекназаровнинг қалби фарёд чекади. У доно ва жасоратли инсон. Мардлик унинг фаолияти ва характерига сингиб кетган. Бунга ҳам Т. Бекназаровнинг хизматлари туфайли эришилган. Бемаъни урушларни, ихтилофларни бартараф этиш, араб ва ҳабаш халқлари ўртасида тинчликни рўёбга чиқариш каби спектаклнинг асосий ғояларидан бири ҳам Наврўзнинг дадиллиги ва жонбозлигига бориб тақалади.

Спектаклдаги кўп воқеалар, драматургик конфликтнинг ривожи ва режими, персонажларнинг тақдири асосан уч шахснинг фаолияти билан боғланиб кетади. Гул ва Наврўздан ташқари Бахман (артист Р. Маъдиев) зиддиятлар йўналишидан ўқдай отилиб чиққан, асосий сюжет бўйича ўтган йирик персонаж сифатида талқин этилган. Бахман икки назокатли, мулойим гулнинг чақиртиканаги бўлиши билан характерланади.

Достонда подшоҳ Наврўзнинг саёҳатига Бахманни қўшиб юборади, лекин у оқибатсизлик, хиёнат қилиб, унга ҳақиқий йўлдош бўлиш ўрнига бойликларни ўғирлаб, қочиб кетади. Спектаклда Бахманнинг талқини бутунлай бошқача. У Хуросон беглигида бойвачча бўлиб, юз бераётган кўп воқеалар ривожи ва ечимига олиб кирилади. Унинг характери ва тақдири Гул ва Наврўз фаолиятига олиб бориб туташтирилади, араб қабиласига, унинг султони Абулзарқ оиласига алоқадор ва ҳал қилувчи роль ўйновчи қилиб ифодаланади. Бу билан асардаги унинг ўрни оширилади, сюжетдаги аҳамияти кучайтирилади. Бахман — Р. Маъдиев икки оташ қалбни не-не азоб-уқубатларга дуч қилган, босган қадамидан ажал уруғи сочиладиган, тинч яшаган араб ва ҳабаш халқлари бошига қирғин уруш оловини ёққан шахсдир. Р. Маъдиев қаҳрамоннинг бу ёвуз ниятлари ва характерини англаб етганлиги ижросида ўз ифодасини топган.

Булардан ташқари спектаклдаги бошқа персонажлар — элат беги (М. Ғафуров), Савсан (Ф. Раҳматова), Абулзарқ (С. Раҳимжонов), Нукус (Ф. Аҳмедов), малика Бинде (О. Нарзуллаева), сангтарош (Ҳ. Шарипов), ҳашарчилар бошлиғи (А. Абдураҳмонов) ижролари ҳақида ҳам илиқ гапларни айтиш лозим. Уларнинг ҳар бири асосий конфликт ёки кичик тўқнашувни, воқеа ва ҳодисани пайдо қилиш ва ривожлантириш ёки ечишда маълум ўрин тутади. Демак, ҳар бир персонажнинг ўзига хос юки бор, бу юкни эса юқоридаги артистларимиз томошабинларга олиб чиқа олганлар.

Спектаклга Тўхтасин Жалилов басталаган музикалар оҳангдорлиги билан характерланади. Тўхтасин Жалилов инсонлар ҳаётидаги олижаноб хислат ва фазилатларни, юраклардаги жўшқинлик туйғуларини оташин қалб рубоби билан куйлаш орқали томошабинлар қалбларидан ўчмас жой олган.

Атоқли бастакоримиз ижодидаги ғазаллар, ариялар, дуэтлар, қўшиқлар ўзининг нафис гўзаллиги, чуқур миллий руҳи билан яшаб келмоқда, меҳнаткашлар ўртасида кенг тарқалди, уларнинг севимли қўшиқлари бўлиб қолди. «Тоҳир ва Зуҳра», «Равшан ва Зулхумор» шундай асарлар эди. Шулар қаторига бемалол «Гул ва Наврўз»ни ҳам киритиш мумкин.

Парда очилиши билан кўзимиз биринчи навбатда рассом С. Бекматовнинг ишига тушди. Очиғини айтишимиз керакки, саҳна безаги ҳам енгил, ҳам чиройли — асар мазмунига монанд.

Дирижёр Н. Халилов оркестрни яхши бошқарганлигини, хормейстернинг хизматларини ҳам қайд қилиб ўтишни истардик.

ШУ БИЛАН БИРГА, балетмейстер ва жангларни саҳналаштирувчи ўртоқларга эътирозимизни ҳам айтиб ўтмоқчимиз. Рақслар ўша халқнинг, ўша даврнинг руҳи ва санъатига ҳамма ўринларда ҳам тўғри келавермайди. Яна бир эътирозимиз, жанг ва қиличбозлик саҳналари меъёридан ошиб кетганга ўхшайди.

Умуман олганда, бу асар Муқимий номидаги музикали театримизнинг ютуғидир. Театримиз ўзининг яхши анъаналарини тиклаб, томошабинларни хушнуд этмоқда.

Ҳафиз АБДУСАМАТОВ

СУРАТДА: шу спектаклдан лавҳа.

С. КАГАН фотоси

18 МАЙ — ХАЛҚАРО МУЗЕЙЛАР КУНИ

ЖАВОҲИРЛАР МАСКАНИ

ҲАР БИР КИШИ, ҳар бир халқ ўз тарихини яхши билиши керак. Ўзбек халқи ҳам ўрганишга, фахрланишга арзигулик миллий маданиятига эгадир. Заргарлик санъатининг ўзи ҳам ўтмиш маданиятимизнинг нечоғлик юксаклигига гувоҳлик беради. Ўтмишнинг жонли гувоҳи бўлган заргарлик буюмларини кўздан кечирар эканмиз, беихтиёр беқиёс гўзалликнинг асири бўламиз. Гўё бу бебаҳо асарларда уста заргарнинг шоирона ҳислари, қалб туғёнлари акс этиб турибди.

Илгарилари бундай санъатдан хабардор бўлган усталарни ҳар бир маҳалладан топса бўларди. Улар яроқсиз ҳолга келиб қолган заргарлик буюмларига қайта жон ато этардилар. Ҳозирда бундай уста заргарларни, республикамизда чироқ ёқиб топиш ҳам амри маҳол. Аввало, қўлда ишланган заргарлик буюмларининг бугунга келиб кундалик истеъмолдан четга чиқиб қолиши, уста заргарларнинг танқислиги натижасида миллий санъатимизнинг бу ажойиб намуналари хонадонларда чанг босиб ётибди. Ҳолбуки, улар қанчалар санъат ихлосмандларининг кўнглини шод этиши, ёшларга миллий маданиятимиз ҳақида ҳикоя қилиши мумкин.

Яқинда пойтахтимизда Антиқа ва заргарлик буюмлари музейи мустақил иш бошлади. Бу — давр талаби. Чунки халқ санъати ҳар бир турининг ўзи алоҳида музей ташкил этишни тақозо қилади. Биз бунга катта эътибор билан қараган тақдиримиздагина қадимги маданиятимизни мукаммал ўрганиш ва унга аниқ баҳо бериш имкониятига эга бўламиз. Шу ўринда биз музей илмий ходимлари томонидан ёзилган мурожаатномани келтириб ўтишни лозим топдик.

«ЎЗБЕКИСТОН АҲОЛИСИГА!»

Ўзбекистон ССР Антиқа ва заргарлик буюмлари музейи Сизга, республикамизда истиқомат қилаётган ҳар бир кишига мурожаат қилади.

Бизнинг музей Ўрта Осиё регионидаги эрамиздан аввалги VI — III минг йилликдан то XX асргача бўлган давр заргарлик санъати асарларини намойиш этиш ва уларни чуқур ўрганиш ишлари билан шуғулланувчи ягона маскан ҳисобланади.

Бугунги кунда бизнинг олдимизда турган асосий вазифа — қадимги халқ ижодининг бир тури ҳисобланган заргарлик санъатининг яралиш тарихини ўрганиш ва оммани ўтмиш меросимиздан баҳраманд қилишдир.

Биз, музей ходимлари қилинажак ишларимизни маълум бир тартибда режалаштирдик. Биринчи навбатдаги вазифамиз аҳолидан ноёб ёдгорлик буюмларини қабул қилиб олишдир. Деярли ҳар бир уйда қадим маданиятимиз билан боғлиқ темир буюмлар бўлиши эҳтимолдан холи эмас. Бизнинг режаларимизни амалга ошириш ишида актив иштирок этишингизни сўраймиз!

Бизга ёрдам бериш истагида бўлган ҳар бири киши учун музейимиз эшиги ҳамиша очиқ. Сиз ўз ёрдамингиз билан нафақат халқимиз тарихи ва ҳаётини ёритишга балки, ўша давр гўзалликларини ҳам акс эттиришга муносиб улушингизни қўшган бўласиз.»

Ҳозир музейда 500 дан ортиқ антиқа ва заргарлик буюмлари мавжуд бўлиб, улардан тўқсон беш фоизи оддий темир ва кумуш буюмларни, қолган беш фоизигина соф олтинни ташкил этади. Шу хусусда бизни бир муаммо ташвишга солмоқда. Наҳотки, Ўрта Осиёда қимматбаҳо заргарлик буюмлари шунчалик камёб бўлган? Лекин биз яхшилаб ўрганганимизда, юқоридаги фикр унчалик тўғри эмаслигини аниқладик. Қимматбаҳо заргарлик буюмлари яратилган еридан анча узоқда, Москва ва Ленинград каби шаҳар музейлари фондидан ҳам кенг жой олган.

1984 йили Ўзбекистон ССР Давлат санъат музейи филиалида «Гиламлар ва сўзаналар» кўргазмаси очилди. Бу кўргазма республиканинг олтмиш йиллик тўйига бағишланган эди. Бу хушхабар кўпчиликни мамнун этди. Аммо... Орадан бир ярим йил ўтгач, кўргазмага қулф осилди. Гўёки, кўргазма «иқтисодий жиҳатдан ўзини оқламаётган эмиш». Агар биз фақат иқтисодни ўйласак, мактаблар, интернатлар ва олий ўқув юртларини ҳам беркитишга тўғри келмайдими? Халқимиз неча юз йиллардан бери гиламдўзлик билан шуғулланиб келган. Ҳозир ҳам Хоразм ва туркман гиламларининг баҳоси тушган эмас. Наҳотки, иқтисодий манфаатни кўзлаб, маънавий бойлигимиз ва тарихимиздан юз ўгирамиз?!

— Ҳозир ҳам ўша гилам ва сўзаналарнинг қаровсиз ҳолда ётиши кишини ғазаблантиради, — дейди музейнинг сектор мудири Лариса Томаева. — Нима учун биз амалий санъатимизнинг бу гўзал турини одамлардан яширамиз?

— Санъат музейи раҳбарлари филиал учун ғамхўрлик қилишни хаёлларига ҳам келтирмадилар, — дейди илмий ходим Сайёра Назарова. — Илмий текшириш ишлари олиб борилмаган. Ҳатто коллекцияларни кўпайтириш ҳақида ҳам бош қотиришмаган. Қисқа муддат ичида биз тажриба алмашиш учун командировкалар уюштирдик. АҚШнинг Сиэтл шаҳри билан маданий алоқалар бўйича шартнома тузилди. Экспонатларимиз сонини 500 дан оширишга муваффақ бўлдик. Ўтган тўрт йил ичида аҳолидан ҳеч нарса сотиб олинмаган бўлса, уч ой ичида юздан ортиқ заргарлик буюмлари сотиб олдик. Санъат мухлисларига хизмат қилаётганимиздан мамнунмиз.

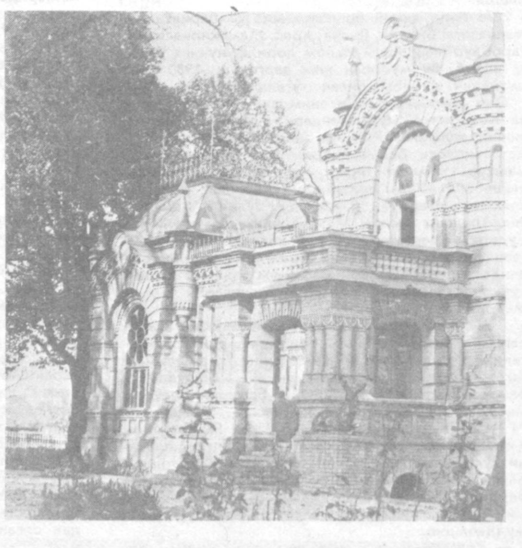

СУРАТДА: музей биносининг умумий кўриниши

Дарҳақиқат, музей маданият ихлосмандларининг эътиборини тортди. Ўтган озгина вақт ичида музей биносида Б. Самойлов, В. Кучеров, В. Мирзаевнинг шахсий коллекциялари намойиш этилди. Республика маданият фонди билан ҳамкорликда Иттифоқимизда биринчи марта тангалар кўргазмаси бўлиб ўтди. Кейинроқ антиқа буюмлар кўргазмаси, Қирғизистон ССР халқлари ҳозирги замон тақинчоқларининг намойиши бўлиб ўтди.

Музейнинг ўзида кутубхона ташкил этиш ишлари бошлаб юборилган.

Ўзбекистон ССР Антиқа ва заргарлик буюмлари музейи миллий санъатимизни тарғиб қилишда ўзига хос қадамдир. Бу билан халқимизнинг кўп асрлардан буён асраб келаётган ўтмиш ёдгорликлари бир жойга тўпланиб, санъатимизнинг бу бебаҳо тури йўқолиб кетишининг олди олинаётир.

Партиямизнинг XIX Бутуниттифоқ конференциясида таъкидлаб ўтилдики, кўпмиллатли давлатимизнинг ривожланиши, табиийки, миллий ўзлигини англаш ҳисси кучайиши жараёни билан боғлиқ ҳолда кечади. Бу ижобий ҳодисага биз ҳар доим ҳам объектив ёндашишимиз лозим. Лекин кейинги йилларда демократиялаш ва ошкоралик жараёнида шундай муаммолар кўриниб қолмоқдаки, уларнинг мавжудлиги ҳамиша ҳам етарли ҳисобга олинмай келинаётир. Масалан, тил, маданият, адабиёт ва санъат, табиатни муҳофаза қилиш ва тарихий ёдгорликлар билан боғлиқ масалалар шулар жумласидандир. Демак, бу муаммолар бугунги куннинг ҳал этилиши керак бўлган энг долзарб вазифасидир. Биз умид қиламизки, республикада яшовчи ҳар бир киши шундай хайрли ишга ўз ҳиссасини қўшади ва маданиятимизнинг нураб бораётган тармоқларини ўз ташаббуслари билан тиклашга, унинг янада гуллаб-яшнашига кўмаклашади.

Мирзараҳим МАМАЖОНОВ,
Сирожиддин РАУПОВ

«ЎЗБЕКФИЛЬМ»: ЎЗГАРИШЛАР БЎЛАДИМИ?

Газетамизнинг шу йил 24 март сонида А. Жўраевнинг «Ўзбекфильм» киностудиясида ўтган йили яратилган бадиий фильмлар ҳақидаги «Яхшидур аччиқ ҳақиқат» номли мақоласи эълон қилинган эди. Мақола газетхонларнинг қизғин баҳс-мунозараларига сабаб бўлмоқда. Шу боис редакцияга улардан турли фикр-мулоҳазалар билдираётган мактублар, мақолалар келаяпти. Шунингдек, республика телевидениесининг шу йил 14 февраль ва 13 апрель кунлари намойиш этилган «Кино, кино, кино» кўрсатуви ҳақида ҳам кўплаб хатлар олаяпмиз.

Қуйида мақола ва кўрсатувга келган айрим хатлар билан сизларни таништирамиз.

Акс садо

●

Мен «Яхшидур аччиқ ҳақиқат» мақоласини ўқиб жуда таъсирландим. Мақола муаллифи тўғри таъкидлаганидек, сўнгги йилларда «Ўзбекфильм» киностудияси экранларга чиқараётган ленталар киномухлисларни ҳаяжонга солмаяпти. Бу фикрни «Фалажлик» фильми ҳақида ҳам айтиш мумкин. Негадир фильмларимизга кўпроқ енгил-елпи ҳаёт кечирадиган, енгилтак аёллар қаҳрамон қилиб олинади. Агар уларнинг исми ўзбекча эканлигини айтмасангиз, хатти-ҳаракатлари, характери, турмуш тарзи мутлақо Шарқ аёлига ўхшамайди. Қачон бундай тақлидий ва сохта қаҳрамонлар яратишдан қутуламиз?

Муҳаммад БОЗОРОВ
Қарши шаҳри

●

«Ўзбекфильм» студияси бундан 20—30 йиллар илгари мазмунли кинолари билан томошабинлар тилидан тушмас эди. Афсуски, кейинги йилларда саёз фильмлар сони кўпайиб бораяпти. Экранларга чиқарилаётган кўпгина фильмларимиз миллий ҳаётдан анча йироқ. Шу боис ҳам «Ўзбекфильм» картиналарини зўрға бир марта кўрасан киши. Мени яна бир нарса ташвишга солади; нега ўзбеклар ҳаётидан олиб ёзилган фильмларда асосий ролларни кўпинча москвалик ё ленинградлик актёрлар ижро этишади? Уларнинг исми ўзбекча бўлгани билан ташқи кўриниши, хатти-ҳаракатлари миллийликдан анча йироқ. Нима ўзимизда истеъдодли киноактёрлар йўқми?..

Мақолада айтилганидек, ўзбек ёзувчиларининг яхши асарлари ҳамон кино қилинмаяпти. Китобхонлар севиб ўқиётган тарихий асарларни-ку айтмай қўя қолай. Ҳозир ҳамма соҳада қайта қуриш жадал кетаяпти. Лекин киномухлисларни «Ўзбекфильм»да бўладиган (бўлармикин?) қайта қуриш кўпроқ қизиқтиради. Биз ҳам қирғиз, грузин халқлари каби миллий кино кўришни жуда-жуда истаймиз.

Майрам БАХИРОВА
Бекобод райони

●

Мен 14 февраль куни республика телевидениеси орқали кўрсатилган «Кино, кино, кино» кўрсатувини кўриб, «Ўзбекфильм» бош муҳаррири Ф. Мусажоновнинг гапларига ҳайрон қолдим. У кишининг гапларига қараганда на «Ўзбекфильм»да, на ўзбек киносида ўзгариш қилиб бўлмас экан. Унда киностудия раҳбарлари, режиссёрлар нима ишлар билан шуғулланишяпти?..

Солижон ЙЎЛДОШЕВ
Шаҳрихон шаҳри

●

Кўрсатувдан маълум бўлдики, ўзбек ёзувчилари билан «Ўзбекфильм» студияси ўртасида ижодий ҳамкорлик деярли йўқ даражада ва бу ҳол ўзбек миллий киносининг ўсишига жиддий таъсир қиляпти. Бунинг устига «Ўзбекфильм» студиясига сценарийларни кинодраматург Рихсивой Муҳаммаджонов, ёзувчилардан Дадахон Нурий, Зоҳир Аълам, Исфандиёр жуда тўғри гапириб ўтишди. Нега энди бойсунлик томошабинлар кино залини ташлаб чиқиб кетишди? Нега киномеханик «Ўзбекфильм» маҳсулоти бўлган фильм афишасига бошқа студия номини ёзиб томошабинларни алдади? Бунинг сабаби битта: ўзбек кинематографчиларининг ўз халқи дидига, қалбига мос тушадиган асарлар ярата олмаётганлигидир. Фарҳод Мусажоновнинг айтишича, кўпчилик сценарийчилар, режиссёрлар ўз она тилини билмайди, ўзбек адабиётини ўқимайди, ўзбек санъатини тушунмайди ва ҳатто ҳурмат қилмайди, тушунишни истамайди ҳам. Бундай аҳволда улардан қандай қилиб заҳматкаш ўзбек деҳқонининг, ишчисининг ҳаёти акс эттирилган фильмни кутиш мумкин?

Фазлиддин МИРЗАЕВ
Уйчи райони

●

Мен ҳам бир томошабин сифатида ўз фикримни билдирмоқчиман. Ҳозирги пайтда ўзбек кинематографчилари томонидан яратилаётган фильмлар қандай қадр-қимматга эга эканлиги ҳақида 14 февраль куни кўрсатувда кўпчилик томошабинларнинг фикрига мос тушадиган гаплар рус тилида тақдим этилса, маъқулроқ бўлар экан. Фарҳод Мусажоновнинг айтишича, сценарийларни таҳрир қилиши керак бўлган студия муҳаррирларидан фақат икки киши ўзбек тилини билади, режиссёрлардан эса фақатгина бир киши. Яна ачинарлиси шундаки, кўпчилик режиссёрлар ўзбек адабиёти, халқимиз тарихи, миллий урф-одатларимизни билишмас ва қизиқишмас экан!

Менимча, «Ўзбекфильм» муаммоларини қандай бўлмасин тезроқ ҳал этайлик. Бу ерда том маънодаги қайта қуришни амалга ошириш лозим. Энди қуруқ гаплардан, баҳоналардан амалий ишларга ўтиш вақти етди.

Баҳром АҲМЕДОВ
СССР Журналистлар союзи аъзоси

●

Биз 13 апрель куни намойиш этилган «Кино, кино, кино» кўрсатувини оила аъзоларимиз билан завқланиб томоша қилдик. Телевидение ходимларининг бундай дадил чиқишларини қутлаш керак. Ўзбек киноси ҳақидаги баҳс-мунозараларни, ечим кутаётган муаммоларни кўрсатувнинг асоси қилиб олиш лозим. Шундагина «Ўзбекфильм»да бўлаётган қайта қуришга ёрдамимиз тегади. Масалан, шу кўрсатувда қатнашган таниқли ўзбек кинематографчилари ўз она тилларида гапирсалар бўлмасмиди? Бўлади. Айтайлик, кино соҳасига раҳбарлик қилаётган одам ўз тилини, маданияти ва адабиётини билмаса, унда бошқалардан қандай талаб қилади?

Мен томошабин сифатида кинематографчиларимизни н г «Тоҳир ва Зуҳра», «Ўтган кунлар», «Сен етим эмассан», «Маҳаллада дув-дув гап», «Суюнчи» сингари миллий руҳ билан суғорилган бадиий ленталар яратишларини истайман. Бунга «Ўзбекфильм» қодир, деб ўйлайман.

Муҳтарам МАМАДАЛИЕВА
Балиқчи райони

РЕДАКЦИЯДАН: Мақолага «Ўзбекфильм»дан олинган жавобни газетамизнинг навбатдаги сонларидан бирида ўқийсиз.

ХОНИШИДА УЛУҒ ҲОФИЗ НАФАСИ

Илк қадам

Фарғона музофотида қанча улуғ санъаткорлар етишиб чиқмади дейсиз! Маъмуржон Узоқов, Жўрахон Султонов, Муроджон Аҳмедов... Булар бугун жисман йўқ, лекин қўшиқлари яшаб келмоқда. Муҳими, уларнинг санъатига топинган давомчилари ўсиб келяпти. Лоф эмас, водийда эл назарига тушаётган қайбир ёш санъаткорни олманг, ўз йўли бор, лекин қўшиқ айтиш услубининг илдизларига назар ташласангиз, улуғ ҳофизларнинг нафаси келади, ўлмас овозлари қайтадан уйғонаётгандек туюлади. Йўқ, бу тақлид эмас. Гўё баҳор эпкинида шабнам қўнган куртаклар ниш уради...

Маъмуржон Тўхтасиновни ҳам ана шу устозлар йўлидан дадил кетаётган мустақил санъаткорлардан бири дейиш мумкин. Унинг овози мақомга интилади. Қўшиқларни эркин, енгил нафасда айтиши ўзига хос. Шу сабаб бўлса керак, водийнинг Олтиариқ районидан катта санъатга йўл олган бу ёш қўшиқчи тезда эл назарига тушди, мухлислар эътиборини қозонди. Эндиликда радиода исмини айтиб, эълон қилмасалар ҳам қўшиқларидан бемалол танийдилар. Телевизор экранларида ҳам бот-бот кўриниб туради. Ҳар сафар янги бир қўшиғини имтиҳонга қўяди.

Маъмуржон улғайган оила санъаткорлар эмас, санъатсеварлар оиласи эди. Айниқса, отаси Салимжон ака катта ва классик қўшиқлар асири. Ёшлигида кўп бор халқ ҳофизи Маъмуржон Узоқовни кўришга, қўшиқларини эшитишга мушарраф бўлган. Ҳозир ҳам унинг барҳаёт қўшиқлари ёзилган пластинка ва магнит ленталарини соатлаб эшитади. Ҳаммадан ҳам ўғлининг камолини кўриб қувонади. Маъмуржон Узоқовни жон-дилидан ҳурмат қилгани учун ўғлини унинг номи билан атаганлигидан ичичидан севинади, ғурурланади. Очиғи, ўғлини, қўшиқчи бўлади, деб ўйламаган эди. Тақдир экан, ўғли шу йўлни танлади...

— Дастлабки қўшиқларимни мактаб саҳнасида айтганман, — дейди Маъмуржон Тўхтасинов. — 1975 йили ўрта мактабни битириб, Қўқон автомобиль техникумига ўқишга кирдим. Қўшиқ доимий ҳамроҳим эди. Ҳарбий хизмат даврида омадим келди. Йигитлик бурчимни Туркистон ҳарбий округидаги республикада хизмат кўрсатган артист Икромжон Бўронов раҳбарлигидаги ансамблда ўтадим. Шу даврда санъат мен учун бир умрлик тақдир бўлишини тушуниб етдим. Хизматдан сўнг, район маданият уйида музика раҳбари бўлиб ишлай бошладим. 1981 йили Тошкент Маданият институтига ўқишга кирдим...

«Зилола»! Олтиариқдаги бу халқ ансамблининг номи республикага таниш. Маъмуржон шу ансамблда янада камол топди. Бундан ташқари, ўзи ўқиётган институт қошида тузилган «Нилуфар» ансамблида ҳам музика раҳбари. Шу кунларда эса райондаги музика мактабида ёшларга санъат сирларини ўргатиш билан бирга ўз устида тинимсиз изланмоқда, репертуарини бойитмоқда.

У Навоий, Бобур, Эркин Воҳидов, Жамол Камол ғазалларидан айримларини қўшиқ қилди ва мухлисларга ёқтира олди. Ёш шоирларнинг қўшиқбоп шеърларига ҳам куйлар басталаб, саҳнада жўшиб куйламоқда. Куйлаганда ҳам ҳаяжон ила эркин парвоз қилиб, хониш этмоқда. Ажабмас, улуғ устоз Маъмуржон Узоқов руҳи шогирдини қўлласа!..

Н. ШОКИРОВ,
Х. ЖЎРАБОЕВ

ФОТОМУХБИРИМИЗ АРХИВИДАН

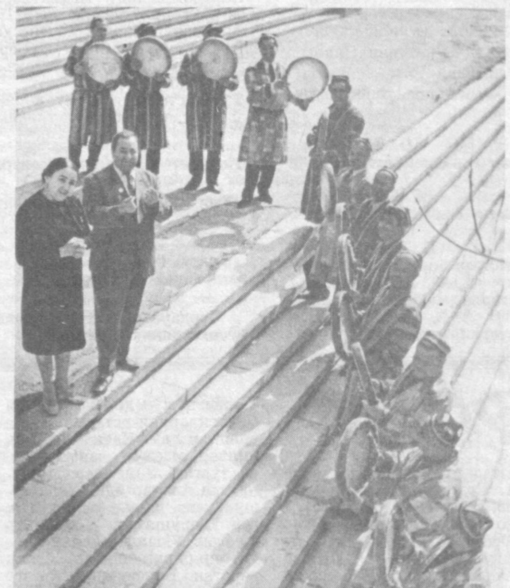

СССР халқ артисти М. Турғунбоева ва Ўзбекистон ССР халқ артисти И. Оқилов янги рақс куйи машғулоти чоғида. 1970-йиллар.

С. МАҲКАМОВ фотоси

Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ — 60 ЁШДА

Қутлаймиз!

Қадрли Тўлапберган Қайипбергановl

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ҳайъати Сизни 60 ёшга тўлишингиз муносабати билан қизғин табриклайди.

Сиз ибрат олса арзигулик ҳаёт, ижтимоий фаолият ва ижод йўлини босиб ўтдингиз. Кегайли районининг Чўртонбой овулида туғилиб ўсган оддий бир деҳқон фарзандининг бугунги кунда кўп миллатли совет адабиётининг таниқли намояндаларидан бирга айланиши, дарҳақиқат, ибратли ҳодисадир.

Сизнинг болалигингиз Улуғ Ватан уруши йилларининг энг оғир машаққатлари ичида кечди. Ўсмирлик чоғларингиздаёқ ҳам ўқидингиз, ҳам ўқитувчилик қилдингиз, айни пайтда колхозда ишладингиз. Хўжайли педагогика билим юртини, кейинчалик Қорақалпоғистон Давлат педагогика институтини битиргач, «Амударё» журналида адабий ходим, қорақалпоқ радиосида муҳаррир, Қорақалпоғистон Ёзувчилар Союзининг масъул котиби бўлиб ишладингиз. Автоном республика Радиоэшиттириш давлат комитети раисининг ўринбосари, бош муҳаррири «Жас ленинши» газетасининг муҳаррири, Қорақалпоғистон Давлат нашриётининг директори ва Нашриётлар бошқармаси бошлиғининг ўринбосари масъул лавозимларида хизмат қилдингиз. Бугунги кунда Қорақалпоғистон Ёзувчилар союзи правлениесининг раиси, СССР халқ депутати, СССР Ёзувчилар союзи правлениесининг аъзоси, Ўзбекистон Ёзувчилар союзи правлениесининг секретари, шунингдек, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг редколлегия аъзоси сифатида кенг ижтимоий фаолият кўрсатмоқдасиз.

Сизнинг дастлабки насрий асарингиз — «Котиб» қиссангиз 1956 йилда босилиб чиққан эди. Шундан бери ўтган ўттиз уч йил мобайнида «Раҳмат, муаллим», «Совуқ бир томчи», «Уйқусиз тунлар» қиссаларингиз, «Қорақалпоқ қизи» тарихий-инқилобий роман-дилогиянгиз, «Қорақалпоқ достони» тарихий роман-трилогиянгиз, «Қорақалпоқнома» роман-эссейингиз, замонавий мавзуда яратилган «Кўз қорачуғи» романингиз дунёга келди. Бу йирик эпик асарларингиз қорақалпоқ адабиётигагина эмас, балки кўп миллатли совет адабиёти хазинасига муносиб улуш бўлиб қўшилди.

Сизнинг «Правда», «Известия», «Советская культура» ва бошқа марказий газета-журналлар саҳифаларида чоп этилган, Қорақалпоғистондаги ҳалокатли экологик вазият, Орол муаммолари ва бошқа долзарб масалалар қаламга олинган публицистик чиқишларингиз кўпчиликка манзур.

Партия ва ҳукуматимиз етук носир ва публицист сифатидаги серқирра ижодингиз, улкан жамоат арбоби сифатидаги кенг фаолиятингизни муносиб тақдирлаган. Сиз «Ҳурмат белгиси» ордени, «Қорақалпоғистон АССР халқ ёзувчиси» унвони, қатор медаллар ва фахрий ёрлиқларга сазовор бўлгансиз. Сизга «Қорақалпоқ қизи» романингиз учун — Бердақ номидаги Қорақалпоғистон АССР Давлат мукофоти (1967), «Раҳмат муаллим» қиссангиз учун — Ҳамза номидаги Ўзбекистон ССР Давлат мукофоти (1971), «Қорақалпоқ достони» романингиз учун эса СССР Давлат мукофоти (1986) берилган.

Ҳурматли Тўлапберган Қайипбергановl

Ҳамиша соғ-саломат, бардам-бақувват бўлинг, илҳомингиз янада қайноқ, қаламингиз янада забткор ва дадил бўлаверсин.

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИНИНГ ҲАЙЪАТИ

Э. Л. ВОЙНИЧНИНГ 125 ЙИЛЛИГИ

РУС ИНҚИЛОБИНИНГ ПАРТИЗАНИ

Бўлажак адиба ўз тақдирини Россия тақдири билан чамбарчас боғлаган, чор мустабидлигига қарши оммавий ҳаракат бошланганда инқилоб ишига яқиндан кўмаклашган эди. 23 ёшли Этел нотаниш ўлка — Россияга келади. Рус муҳожирлари билан бу ердаги инқилобчилар ўртасида воситачилик қилади. Меҳнаткаш рус халқининг оғир қисматини кўриб ачинган Этел бу халқнинг турмуши, урф-одатлари, тили ва адабиётини меҳр қўйиб ўрганади. Рус адабиёти намуналари билан инглиз китобхонларини таништиради.

Она юрти Англияга қайтгач «Рус озодлиги дўстлари жамияти» ишларида ҳам фаол қатнаша бошлайди, ташкилотнинг юмушларини бажаради. Этелнинг инқилобчиларга кўрсатган беғараз ёрдамини кўзда тутиб тараққийпарвар жамоат арбоби А. Л. Погосская уни «рус инқилобининг ҳақиқий партизани» деб атаган эди.

Войнич Энгельс, Плеханов, Кропоткин, Степняк-Кравчинскийнинг яқин таниши эди. Унинг Степняк-Кравчинский билан дўстона муносабатлари ёзувчи бўлиб етишишида катта аҳамият касб этди. Устозининг унга йўллаган бир хатида шундай сўзлар бор: «Эҳ, Лили, табиат манзараларини тасвирлашингиз менга қанчалик ёқишини билсангиз эди. Сиз ёзувчиликда ўз кучингизни синаб кўришингиз лозим. Кимки икки-уч сатрда ёхуд бир неча сўз орқали табиат манзарасини чиза олса, у инсон характери ва ҳаёт ҳодисаларини ҳам ана шундай ёркин ва аниқ кўрсата олиши мумкин». Хат Войничга куч-ғайрат, илҳом бағишлади.

Унинг илк романи — «Сўна» 1897 йили босилиб чиқди. Хорижий тиллардан биринчи марта рус тилига таржима қилинди. Китоб қисқа муддатда дунёга кенг тарқалиб, катта шуҳрат қозонди. Шундан кейин асримиз бошида адибанинг «Жек Реймонд», «Оливия Лэтам», «Узилган дўстлик», 1945 йили «Бошмоғингни еч» романлари нашр этилди. Бу асарларда озодлик, шахс эркинлиги куйланади. Дин, черковнинг нобоп тартиблари аёбсиз фош этилади.

20-йилларга келиб, Войничларнинг Россия билан алоқаси узилди. Ёзувчининг кейинги тақдири узоқ йиллар номаълум бўлиб қолаверди. 1955 йили алоқалар яна тикланди. Войнич совет халқини Октябрнинг 40 йиллиги билан табриклади, турли касбдаги совет кишиларига, ёшларга мактублар йўллади. Адибага «Сўна»нинг СССР халқлари тилларида нашр этилган нусхаларидан юборилди. Унинг 1957 йил 14 январда Нью-Йоркдан Борис Полевойга йўллаган хатида шундай сатрлар бор: «Воровский кўчасидаги 52-уйдан менга юборилган китоблар ҳамда хатлар учун сизга ва барча кишиларга миннатдорчилик изҳор қиламан. Сизга ёзган кейинги хатимдан буён 11 июнь куни 1956 йили нашр этилган ўзбек тилидаги «Сўна»ни олдим».

Ўзбек китобхонлари 1934 йилдаёқ «Сўна»ни Мирзакалон Исмоилий таржимасида ўқишга муяссар бўлган эдилар. Шундан буён «Сўна» 1936, 1956 йилларда қайта нашр этилди.

Ушбу сатрлар муаллифи Войнич ва унинг «Сўна» романи мавзуида диплом иши тайёрлаш чоғида — 1960 йилнинг апрель ойида таржимон М. Исмоилий билан учрашиб, суҳбатлашган эди. «Аввало, Николай Островскийнинг «Пўлат қандай тобланди» романи қаҳрамони Павел Корчагиннинг «Сўна»нинг ўзига таъсири, унинг Артур ҳақида айтганлари диққатимни жалб қилди, — деган эди ўшанда адиб, — кейин «Сўна»нинг профессионал революционерлар қўлида ва ишчи тўгаракларида тарғибот материали сифатида фойдаланилгани ҳам менда чуқур таассурот қолдирди. Романни қизиқиб, чуқур ҳаяжон билан ўқиб чиқдим. Унда қаҳрамонлар психологияси усталик билан очиб берилган эди. Артурнинг иродаси мустаҳкам ва букилмасдир. У оғир-вазмин, Жеммага бўлган муҳаббати ҳам чуқур, самимий, у қизга бўлган муҳаббатини шошилиб айтиб қўя қолмайди. Уларнинг муҳаббати ёшларимизга ибрат бўлсин деб умид қилганман. Ҳаммадан бурун Артурдаги сабот мени қойил қолдирган... Ҳар бир миллатда муҳит, урф-одат, ҳаво, қон, фикр юритиш тарзи, шароит ўзгача бўлади. Шунинг учун таржиманинг бадиий ижодга таъсири ҳақида гапириш қийин масала. Оригинал асар яратишда ёзувчининг дунёқараши, тарбияси, шахсияти катта роль ўйнайди...»

М. Исмоилий таржимани иложи борича русчаси даражасига етказишга ҳаракат қилган, асарнинг асосий ғояси ва революцион руҳини ўзбек тили воситалари билан беришга муваффақ бўлган. Ёзувчи услуби, асардаги гўзал ва нозик фикрлаш тарзини, чуқур гуманизмни, табиат манзараларини, воқеалар тасвиридаги ранг-барангликни сақлаб қолишда таржимон самарали меҳнат қилган. «Сўна» ўзбек тилда илк марта босилиб чиққанда таржимон эндигина 26 ёшга чиққан эди. Роман 1960 йилларга келиб рус тилида қисқартишларсиз мукаммал нашр этиладиган бўлди. Таржимани кейинги нашрлар билан солиштириб, бугунги талаблар билан назардан ўтказиб, қайта нашр этилса, айни муддао бўларди.

Этел Лилиан Войничнинг ўзи ҳам бадиий таржима соҳасида диққатга сазовор ишлар қилган. Инглиз китобхонларини Лермонтов, Гоголь, Шевченко, Салтиков-Шчедрин, Гаршин ижоди билан таништирган. У рус тилининг билимдони бўлган. Бу тилда эркин гапириб, ёза олган. Унинг «Гаршин ҳикоялари», «Рус юмори», «Тарас Шевченконинг олти шеъри» каби таржима китоблари адабиёт ихлосмандларига манзур бўлган.

Войнич музика соҳасида самарали ижод қилган. Унинг оратория, кантата, романс ва қўшиқлари мутахассислар томонидан юқори баҳоланган.

Йиллар, даврлар ўтиши билан Войнич асарлари янги-янги авлодлар қалбига кириб бораверади. Халқлар дўстлиги, тинчлик ғоялари тантанаси учун хизмат қилаверади.

Анвар КАРИМОВ

Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ

ҚОРАҚАЛПОҚНОМА

Қорақалпоғистон АССР халқ ёзувчиси Тўлапберган Қайипбергановнинг кўплаб асарлари ўзбек китобхонларига яхши таниш. Айниқса, ўқувчилар адибнинг Орол бўйи халқининг ҳаёти — қувончлари, дардлари, армонлари, орзулари ҳақида ҳикоя қилувчи «Қорақалпоқ қизи» дилогиясини ва «Қорақалпоқ достони» трилогиясини яхши кутиб олдилар. Ниҳоят, ёзувчининг шу асарларининг мантиқий давоми бўлган «Қорақалпоқнома» роман-эссеси ҳам ўзбек тилига ўгирилди. Асар шу кунларда нашрга тайёрланмоқда. Қуйида шу асардан бир эссе-ҳикояни эътиборингизга ҳавол қиламиз.

●

Элсиз ер етим.
Ерсиз эл етим.
Ватансиз инсон етим!

Чўртанбой! Бу сўз асли дарёнинг номи. Болалик пайтларимда лиммо-лим бўлиб оқарди. Бошқа балиқларга қараганда чўртанга бойроқ бўлган экан. Ҳар икки соҳили ола-қуроқ овулларга тўла бу дарёнинг суви тортилиб, ўзанини ўт-ўлан қоплаганига кўп йиллар бўлди. Шунда ҳам менинг кўзимга Чўртанбой ёқалари оловдек кўринади. Ҳатто қовжираб-қурукшаб ётган ўт-ўланлари ҳам мен учун тўтиёдек, жинғилари — гул-лоладек!

Болалик кезларимда Чўртанбой ёқаларида овулимиздан бошқа овуллар ҳам борлигини билсам-да, барибир, буткул Қорақалпоғистоннинг киндиги бизнинг овул бўлса керак, деб ўйлардим. Сабаби, овулда бирон киши тўй қилса ё биров қазо топса, одамлар йиғилиб, чор тарафга хабарчилар отланиб қолишарди. Ана шунда қарабсизки, бу тўй ёки маъракага бизларга нотаниш, ташқи қиёфалари овулдошларимга ўхшамайдиган одамлар оқиб келаверарди. Бундан ташқари, қаёқлардандир тўй-маъракага айтувчилар тез-тез келиб туришарди. Шуларга асосланиб мен «бизнинг овул бутун Қорақалпоғистоннинг маркази, ахир, ҳеч қаерда тўй-маърака овулимиз одамларисиз ўтмаяпти-ку», деб ўйлаб қолардим.

Уйимизда (бошқа уйлар ҳам бизнинг уйимизга ўхшаса керак, деб ўйлайман) бирон-бир қувончли воқеа рўй берса, бундан жами Қорақалпоғистон халқи хабардор-у ўзимиз билан баб-баравар суюнаётгандек, кўнгилсизликдан жами юрт бизга қўшилиб хафа бўлаётгандек туюларди. Агар уйимизда кимдир ножўя иш қилиб қўйса, ё бобом ўз ўғли (отам) билан, момом келини (онам) билан гап талашиб қолсалар, қўшнилар буни сезиб қолишидан хавотирланишиб, овозларини пасайтириб оҳиста гаплашардилар. Бундай пайтлар бобом ҳар сафар «астароқ, қўшни эшитса, бутун эл-юртга ёйилади», дея огоҳлантирарди. Балки шунинг учундир, менга қўшнимизнинг уйи буткул Қорақалпоғистоннинг кўрар кўзи, эшитар қулоғидек туюларди. Ўша пайтлар мен Қорақалпоғистонга баҳо бериш учун қўшнимизнинг уйини яхши билиш етарли, оламга баҳо бериш учун эса Қорақалпоғистонни яхшироқ билиш кифоя бўлса керак, деган хаёлга борардим. Ҳозир ҳам шу фикрдаман. Башарти инсониятнинг тарихий тараққиёт йўлига, бу тарққиётнинг бирон-бир даврига назар ташлаш даркор бўлса, овулимиз мен учун ўзига хос телескоп вазифасини ўтайди. Овулимиз тарихи орқали буткул Қорақалпоғистон, қолаверса, бутун жаҳон тарихини тасаввур этиш мумкин, деб ўйлайман.

Шундайликка шундайку-я, бироқ барибир, тарихчилар ўтмишга доир қанча-қанча мантиқий хулосалар, тахмин-фаразларни ўртага ташламасинлар, уларнинг ҳеч бирига кўнглим тўлмайдигандек. Сабаби, ҳар бир одам ўтмиш ё келажакка баҳо берар экан, аввало ўзи яшаган давр кўзи билан қарайди, ўз даврининг тафаккур тарзи, ўз муҳити ва шахсининг муқаррар равишда чекланган имкониятларидан келиб чиқиб баҳолайди.

Қурувчилар тили билан айтганда, ҳар бир авлод ўзидан аввал яшаб ўтган авлод устига урилган девор, келгуси авлодлар учун пойдевор бўлиб хизмат қилади.

Юзаки қараганда, авлодлар бир-бирларини такрорлаб яшаётганга ўхшайди. Турфа хил қисмат, мақсад, орзу-ният ва илинжлар билан яшаётган одам боласини аввало бир нарса бирлаштиради — она-Ер! Ҳамма ҳам ерга оёқ тираб яшайди. Ҳеч бир авлоднинг янгидан кашф этган ўз ери йўқ, отамерос макони бор, унинг чегараси бор. Аждодларимиз ҳам биз бугунги кунда яшаб турган Ер устида яшаганлар.

Хуллас, авлодларни ҳам, буткул одамзодни ҳам шу табаррук замин бирлаштиради. Инсониятни, қолаверса, буткул олам тарихини кўз олдимизда ястаниб ётган мана шу қутлуғ замин ўз кифтида азот кўтариб турибди. Одамзоднинг қувонч-қайғуси, шодлик-ғамини саховатли сийнасига сиғдирганича, не бахтки, ўз меҳварида бир маромда бетиним айланмоқда.

Инсонга кўп нарса ўз онасидан ўтади. Шунинг учун ҳам ер онага қиёсланади, «Она-Ер» деб таърифланади. У умр шаъми сўнган инсон жисмини ўз оғушига олгани учун «Она-Ер» аталмаган. Одам боласига ҳаёт бахшида этгани учун «Она-Ер» аталган. Она Заминни яшнатиб-яшартиб, унга она қалби, она саховатини инъом этган куч — тириклар. Заминни яшнатувчи ҳам, хароб этувчи ҳам одамларнинг ўзи! Бугунги кунда Она-Ерга бағишлаб қанча-қанча қасидалар, не ажабки, қанча-қанча марсиялар битиш мумкин.

Ер — фалсафий категория. Айни пайтда, **Ер — бизнинг ҳар биримиз каби жонли организм.**

«Яратган онамиз — Ер!» — дея уқтиришдан толмасди онам. «Ер — худо, у мангулик тимсоли», — дейилади афсоналарда. «Қочган ҳам худо дейди, қувган ҳам» мақолидан фойдаланиб айтсак, Ер «Менга одам керак» дейди, одам «Менга ер керак» дейди.

Бизга қадар яшаб ўтган одамларнинг ўзига хос қисматлари, орзу-армонлари ер ва инсон муносабатларини яна бир карра ойдинлаштиргандек бўлади. Подшолару хонлар «Халқ мени қўллаб-қувватласин!» деб фуқародан умидвор яшаса, халқ «Бизга ғамхўр бўлсин, йўл бошласин», деб подшою хонлардан умидвор яшаган. Ер билан Одамнинг бир-биридан умиди ҳам шу: Ер «Одам боласи менга хизмат қилсин!» дейди. Одам «Ер менга хизмат қилсин!» дейди.

●

— «Ҳеч бир элни четдан келган ёв енголмайди, ичингдан чиққан ёв ёмон», «Ўзингдан чиққан балога қайга борарсан давога», қабилидаги гаплар бежиз айтилмаган, — дерди бобом.

— Ички сир-асрорингни билишга ишқибоз дўстингдан қўрқ, — дерди отам.

— Ҳамма жанжал-тўполоннинг, қирғинбаротларнинг илдизи — ерга тўймаслик. Борига шукур қилишни ўрган, — дерди онам.

— Одамнинг кўзи бир сиқим тупроққа тўлади, деган нақлга ўзим оғриганимдан бери ишониб қолдим. Масалан, энди менга кераги икки қулочгина ер! — дерди хаста ётган момом.

...Ҳар қалай, энг мушкул пайтларда ҳам халқ отамерос ерини севди, асраб-ардоқлади, уни гуллатиб-яшнатиш йўлларини ахтарди. Замонлар сурони бошига қандай офат, кулфат тошларини ёғдирмасин, барчасига мардона бардош берди.

Даврларнинг ёвуз қасирғалари мислсиз заҳмат-машаққат меваларини ҳар гал уларнинг ўзларига кўп кўриб, қандай мушкул аҳволларга гирифтор этмади дейсиз! Боболаримиз кечмишлари бот-бот худди ўз бандидан узилган кузги япроқдек, сарсарилик бўлди ва ҳар гал янги куртак каби қайта ниш уриб чиқаверди! Гоҳ арғумоқ от олдида ҳайдалган асир, гоҳ ўзгаларнинг аравасига қўшилган меҳнаткаш от бўлди. Гоҳи йиллари баланд тоғ бағрида беғам-беташвиш шаталоқ отиб ўйнаган жайрон янглиғ эмин-эркин юрганида давр зилзилаларидан ларзага келиб қулаган тоғ кўчкилари остида гала-гала бўлиб ёппасига қирилди.

Аммо бутун бошли халқни қириб битириш мумкин эмас. Халқнинг умрини қисқартириш ҳам мумкин эмас! Боболаримиз қақнус қушдек кул остидан яна қад тиклаб, тағин отамерос ерини яшнатиш ҳаракатига тушавердилар...

Қорақалпоқ тилидан Раҳимжон ОТАЕВ таржимаси

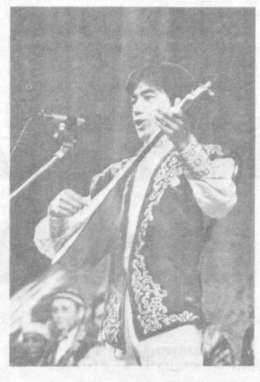

ОҚИНЛАР АЙТИШУВИ

Ўзбек ва қозоқ халқларининг дўст-қардошлиги азалийдир. 3—4 май кунлари В. И. Ленин номидаги СССР Халқлари дўстлиги саройида бўлиб ўтган Ўзбекистон ва Қозоғистон республикалари оқинларининг айтишув кечаси ана шундай дўстлик тантанаси руҳида ўтди.

Байрамга айланиб кетган бу анжуман Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги ва республика телевидениеси томонидан ташкил этилди. Ўзбекистон ССР маданият министрининг ўринбосари Раъно Нишонова ва шоир Туроб Тўла анжуман қатнашчиларини қизғин табриклади.

Айтишув кечасида Ўзбекистон ва Қозоғистоннинг турли бурчакларидан келган оқинлар иштирок этишиб, ўз санъатларини намойиш этдилар.

Икки қардош республиканинг оқинлари ижро этган айтишув термалар томошабинлар олқишига сазовор бўлди.

Байрам сўнггида жюри аъзолари ғолибларни диплом, фахрий ёрлиқ ҳамда қимматбаҳо буюмлар билан тақдирладилар.

СУРАТДА: оқинлар айтишувидан лавҳалар.

И. ЯРУЛИН фотолари

«ҲАМЗАНОМА»

Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театрида ўзбек совет адабиёти асосчиси Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг 100 йиллигига бағишланган ижодий кеча бўлиб ўтди. Театрлаштирилган бу томоша «Ҳамзанома» деб аталди. Томоша уч қисмдан иборат бўлиб, биринчи қисми «Келди очилур чоғинг», иккинчи қисми «Шундоқ қолурми?», сўнгги қисми эса «Яша, Шўро!» деб номланди. Ижодий кечада Ҳамзанинг «Бой ила хизматчи», «Майсаранинг иши», «Заҳарли ҳаёт» ва бошқа драмаларидан парчалар намойиш қилинди. Шунингдек, К. Яшин ва А. Умарийнинг «Ҳамза» пьесасининг сўнгги қисми ижро этилди.

«Ҳамзанома»да инқилоб жарчисининг музика асарлари ва шеърлари янгради.

Театрлаштирилган ижодий кеча театр режиссёри, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби Рустам Ҳамидов томонидан тайёрланди.

ИЖОДИЙ БЕЛЛАШУВ

Тошкент шаҳридаги Э. Тельман номидаги маданият ва истироҳат боғида пуфлаб чалинадиган созлар ижрочиларининг II республика конкурси бўлиб ўтди. Конкурс республика Маданият ва Халқ таълими министрликлари, Касаба союзлари республика Совети, Ўзбекистон ССР Композиторлар союзи ва Музика жамияти томонидан ташкил этилди.

Ижодий беллашувда ҳаваскор болалар, музика мактабларининг талабалари, катта ёшдаги ҳаваскорлар, ўрта-махсус музика мактабларининг студентлари ва профессионал коллективлар куч синашдилар.

Икки кун мобайнида бўлиб ўтган концертларнинг бадиий қиммати қуйидагича баҳоланди. Ҳаваскор болалар коллективларидан Бўка шаҳар болалар уйи, Навоий шаҳридаги «Фарҳод» маданият саройи, Андижон шаҳар «Машинасозлар» маданият уйи духовой оркестрлари асосий ўринларни қўлга киритдилар.

Булунғур райони, Тошкент шаҳридаги 27-ва Урганч шаҳри болалар музика мактабларининг духовой оркестрлари ўрта музика масканлари орасида ғолиб деб топилди. Катталарнинг ҳаваскорлик коллективлари ўртасида илгариги ўринларни Фарғона шаҳар маданият уйининг «Нефтяник» оркестри, В. Сивец номидаги Тошкент авиасозлар маданият ва техника уйи ҳамда Чирчиқ «Электрохимпром» ишлаб чиқариш бирлашмаси маданият уйи оркестрлари эгалладилар. Айниқса, ўрта махсус музика билим юртлари оркестрларининг мусобақаси қизғин ўтди. Наманган санъат билим юрти ва Успенский номидаги Тошкент билим юрти духовой оркестрлари биринчи, Фарғона ва Қарши шаҳар музика билим юртлари духовой оркестрлари иккинчи, Тошкентдаги генерал Петров номидаги мактаб интернат духовой оркестри эса учинчи ўринни қўлга киритди. Профессионал коллективлар орасида М. Ашрафий номидаги Тошкент давлат консерваторияси, Тельман номидаги Тошкент шаҳар ва Пушкин номидаги Наманган шаҳар маданият ва истироҳат боғларининг духовой оркестрлари юқори ўринларни қўлга киритдилар.

«АЛИФБО»

Ўзбекистон Маданият фонди республика Фанлар академиясининг «Фан» нашриёти билан ҳамкорликда эски ўзбек ёзуви бўйича «Мустақил ўрганувчилар учун «Алифбо» китобчасини нашрдан чиқарди. Қўлланмани Ҳабибулло Солиҳ яратган.

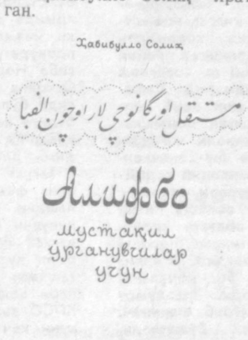

Араб алифбосини мустақил ўрганувчилар учун мўлжалланган мазкур қўлланмада Ўрта Осиё халқларининг бу тарихий ёзуви ҳақидаги дастлабки маълумотлар берилади, араб ёзувини ўрганишнинг осон усуллари баён этилади.

Дунёга машҳур «Шоҳнома», «Хамса», «Хазойин ул-маъоний» каби дурдона асарлар шу ёзувда битилгандир. Бинобарин, ҳар бир маърифатли киши бу ёзувни ўрганишга интилиши табиий.

Ихчам ва ўрганилиши қулай араб ёзуви асрлар давомида энг нафис санъат турларидан бирига айланди. Бугунги кунда бу ёзув бизни аждодларимиз яратган маданий мерос билан боғлаб турувчи кўприкдир.

Китобчада махсус талаффуз талаб қилувчи ҳарфлар учун чизма расмлар берилган. Бундан ташқари, унда араб тилида зеру-забарли ёзувларни ўқишни енгиллаштирувчи белгилар жадвали ва улар тўғрисида шарҳлар ҳам ўз ифодасини топган.

А. ПЎЛАТОВ

ЯНГИ ВОКАЛ-ЧОЛҒУ ГРУППА

Кейинги пайтларда шаҳримиз кўчаларида, концерт заллари ёнларида «Файз» вокал-чолғу группаси концерти» деган афишалар пайдо бўла бошлади. Бу ансамблни таниқли эстрада хонандаси ва композитор Мансур Тошматов ташкил этди. «Файз»нинг фаолият кўраста бошлаганига эндигина уч ойдан кўпроқ вақт бўлди, аммо группа аллақачон республикамизнинг бир неча областида, Тюмень области ва Бошқирдистон АССРда концертлар кўрсатишга улгурди.

«Файз» репертуаридан шоирлар Туроб Тўла, Н. Нарзуллаев, Э. Охунова, У. Абдуазимова шеърлари билан айтиладиган қўшиқлар ўрин олган. Бу қўшиқлар музикасини Мансур Тошматов ёзган.

Ёш ансамбль составида Камол Қозоқов, Шомил Кураишин, Нуриддин Комилов сингари талантли ижрочилар бор.

Группанинг ижодий режалари ранг-баранг. Улар шу кунларда Африка сафарига тайёргарлик кўраётирлар.

СУРАТДА: «Файз» группаси саҳнада.

А. КОШКИН фотоси ЎзТАГ

«ТОРИМ» ЖУРНАЛИДА

Мунаққид ва олим Иброҳим Ғафуровнинг Хитойга — Уйғуристонга бир гуруҳ адиблар билан қилган сафарининг натижаси ўлароқ юзага келган сафарномаси, Шарқий Туркистон уйғурлари орасида қизиқиш уйғотди.

Сафарноманинг ўтган йили «Шарқ юлдузи» журналида босилган «Қашқарда» деб номланган қисмини Уйғуристон ёзувчилар уюшмасининг «Торим» журнали чоп қилди. Сафарномани уйғур адиби, тарихчи ҳам ёзувчи, машҳур «Хуннлар тарихи» китобининг муаллифи Турғун Олмос таржима қилган.

М. ҲАМРОЕВ

БИЛДИРИШЛАР

Шу йил 17—18 май кунлари В. И. Ленин номидаги СССР Халқлари дўстлиги саройида «Орол дарди — олам дарди» деб номланган хайрия кечаси ўтказилади. Унда «Ялла», «Лазги», ансамбллари Ўзбекистон ССР халқ артистлари Шерали Жўраев, Малика Аҳмедова, республикада хизмат кўрсатган артист Ортиқ Отажонов, шунингдек, Юлдуз Усмонова, Ғиёс Бойтоев, Обид Асомов, Мирза Холметов ва бошқа санъаткорлар иштирок этишади.

Хайрия кечасидан тушган маблағ Орол фондига ўтказилади.

ОРОЛНИ АСРАШ КОМИТЕТИ

●

Ўзбек адабий тилини янада пухтароқ ўрганишни истовчи ёш адиблар диққатига!

Ўзбекистон ССР Ёзувчилари уюшмаси ҳузурида «Қодирий мактаби» иш бошлади. Мактабда атоқли ўзбек ёзувчилари асарларининг тили ўрганилади, таҳлил этилади. Адабий тил хусусида баҳслар, суҳбатлар ўтказилади.

Навбатдаги машғулот 17 май соат 19.00 да Пушкин кўчасидаги 1-уйга жойлашган Адабиётчилар уйида бўлади.

●

«Ўзбекконцерт» республика гастроль-концерт бирлашмаси шу йил 27 май ва 28 май кунлари Ўзбекистонда биринчи татар профессионал эстрада-рақс ансамбли тузиш мақсадида татар эстрада-рақс ва музикали ҳаваскорлик коллективларининг кўригини ўтказади.

Бу ҳақда қўшимча маълумотлар олиш учун 41-74-55, 45-94-41 телефонлари орқали «Ўзбекконцерт» республика гастроль-концерт бирлашмасига мурожаат этиш мумкин.

МАРКАЗИЙ НАШРЛАРДА

«СОВЕТСКИЙ ПИСАТЕЛЬ»

Мазкур нашриёт «Совет романлари кутубхонаси» сериясида уч ўзбек адибининг романини бир китоб ҳолида нашрдан чиқарди. Булар — Ойбекнинг «Қутлуғ қон», Пиримқул Қодировнинг «Олмос камар», Одил Ёқубовнинг «Диёнат» романларидир. Бу асарларни Н. Ивашев, Ю. Суровцев ва В. Дудинцев таржима қилган. Китобга адабиётшунос Л. Теракопян сўзбоши ёзган. Унда ўзбек романчилиги, хусусан китобга киритилган уч роман хусусида атрофлича фикр юритилган. Рассом В. Аладьев китобга безаклар ишлаган.

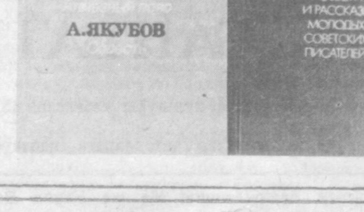

«ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА»

«Довондаги учрашув» деб номланган китобни ана шу нашриёт босмадан чиқарди. Унга ёш совет ёзувчиларининг қиссалари, ҳикоялари жамланган. Китобни М. Михайлов тўплаган ва сўзбоши ёзган.

Мазкур китобдан икки ёш ўзбек адибининг ижодидан намуна ўрин олган. Улар Аҳмад Турсуннинг «Чорсудаги чойхона» қиссаси ва Абулқосим Мамарасуловнинг «Нон» ҳикояси. Қиссани Р. Фаткуллина, ҳикояни эса С. Василенко таржима қилган.

Китобга асари киритилган ҳар бир автор ҳақида қисқача маълумот ёки оқ йўл берилган. А. Мамарасулов ҳақида Владимир Соколов, А. Турсун ҳақида Ҳабиб Саъдулла сўз ёзган. Китобни рассом М. Шевцов безаган.

Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги коллегияси, партия, касаба союз ташкилоти халқ ижоди ва маданий-маърифий ишлари республика илмий-методик марказининг директор ўринбосари Ўткир Тоҳировга онаси

Манзура КАРИМОВА

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия билдиради.

ЖЎНАТИЛМАГАН МАКТУБ

ТУРДИҚУЛ ЧОРДОҚДАН топилган эски шимнинг чўнтагидан бир парча қоғоз топиб олди. Очиб қараса — мактуб. У мактубни ўқишга тутинди:

«Севгилим Чамандагул!

Ушбу Шер тоғанинг ўғли (кўчамизда учта Турдиқул бор-да) Турдиқулдан деб билгайсан. Мактуб ёзаяпману, нечундир кўнглим жингилтоб. Аслида сенга мактуб ёзишимдан олдин севги ҳақидаги барча замонавий ва тарихий темаларда ёзилган шеър ва романларни ўқиб чиқдим.

Нега сен ўшанда учрашувга келмадинг? Ўша кундан бери менинг на юришимда, на туришимда ҳаловат бор. Наҳотки муҳаббатимиз барбод бўлган бўлса?! Йўқ, ишонмайман!

Сени қандай севиб қолганимни биласанми ўзи? Ўша биринчи учрашувимиз ҳалигача хаёлимдан кетгани йўқ...

Аммамни ўғли Эркабойнинг бахт тўйига сен келин томонидан меҳмон бўлиб келган эдинг, мен тўйда чой ташиб, хизматда эдим. Бирдан кўзим сенга тушди-ю, вужудимнинг аллақайси ери «жиз» этиб кетди. Ҳатто хаёл билан арақ қуйилган чойнакка ҳам кўк чой дамлаб келибман... Сен ҳам мени кўрдинг ва туршак табассумингни аямадинг. Ўша кечаси тўғриси, сенга гап отмоқчи ҳам бўлдим, аммо имкони бўлмади.

Кечаси уйга келиб ҳеч ухлай олмадим. Кўзимни юмдим дегунча сенинг дўндиқ юзларинг, шаҳло кўзларинг намоён бўлаверди. Одамнинг юрагига севги меҳмон бўлса шоир бўлиб кетар экан, ўтириб шеър ёздим. Уйланиб олганимдан сўнгин ўзингга ўқиб берарман, деб бу шеърни ҳалигача сенга айтмай юрардим. Сен бир ўқиб кўргин-а!

Тўйда кўриб жамолинг,
Беҳуш бўлиб йиқилдим.
Эсласам гар висолинг,
Девонавор ўлурман.

Шеър сенга ёққан бўлса, учрашувга чиқишинг керак... Аммо шеърни ҳеч кимга ўқиб берма. Иккимизни ўртамизда сир бўлиб қолсин...

Эсласам, ҳали-ҳали ўзимга-ўзим қийшанглаб кулиб қўяман. Мен ҳумпар билмай юрган эканман. Сўроқлаб билсам, сен ўзимизнинг қўшни маҳаллалик магазин қоровули Кўппиевнинг арзандаси экансан. «Олдидагини олти ой қидирган», деган мақол мен учун тўқилганми деймен. Охир-оқибат биз танишдик.

Эсингдами Чаман! Осмон тўла юлдузлар... Тўлин ой... Чигирткаларнинг чириллаши... Ўргимчакларни айтмайсанми? Ўргимчаклар тўқиган тўр ишқ ришталаримизни янада мустаҳкамлар эди. Ўшанда биз қандай бахтиёр эдик. Кўршапалаклар-чи, кўршапалаклар, шундоқ бурнимизни чертиб, бизни чўчитар эди. Мен эса ҳеч ҳам кўзингга тик қарай олмасдан нуқул икки кўзим эшингингларда эди. Гапирсам ҳам эшикка қараб гапирардим. Бир кечқурун отанг бизларга муштайт қилдилар. Мен қўрққанимдан теракни устига чиқиб олдим, сен эса уйларингга кириб кетдинг. Отанг мени кўриб, ижирғаниб қарадилар ва палағда овоз билан: «Теракни устида нима қилиб турибсан, ўв, бола?» дедилар. Мен ўлгур, шошганимдан: «Олма теряпман», — деб юборибман. Ўшанда отанг: «Жиннимисан, теракда олма нима қилади?» — дедилар...

Чамандагул, кўрдингми, севги деб одам жинни бўлиши ҳеч гап эмас экан...

Охирги учрашувимиз! Эҳ, охирги учрашув, мени адо қилди. Учрашувдан қайтиб келаётганимизда тор кўчадан бир лайча акиллаб қолди-ку, сен қўрқиб ўзингни менга ташладинг, нозик ва ўткир тирноқларинг юзимни тимдалаб кетди. Хафа бўлмадим. Ўшанда. Ахир ошиқ одам севги йўлида ҳар қандай мушкулга чидаши керак-ку. Кейин олдимиздан дўстим Эркин чиқиб қолди. Сўрашдик. «Юзингга нима қилди?» — сўради Эркин. Мен эса «юзимни бароқ мушук тирнаб олди», — дедим. Аввал хўмрайиб, сўнгра зардали кулдинг. Шундан кейин учрашмадик.

Уйлайман! Менинг гуноҳим нима?

Кечалари ухламай чиқаман! Сенга нима ёмонлик қилдим?

Чамандагул, мени кечир, мактубим ҳам чўзилиб кетди. Нима қилай, сенга айтадиган гапларим жуда кўп, айтаверсам битта китоб бўлади. Хатим жуда кўримсиз, учинчида ўқийдиган укам Бердиқулга кўчиртирмоқчи эдим, у ҳам ўйнагани кўчага чиқиб кетибди. Тезроқ жавобини ёзмасанг ўзимни бир бало қилиб қўяман...»

Турдиқул чақалоқнинг йиғисини эшитиб чўчиб тушди. Ҳовлида кир юваётган Чамандагул холанинг овози қулоққа чалинди:

— Болага қарасангиз-чи, Турдиқул ака! Нимани ўқиб турибсиз?

Турдиқул ўғрилик қилиб қўлга тушгандай аланглаб, хатни кафтига қисди...

Илҳом ЗОИИРОВ

ЁНДАН ЧЎҚАЛАМА

НУРБЕК

ОДАМЛАРНИНГ ОДИМИ

Шаҳардан сал олисроқда тоғ бор эди,
атрофи сой, муаззам бир боғ бор эди.
Шаҳарликлар дам олишга боп жой билиб,
унга асфальт йўл қуришни таклиф қилиб,
раҳбарларни кўндиришди.
Йўл қуришга маблағни ҳам ундиришди...
Қурувчилар йўлга тошни тоғдан олдилар,
кўприкларга мос ёғочни боғдан олдилар,
Йўл ҳам битди.
Дам олишга келишса — тоғ йўқ,
Воажабо, яйрамоққа бир қарич боғ йўқ...

ГИНА

— Бир пайтлар яхшийди кўзгулар,
улар
кўрсатарди чиройли қилиб, —
деди бир кампир,
кўзгусига узоқ тикилиб.
— Кўзгулар айнигандиров, —
деди унга биров. —
Сиз билан биз айнидик,
кампир,
сиз билан биз қаридик, ахир!

Рассом М. УНГАРОВ

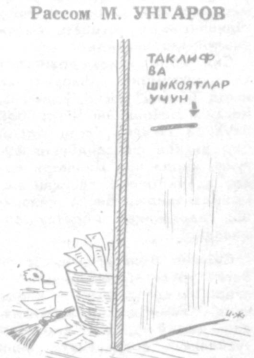

Рассом И. ЖИЯНОВ

ПРОКУРОРНИ ҚАНДАЙ ҚЎЛГА ТУШИРИШДИ?

ҚОНУН ЭГАСИНИНГ ҚОНУНСИЗЛИК ҚУРБОНИ БЎЛГАНИ ХУСУСИДА

ЎЗБЕКИСТОН ССР ПРОКУРАТУРАСИНИНГ БУЙРУҒИ:

«Китоб район прокурори Хайрулла Остонов 1986 йил 4 август куннинг иккинчи ярмида Навоий номидаги совхоз директори Ашуровнинг қариндошиникида ўтказилган диний маросимда (суннат тўйи — ред.) иштирок этиб, спиртли ичимлик истеъмол қилган. Кечки пайт эса у кайфи тароқ ҳолда Китоб шаҳри марказида пайдо бўлган. Медицина кўригидан ўтказилганда унда ўрта даражадаги мастлик ҳолати аниқланган. Ўз хатти-ҳаракати билан Х. Остонов прокуратура ходими шаънига доғ туширган. СССР прокуратураси прокурор ва терговчиларни рағбатлантириш ҳамда интизомий масъулияти ҳақидаги Низомнинг ўнинчи модда иккинчи қисм ва ўн иккинчи модда олтинчи қисмини қўллаб

БУЮРАМАН:

Қашқадарё область, Китоб район прокурори, биринчи даражали юрист Хайрулла Остонов ўз вазифасидан озод қилинсин, прокуратура соҳасидан четлаштирилсин, уни юристлик даражасидан маҳрум қилиш ҳақида тавсиянома тайёрлансин...

Ўзбекистон ССР прокурори,
иккинчи даражали давлат маслаҳатчиси
А. В. БУТУРЛИН».

СССР БОШ ПРОКУРОРИ, ҲАҚИҚИЙ ЮСТИЦИЯ ДАВЛАТ МАСЛАҲАТЧИСИ А. М. РЕКУНКОВГА

«Менга нисбатан қўпол равишда бузилган социалистик қонунчиликни тиклашингизни, мени адолатсизлик ва қонунсизликдан ҳимоя қилишингизни илтимос қиламан.

Х. ОСТОНОВ».

ҚАШҚАДАРЁ ОБЛАСТЬ, УЛЬЯНОВ РАЙОН, «МОСКВА» СОВХОЗИДА ИСТИҚОМАТ ҚИЛУВЧИ ХАЙРУЛЛА ОСТОНОВГА

«Сизга тушунтирилган сабабларга кўра Сизни прокуратура соҳасига тиклашнинг иложи йўқ. Сизни ноқонуний қўлга туширган милиция ходимларининг жавобгарлиги масаласини кўриб чиқиш республика Ички ишлар министрлигига топширилган.

Ўзбекистон ССР прокурори ўринбосари, юстиция катта маслаҳатчиси

А. ЖУКОВ»

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ГАЗЕТАСИНИНГ БОШ МУҲАРРИРИГА

«...1985 йилнинг 6 ноябрь куни Ўзбекистон ССР прокурорининг буйруғига асосан Қашқадарё область Китоб районига прокурор этиб тайинландим. Районда жиноятчилик йил сайин ўсган, лекин камаймаган эди. Унинг сабабларини ўргана бошладим. Район ички ишлар бўлими фаолияти, гражданлар аризаси қандай ҳал қилинаётгани билан қизиқдим. Хат-хабарлар ойлаб, ҳатто йиллаб рўйхатга олинмай, ўрганилмай келинган ҳолларга гувоҳ бўлдим. Жиноий ишлар сифатсиз ва муддатига риоя этилмасдан тергов қилинган. Район ва область прокуратураларининг ёзма кўрсатмалари асоссиз равишда эътиборсиз қолдирилган, бажарилмаган. Давлат мулкини талон-тарож қилган жиноятчилар аксарият ҳолда милиция ходимлари ҳомийлигида жазодан қутулиб қолишган. Район ички ишлар бўлимидаги бу салбий ва носоғлом ҳолатлар милиция бошлиғи Саидмурод Сафаровнинг бевосита раҳбарлигида авж олиб келган. Текшириш давомида аниқланган қонунсизлик ҳоллари юзасидан еттита жиноий иш қўзғатилиб, терговга ўтказилди. Ана шу аниқланган қўпол хато ва камчиликлар, милиция ходимларининг ноқонуний хатти-ҳаракатлари хусусида 1986 йилнинг 10 февраль куни область ички ишлар бошқармаси бошлиғига, область прокурорига ва район партия комитетининг биринчи секретарига ёзма маълумот киритдим. Менинг назаримда милиция бўлимидаги бу қонунсизликдан кўз юмиш — жиноят эди. Маълумот область ички ишлар бўлимида кўриб чиқилгач, бош терговчи Холмуродов ишдан бўшатилди, терговчи Бозоров қаттиқ огоҳлантирилди, Китоб район партия комитетининг 1986 йил 17 март кунги бюро қарорига асосан ички ишлар бўлими бошлиғи С. Сафаровга ҳисоб карточкасига ёзиш шарти билан ҳайфсан берилди ва уни ўз вазифасидан бўшатиш ҳақида область ички ишлар бошқармасига таклиф киритилди. Бошлиқ ўринбосарлари Уроқов, Жавлиев ҳамда партия ташкилоти секретари Латиповлар ҳам жазоландилар. Шу кундан эътиборан Сафаров билан Ўроқов мени зимдан таъқиб эта бошлашди. Милиция ходимларини менга қарши қўйишди. 1986 йил 4 август куни район халқ суди раиси Эркин Алмуродов билан иккаламиз Навоий номидаги совхоз директори Қурбон Ашуровнинг қариндошиникидаги тўйда иштирок этиб қайтганимизда, кеч соат тўққиз яримларда район прокуратураси олдида Сафаров билан Ўроқов ўн беш нафар милиция ходими билан бирга мени куч ишлатиб, қўл-оёғимни қайириб, милиция бўлимига олиб келишди. Врачлардан «ўрта даражада ичган» деган хулоса олиб, бутун республикага шарманда қилди. Республика прокурори эса уларнинг ноғорасига ўйнаб мени ишдан бўшатди, ўз соҳамдан четлаштирди, хизматим эвазига олган юристлик даражаларимдан маҳрум қилди. Китоб район ижроия комитети мени депутатликдан чақириб олди. Район партия комитети эса мени партия аъзолигига кандидатликдан ўчирди...

Ҳурматли бош муҳаррир! Ёшим ўттиз бешда. Ҳаётда нимани кўрдиму, нимани ўргандим, билолмай қолдим. Қайси оғир гуноҳларим учун мени бу қадар шафқатсиз жазолашди! Менга ёрдам беринг! Мени ҳимоя қилинг!

Х. ОСТОНОВ».

...1986 йилнинг 4 август куни юз берган бу воқеа нафақат Қашқадарёда, балки бутун республикада катта шов-шувга сабаб бўлган эди. Барча район, шаҳар ва область прокуратураларида фавқулодда чақирилган йиғилиш иштирокчилари республика прокурорининг расмий буйруғини муҳокама қилиб, бир овоздан маъқуллаган эдилар. Фақат Қашқадарё область прокуратурасида бу буйруқ норозилик билан қабул қилинди. Аппарат ходимлари область прокурори Ботир Калонов ҳузурига кириб, Остоновга нисбатан адолатсизлик қилинганини, уни ҳеч бўлмаса прокуратура соҳасида олиб қолиш лозимлигини илтимос қилишади. Ҳатто республика прокуратурасига Остоновни ҳимоя қилиб, илтимоснома ҳам тайёрлашади. Лекин ўша пайтлар спиртли ичимлик истеъмол қилган, бунинг устига диний маросимларда иштирок этган раҳбарларни ҳимоя қилиш мумкин эмас эди. Негаки бу пайтлар алкоголизмга қарши қарор эндигина чиққан, Марказқўмнинг идеология котибаси Р. Абдуллаева эса мачитларни ёпиш, Наврўз байрамини тақиқлаш каби «жўшқин фаолиятини» авж олдириб юборган пайтлар эди.

Хайрулла Остоновни аёвсиз жазолашди. Лекин ҳеч ким — унга «милицияни тартибга келтир» деб фатво берган райкомнинг биринчи котиби Юрий Мелентьев ҳам, атиги саккиз ой бурун унга ижобий характеристика ёзиб район прокурорлигига тавсия этган область прокурори Ботир Калонов ҳам, уни ҳимоя қилишга журъат этишмади. Энди эса, ўша даврдаги воқеаларга холис баҳо берилаётган бир пайтда улар айбни республика прокуратурасига тўнкашяпти. Гўё Бутурлин шундай жазоланглар деб кўрсатма берган эмиш. Абдуллаева суннат тўйини эшитиб жазавага тушган эмиш. «Собиқ»ларни айблаш осон. Бири узоқ юртга ишга кетган, бири озодликдан маҳрум бўлган кишилар энди бу масалага ойдинлик киритишолмайди. Истайсизми-йўқми бу ишларни, бу чигалликларни сиз билан биз, шу юртнинг, шу соҳанинг ҳозирги кишилари ҳал қилмоғи, ечмоғимиз лозим.

Командировка давомида бир нарсани аниқламоқчи бўлдим. Милиция билан прокурор орасида муносабат қандай эди? Республика прокурорининг Остоновни ишдан олиш ҳақидаги буйруғида у (яъни, Остонов) куннинг иккинчи ярмида диний маросимда иштирок этиб, спиртли ичимлик истеъмол қилди, дейилган. Район прокуратурасининг ўша пайтдаги котибаси Насиба Норова ўз тушунтириш хатида ёзишича, Остонов ўша куни соат бешга қадар ишхонасида бўлган. «Кеч соат бешларда прокурор қабулига келган бир кишини журналга қайд этиб, ичкарига киритдим-да, рухсат сўраб уйга кетдим», деб ёзади Насиба. Биз архивдан 1986 йил 4 август куни прокурор ҳузурига кирган кишининг фамилиясини аниқлаб, у билан суҳбатлашдик. Ойбек кўчасининг 9-уйида истиқомат қилувчи Нурулло Аҳмедов ҳақиқатда ҳам 4 август куни кеч соат бешларда район прокурори ҳузурида бўлганини тан олди. Бундан ташқари Қашқадарё область матлубот жамиятлари союзи правлениесининг катта ревизори, КПСС аъзоси Холмамат Бердиев ҳам худди шу куни кеч соат беш яримларда прокурор билан иш юзасидан суҳбатлашганини маълум қилди.

Шуниси қизиқки, бу жанжалга оид барча гувоҳлик ва ҳужжатлар шахсан милиция бўлими бошлиғи кўрсатмасига асосан ёзилган ва гувоҳларга ўқиб берилмасдан, улардан фақат имзо қўйиш талаб қилинган. Бунинг устига прокурорни куч ишлатиб милиция бўлимига олиб келиш, уни сўроқ қилиш, тинтиш каби ҳолларга гувоҳлик қилган кишиларнинг аксарияти майда безорилик қилиб қўлга тушган, терговга тортилган ёки милиция рўйхатига олинган қонунбузарлар экан. Бир сўз билан айтганда, уларнинг ҳаммаси милицияга боғлиқ ва муте кишилар.

Энди Остоновни милиция бўлимига олиб келиш ҳолатини таҳлил қилсак. Одамларнинг гувоҳлик беришича, уни район прокуратураси олдидан тунги тўққиз яримларда ўн беш нафар милиция ходими ўз бошлиқлари Сафаров ва Ўроқов раҳбарлигида ур-йиқит ва тўполон билан, куч ишлатиб бўлимга олиб келишган. Биз Саидмурод Сафаровдан тунги пайтда шунча милиция ходимини район прокуратураси олдида нега ушлаб турган эдингиз, деб сўраганимизда, у «майда безорилик билан қўлга тушган кишини жазолаш учун халқ суди раисини кутиб турган эдик», деб жавоб қилди. Наҳот майда безорилик билан қўлга тушган кишини қўриқлашга ўн беш нафар милиция ходими жалб этилса? Бу ҳам етмагандек уларга милиция бошлиғи ва ўринбосари кузатувчанлик қилишса? Қолаверса, ишдан сўнгги пайтда район судясини кутиш ҳам ақлга сиғмайди. Сафаров бу гумонимизга жавобан шундай деди: «Агар биз шу куни ўша жиноий ишни ҳал қилмасак, муддати ўтиб кетарди...» Ҳолбуки, Ўзбекистон ССРнинг маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги Низомида «майда безорилик ҳаракатини 233-моддага биноан район ички ишлар бўлими бошлиғи, ўринбосари ҳам кўриб чиқиб, тегишли маъмурий жазо чораси қўллаши мумкин», деб ёзиб қўйилган.

Нега ички ишлар бўлими бошлиғи Сафаров ёки унинг ўринбосари Ўроқов бу масалани ўзлари ҳал этишмади? Нега улар тунги тўққизга қадар район прокуратураси олдида соқчилик қилишди? Бугун бу саволларнинг жавоби китобликларга ҳам, областдагиларга ҳам яхши маълум. Прокурор Остоновнинг адолатли тавсияномаси асосида райком бюросида қаттиқ жазоланган ва ўз вазифасига нолойиқ деб топилган Сафаров бу одил ҳамюртини таъқиб этгани ва ниҳоят 4 август куни спиртли ичимлик ичди деб бадном қилгани ҳақида биз бугун тўла маълумотга эгамиз.

Ўша куни прокурорни ноқонуний қўлга туширишда иштирок этган милиция ходимларининг аксарияти унинг принципиаллиги асосида жазоланган ёки ўз қариндош-уруғларига нисбатан жиноий иш қўзғатгани учун ундан ранжиган кишилар эди. Милиция бошлиғи Сафаров унинг ўринбосарлари Ўроқов ва Жавлиевнинг прокурор маълумотига кўра жазоланганларини биз юқорида айтдик. Ички ишлар бўлими партия ташкилоти секретари Аҳмаджон Латипов район прокурори Остонов номига 1986 йил 7 январь куни ёзган тушунтириш хатида вояга етмаган ўсмир Шоянов Эшмўминга нисбатан зўравонлик қилганини тан олади. У прокурор томонидан ортиқ бундай ноқонуний хатти-ҳаракат қилмасликка чақирилади. Орадан олти ой ўтгач, прокурорнинг ўзини қўлга тушириш Латипов учун ҳам завқли эди, албатта. Район ички ишлар бўлими сураткаши Актам Рустамов ҳам ўз акаси устидан ёзилган аризага жиддий эътибор бергани учунми, ҳар қалай қўллари шилиниб қонаган, кийим-боши бетартиб ҳолда зўравонлик қурбони бўлган прокурорни ҳар томондан, такрор-такрор суратга туширишдан эринмади.

ИНСОН, АХЛОҚ ВА ҚОНУН

Ўша куни милиция ходимлари прокурорни райондаги энг сўлим гўшалардан бири — Жовуз қишлоғидаги зиёфатда, деб ўйлашган эди. Актам билан у ерга боришди ҳам. Бу ҳақда сураткашнинг ўзи бизга қуйидагиларни ёзиб берди: «1986 йил 4 август куни ОБХСС ходими, марҳум Аҳат Тўраевнинг машинасида Маъруф исмли йигит билан катталарнинг топшириғига биноан иккита машинада кечга яқин Жовуз қишлоғига борганимиз рост. Нима учун борганимизни билмайман. Менга фотоаппаратларни ҳам олиш буюрилган эди. Қишлоққа кирдигу, чиқдик. Кимни, нимани излаганимизни билмайман».

Уларга ҳамроҳлик қилган Маъруф Турсуновнинг тушунтириш хатидан: «...сураткаш Актам билан кун ботар пайти район прокуратураси олдига келдик. Бизни бу ерга милиция навбатчиси юборган эди. Милиция бошлиғи прокурор билан узоқ тортишди. Сўнг Сафаров жаҳл билан: «Ол, машинага тиқ прокурорни», деганини эшитдим, холос. Милиция ходимлари прокурорга ёпиша кетишди. Бирпасда уни бизнинг машинага тиқишди. Уни машинага мажбуран киритишаётганда қўли ва билаги сидралиб қонади. У қаршилик кўрсатаётган эди, лекин кучи етмади. Умуман, жуда ёмон воқеа бўлди. Эрталаб шу жанжал бўйича мени областдан келганлар сўроқ қилишди. Лекин ҳеч ким, ҳеч нарса деб ёздириб олмади».

Ҳа, негадир мазкур воқеани ўрганиш учун, областдан келган масъул ўртоқлар бир ёқламалик билан иш тутишган. Фақат прокурорни қоралаб, милиция бошлиғини ёқлаб кетишган. Бўлган воқеани рўй-рост айтган кишилардан атай ҳеч нарса ёздириб олинмагани кишини ажаблантиради. Бугун милиция ходимлари ҳам, ушбу жанжалга алоқадор бошқа ўртоқлар ҳам прокурорга нисбатан куч ишлатилмаган деб бизни ишонтирмоқчи бўлишади. Ростдан ҳам шундаймикин? Суд медэкспертиза гувоҳлик беришича, Остоновнинг қўли, билаги ва баданига қаттиқ, тўмтоқ нарса билан тан жароҳати етказилган. Нега бу жиноий ҳаракатлар ўз баҳосини олмади? Нега милиция формасидаги зўравонлар район прокурорини ноқонуний тарзда қўлга туширишганда, уни хўрлашганда район ва область раҳбарлари жим туришди, нега? Уларнинг ҳаммаси ўзидан, ўз мансабидан қўрққан. Область прокурори Калонов район прокурорига нисбатан содир этилган қонунсизлик айбдорларини жазолашни талаб қилганида, обкомнинг маъмурий бўлим мудири Уткин ҳам адолатли позицияда турганида, Остонов бугунга қадар қонунсизлик қурбони бўлиб қолмасмиди. Йўқ, бу раҳбарлар жарга қулаган кишини қутқариш ўрнига унинг яхшироқ қулашига мустаҳкам замин яратишди. Область ички ишлар бўлими ва республика министрлигидаги раҳбарлар эса бу «жасорат» билан тергов ва прокуратура олдида ўз мавқеларини бир қадар тиклаб олишди... Ҳолбуки, прокурорга нисбатан ноҳақлик қилинганини уларнинг ҳар бири яхши биларди. Район ички ишлар бўлими ходимлари Остоновга нисбатан халқ депутати статусининг 34-моддасини, СССР ички ишлар министрининг 130-буйруқларини қўпол тарзда бузган эдилар. Лекин бу қўполлик ва бу қонунсизлик учун ҳеч ким ҳанузга қадар жазоланмаган? Нега?

Аслида прокурорни милиция бўлимига олиб келиниши хато эди. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги Низомда ёзилишича, «кўчаларда, стадионларда, хиёбон ва истироҳат боғларида, бошқа жамоат жойларида инсон қадр-қимматини ва ижтимоий ахлоқни таҳқирлаб, маст ҳолда юрган» шахсларгина милиция эътиборини тортиши мумкин. Остонов эса суд раиси билан тўйдан чиқиб совхоз директорининг хизмат машинасида прокуратурага келган, ўзини кутиб турган шофёри билан уйга кетмоқчи бўлган. У спиртли ичимлик истеъмол қилганини инкор этгани йўқ. У ичган. Лекин ишдан кейин. Бировни сўкмаган, бировни урмаган, жамоат тартибини бузмаган. У уйига кетмоқчи эди. Лекин уни кетгани қўйишмади. Тонгга қадар прокурор ва депутат бўлган кишини таҳқирлаб милиция бўлимида ушлаб туришди. Бундан бир неча ой муқаддам унинг «тақдимномаси» асосида ички ишлар бўлими раҳбарларини боплаб жазолаган райком бюроси энди унинг ўзини ҳеч бир масъулият сезмаган ҳолда партия аъзолигига кандидатликдан чиқарди. Ҳолбуки, унинг район прокурори қилиб тайинланганига бор-йўғи саккиз ой бўлган эди. Шу қисқа давр ичида у райондаги жиноятчилик ва ҳуқуқбузарликка қарши муросасиз ўт очди. Энг муҳими, шу давр ичида у китобликлар қалбида социалистик қонунчиликка нисбатан меҳр уйғота олди. У ўзининг ҳақиқий қонун эгаси эканини исбот қилаётган эди. Лекин, афсус, уни бу шарафли ва масъулиятли ишини давом эттиришга қўйишмади.

Қашқадарёда бўлганимда қаршилик терговчилар Остоновнинг олти кило тилло топгани ҳақидаги воқеани айтиб беришди. Область прокуратурасидаги ҳужжатлар орасида эса Остонов томонидан қўлга туширилган тилло буюмларнинг рўйхати зикр этилган: «Беш сўмлик Николай даврининг тилло тангалари — 297 дона, ўн сўмлик танга — 341 дона, етти ярим сўмлик — 3 дона, ўн беш сўмлик — 22 дона, Англия қироличаси Виктория тасвири туширилган ўн сўмлик тилло тангадан — 9 дона, қиролича Елизавета тасвири туширилган саксон сўмлик тилло тангадан 54 дона, қуйма ёмби — 19 дона, 56 минг 100 сўм пул...» Усмон Юсупов районидаги «Пахтакор» совхозининг собиқ бош ҳисобчиси Э. Азимовни тинтув қилиш пайти топилган бу бойлик Хайрулла Остонов томонидан мусодара этилиб рўйхатга олинган ва расмийлаштирилган. Ўша пайт унга жуда кўп пул ва бойлик ваъда қилишган, лекин ўжар ва одил терговчи бунга кўнмаган.

Сафар давомида туғилган жуда кўп саволлар ҳануз менга тинчлик бермайди. Нега энди тўйда иштирок этиб, ичимлик ичгани учун Остоновни шу қадар қаттиқ жазолашдию, унинг даврадош ва айтиш лозим бўлса... шишадошларини битта ҳайфсан билан сақлаб қолишди? Нега Остоновни машинага босиб, милиция бўлимида медицина кўригидан ўтказишдию, унинг шериги — район суди раиси Эркин Алназаровни текширишмади? Нега тунги ўн иккидан сўнг совхозга бориб прокурор меҳмон бўлган хонадон соҳибларини безовта қилиб, қўтондаги қўйларни санаб, ўнлаб бегуноҳ кишиларни то тонгга қадар милиция бўлимига чақириб сўроқ қилган ўртоқлар ўз қонунсиз хатти-ҳаракатлари учун жазоланмади? Нега?

Саидмурод Сафаров раҳбарлигида амалга оширилган бу фитна, бу аянчли ва нохуш ҳол районда ягона эмас. Худди шундай воқеа 1986 йилнинг 12 май куни район партия комитетининг қишлоқ хўжалик бўлими мудири Зиёдулла Пўлатов билан ҳам юз берган эди. Ўз уйида азиз меҳмонлари билан туғилган кунини нишонлаб турган райком ходимини «Сафаров чақиряпти, райкомга борарканмиз» деб милиция бўлимига мажбуран олиб келиб, медицина кўригидан ўтказишган. У ҳам район Советининг депутати эди: «Ҳисоб карточкасига ёзиш шарти билан қаттиқ ҳайфсан беришди. Ичганлигим учун юз сўм жарима ҳам тўладим. Депутатликдан чиқариб олишди. Шу воқеадан кейин юзим чидамай, ўзим ариза ёзиб райкомдан кетдим...» деб ёзади Зиёдулла ака. Наҳот шу бедодликлар қайта қуриш даврида, 1986 йилда рўй берган деб ўйлаб қоламан. Мен бу мақола билан ичишни тарғиб этмоқчи ёки унга рўжу қўйганларни ҳимоя қилмоқчи эмасман. Асло! Евгений Евтушенко «Литературная газета»даги мақолаларининг бирида «ишдан сўнг ёки дам олиш куни ўз яқинлари билан бир стакан вино ичмоқни истаган кишини бу истагидан жудо қилмоққа кимнинг ҳаққи бор?» деб ёзган эди. Мен юқоридаги воқеаларга ҳам худди шу нуқтаи-назар билан ёндашмоқчиман. Қолаверса, ичкиликка қарши қарор эълон қилинганидан сўнг мамлакатда юзага келган нохуш ҳол ҳануз ёдимизда. Лекин бизда қарор чиқди деб уни ўз билганича бажарувчи «сиёсатчи»лар ҳануз жуда кўп.

Хўш, район прокурорини бадном қилишга бел боғлаб, бу жирканч ниятига жирканч йўл билан эришган КПСС аъзоси, милиция бошлиғи Саидмурод Сафаровнинг кейинги тақдири нима бўлди? Бўлиб ўтган воқеадан сўнг кўп ўтмай у ўз вазифасидан озод этилади ва ... область ички ишлар бўлимида катта инспектор қилиб тайинланади. Ажаб, республика ички ишлар министрининг 1986 йил 11 август кунги буйруғи билан «ўзига топширилган вазифани эплай олмагани учун» ишдан бўшатилган киши область ички ишлар бўлимида — масъул лавозимда ишлай бошлади. 1988 йилнинг 20 октябридан эътиборан эса унга яна бир ишонч билдирилди: у Косон район ички ишлар бўлимининг ОБХСС группасига бошлиқ этиб тайинланди...

Биз у киши билан область прокуратураси биносида узоқ суҳбатлашдик. Сўнг суҳбатимизга Хайрулла Остоновни ҳам таклиф этдик. Саидмурод ака ўзининг собиқ прокурори билан ҳеч нарса бўлмагандек илиқ кўришди. Ўртага оғир сукунат чўкди. Мен Хайрулла аканинг кўзларига қарадим. Уларда ғазаб ва нафрат эмас, балки чексиз ўй-аламга қоришиб кетган оғир бир дард, оғир азоб кўргандек бўлдим. Ва яна... армонгами, илтижогами ўхшаш нимадир. Ортиқ қараб туролмадим. Жуда оғир эди уни кузатиш. Шундагина мен ноҳақлик, бўҳтон ва зулм кишини қанчалар ғариб ва маҳзун туйғуларга ошно этишини, қанчалар чўктириб қўйишини ич-ичимдан яна бир бор аниқ ҳис этгандек бўлдим. Саидмурод ака эса хотиржам, ўз ишидан, ўз ҳаётидан мамнун ҳолда менга синчковлик билан тикилиб турарди... Ҳар қалай унинг ҳам қалбида нимадир ўртанаётганини, ўртадаги оғир сукунатдан унинг ҳам кўнгли ғашланаётганини сезиш мумкин эди.

— Умуман яхши иш бўлмапти, — дедим ниҳоят жимликни бузиб. — Сиз-ку, мана, ишлаб юрибсиз. Лекин Хайрулла акага жавр бўлибди.

— Мен бунчалик бўлади деб ўйламагандим...

Во ажаб! Саидмурод ака билибми-билмайми, беихтиёр ўз айбига иқрор бўлди. У бу гапни чуқур ички ҳаяжон билан айтиб юборганини ўзи ҳам сезмай қолди. «Мен бунчалик бўлади деб ўйламагандим». Хайрият, туйғуларимиз ҳали ўлмабди. Виждонимиз бор экан ҳали, хайрият!

— Йўқ, сиз мени тушунмадингиз, — деди шоша-пиша ўз хатосини англаб етган Саидмурод ака, — мен бўлиб ўтган воқеаларда фақат ўзимни айбламоқчи эмасман... Бу кишидан ҳам ўтган. Фикрингизга мен ҳам қўшиламан. Хайруллани соҳасидан четлаштириб хато қилишган. Уни қайтариш керак...

«Уни қайтариш керак.» Қаерга, нимага қайтариш керак уни? Ўз соҳасигами, ҳаётгами? Саидмурод ака буни аниқ айтмади. Шунисига ҳам шукр. У кишини ҳам тушуниш керак! Хайрулла акани ўз соҳасига қайтариш лозимлигини фақатгина унинг рақиби — Саидмурод ака айтгани йўқ. Буни Хайрулла аканинг Китобда орттирган дўстлари, ҳамкасбларидан ташқари деярли область прокуратурасининг ҳамма ходимлари, янги прокурор Тоҳиржон Саидаҳмадов ҳам айтган эди. Негаки улар Хайрулла Остоновга адолатсизлик қилинганини яхши билишади. Биз эса худди шу таклифни бундан роппа-роса олти ой муқаддам матбуот конференциясида иштирок этган республика прокурори Димитрий Алексеевич Усатовга айтган эдик. Шунда у киши «марҳамат, агар қўлингизда етарли далил-исбот бўлса, марҳамат, биз сизлар билан ҳар қандай таклифни ҳам кўриб чиқишга тайёрмиз», деган эди. Яқинда область ва республика прокуратуралари редакциямизнинг изчил аралашувидан сўнг Остонов масаласига яна қайтиб, уни ўз соҳасига қайтариш лозим деган хулосага келди. Биз эса буни жуда хушёрлик ва эҳтиёткорлик билан қабул қилинган Остонов масаласидаги биринчи ижобий қарор деб билишни истардик. Негаки, бизнинг назаримизда, Хайрулла Остоновни нафақат ўз соҳасига қайтариш, балки уни ўз вазифасига тиклаш лозим. Шу билан бирга, унинг юристлик даражаларию, партия масаласини ҳам ўйлаб кўриш керак.

Мен Қаршига қўнғироқ қилиб, Хайрулла акага шу гапларни айтсам, у киши «Мен ўз жойимни даъво қилаётганим йўқ, эл-юрт олдида юзим ёруғ бўлса бас, хизматимни эса бошидан бошлашга ҳам тайёрман», деди. Нима ҳам дердик. Оқ йўл! Фақат энди хушёр бўлинг, Хайрулла ака!

Исмат ХУШЕВ,
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг махсус мухбири

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ.
Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; секретариат — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; сатира ва юмор — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Р. — 09681. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Б. — 3132. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 11 12